

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Анатолій КОРШУН

**ПРИНЦИП
ГЛАСНОСТІ І ВІДКРИТОСТІ
ДІЯЛЬНОСТІ
ОРГАНІВ СУДОВОЇ ВЛАДИ**

Монографія

«Хай-Тек Прес»
Київ – 2022

УДК 340+342.56
К-66

Рецензенти:

Балинська О. М. — проректор Львівського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

Бобровник С.В. — завідувач кафедри теорії права та держави Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор юридичних наук, професор;

Шевченко А.С. — завідувач кафедри теорії, історії права і держави та конституційного права Університету державної фіскальної служби України, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України

Науковий редактор:

Наливайко Л. Р. — проректор Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України

Рекомендовано до друку Вченою радою Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (протокол № 6 від 30 березня 2022 року)

К-66 Коршун А.О. Принцип гласності і відкритості діяльності органів судової влади: монографія. Київ: «Хай-Тек Прес», 2022. 192 с.

ISBN 978-966-910-46-7

Монографія присвячена дослідженню принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади. Розкрито сутність та юридичний зміст принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади, його місце в системі принципів діяльності органів судової влади, проведено комплексний аналіз наукових досліджень принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади. В монографії охарактеризовано механізм реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади з позицій різних наукових підходів, а також проаналізовано правову основу забезпечення принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади. Здійснено порівняльно-правовий аналіз вітчизняних та зарубіжних концепцій електронного правосуддя, визначено інноваційні заходи з вирішення проблем у сфері розвитку інформатизації судової системи. Охарактеризовано інформаційно-правову політику у сфері судочинства, запропоновано правові та організаційні форми взаємодії судової влади та ЗМІ.

Видання розраховано на науковців, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, викладачів, здобувачів вищої освіти, громадські організації, а також усіх тих, хто цікавиться проблематикою судочинства в Україні.

УДК 340+342.56

ISBN 978-966-910-46-7

© Коршун А.О., 2022
© Хай-Тек Прес, 2022

Вступ	4
Розділ 1. Теоретичні та методологічні особливості дослідження принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади	7
1.1. Поняття, сутність та юридичний зміст принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади	7
1.2. Розвиток концепції принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади у наукових розвідках вітчизняних та зарубіжних вчених	23
1.3. Методологія дослідження принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади	49
Розділ 2. Механізм реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади	66
2.1. Поняття, сутність та структура механізму реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади	66
2.2. Характеристика елементів механізму реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади	87
2.2.1. Нормативно-правова основа реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади	88
2.2.2. Суб'єкти реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади	96
2.2.3. Форми, способи, мета, гарантії реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади.	102
Розділ 3. Інформаційно-комунікаційна складова реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади	111
3.1. Електронне правосуддя як засіб реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади	111
3.2. Взаємодія суду та засобів масової інформації у процесі реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади	134
Висновки	155
Список джерел літератури	163

ВСТУП

Одним із критеріїв прогресивності розвитку суспільства та демократичності держави є рівень забезпечення взаємодії органів публічної влади, зокрема, судової, та громадськості. Це напрям відображено у найбільш важливих та комплексних національних стратегіях та програмах, затверджених вищими органами влади, міжнародних актах з питань забезпечення верховенства права, громадянського суспільства та прав і свобод людини та громадянина, а також є провідним у вітчизняній і зарубіжній правовій доктрині. Обов'язковою складовою вказаної взаємодії та здійснення належного правосуддя є реалізація принципів діяльності органів судової влади — основоположних засад, що створюють фундамент для всієї системи судової влади. Одне із провідних місць, особливо в умовах становлення в Україні відкритої держави, серед цих принципів посідає принцип гласності і відкритості діяльності органів судової влади. Це пояснюється тим, що реформи, які нині відбуваються у судовій владі, ґрунтуються та можуть стати результативними лише на засадах відкритості, гласності, доступності, прозорості, публічності.

Ефективне забезпечення принципу гласності і відкритості діяльності суду в умовах реконструктивного розвитку України орієнтує на перебудову судової системи, зміну її застарілих конструкцій відповідно до нової архітектури у національному та світовому просторі, де важливим є гармонічне поєднання приватних та публічних потреб та інтересів.

Системні перетворення, що відбуваються як у чинному галузевому законодавстві — прийнято велику кількість спеціалізованих нормативно-правових актів, спрямованих на забезпечення вільного доступу до інформації та її розповсюдження, залучення громадськості тощо, так і у науковій доктрині, вимагають перегляду вже звичних уявлень правової науки щодо різних принципів діяльності органів судової влади і досліджуваного принципу зокрема, їх безпосередньої реалізації. Проблематика наукового розуміння принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади у контексті розвитку України як демократичної держави має фундаментальне теоретико-прикладне значення та зосереджує основи філософської, соціологічної, управлінської, історичної, правничої та інших наук.

Принципи діяльності органів судової влади характеризуються динамічною, та трансформуються під впливом нових суспільних явищ, наприклад, інформаційно-комунікаційних технологій. Такий стан речей вимагає оновлення теоретичної бази, перегляду та уточнення змісту відповідних принципів.

Активність у вивченні проблематики судової влади як вітчизняними, так і західними дослідниками та принципів її діяльності припадає на середину ХІХ ст., що також викликано появою теорії поділу влади, представленою у ХVІІ–ХVІІІ ст.ст. Проте, все ж основу у дослідженні проблематики принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади закладено, починаючи від Платона, Арістотеля, Полібія, Цицерона, Сенеки та інших, й продовжено мислителями, вченими різних епох, серед яких: Ф. Аквінський, Ф. Бекон, М. Вебер, Ю. Гамбаров, А. Гамільтон, Г.В.Ф. Гегель, К. Гельвецій, Г. Гроцій, Т. Гоббс, Т. Джефферсон, І. Ільїн, О. Іоффе, Р. Ієрінг, Т. Кампанелла, І. Кант, Б. Кістяківський, А. Коні, М. Коркунов, Дж. Локк, Н. Макіавеллі, Д. Медісон, Ш.-Л. Монтескьє, Л. Петражицький, Э. Роттердамський, Ж.Ж. Руссо, Б. Чичерін, І. Фойницький, Ф. А. Хайєк, К. Ясперс та багато ін.

На сучасному етапі окремі аспекти принципу гласності і відкритості діяльності органів публічної влади у цілому та органів судової влади зокрема вивчали: В. Авер'янов, Н. Александрова, Є. Афонін, В. Бевзенко, І. Безпалько, С. Бобровник, В. Боняк, І. Верба, В. Городовенко, Т. Гуржій, М. Джафарова, Н. Камінська, І. Коліушко, П. Коляденко, В. Костицький, В. Кройтор, О. Кузьменко, М. Кузьміна, Є. Курінний, В. Лемак, П. Любченко, В. Маляренко, І. Марочкін, В. Матвійчук, Р. Мельник, О. Менів, Л. Москвич, В. Нор, Л. Наливайко, О. Овсяннікова, О. Овчаренко, О. Петришин, А. Селіванов, І. Сердюк, О. Совгіря, Г. Тимченко, М. Сірий, І. Хар, В. Шерстюк, В. Шишкін, О. Яновська та ін.

Проблематика змісту принципу гласності і відкритості в українській правовій доктрині традиційно висвітлюється, переважно, у вузькопроцесуальному аспекті, коли досліджуються питання певних процедурних особливостей діяльності суду. Так, у цьому напрямі слід відзначити роботи В. Короля «Засада гласності та її обмеження в кримінальному судочинстві України» (2002), В. Работинської «Принцип гласності цивільного процесу» (2017), О. Гаврилюка «Принцип гласності та відкритості в адміністративному судочинстві України» (2012), В. Кондратенка «Принципи гласності та відкритості в адміністративному судочинстві України» (2013), В. Гончара «Гласність судового процесу: теоретико-прикладний аналіз» (2015) (у роботі розкрито гласність у діяльності суду з позицій проблем судоустрою), О. Мілієнко «Принципи гласності і відкритості в адміністративному судочинстві України:

теорія, досвід реалізації та адаптації до європейських стандартів» (2016), О. Гоптарева «Адміністративно-правові засади забезпечення принципу відкритості адміністративного судочинства в період розбудови громадянського суспільства» (2019). Тож, досить тривала генеза принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади не стала причиною комплексних досліджень цієї проблематики з позицій загальноправової науки. Комплексний міждисциплінарний підхід до визначення юридичної природи принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади забезпечить діалектичний погляд на це явище. Концептуального обґрунтування потребують елементи принципу гласності і відкритості. Спостерігається обмежений підхід до застосування дослідниками методологічного інструментарію під час вивчення питання принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади та взаємопов'язаних з ним науково-прикладних явищ. У науці немає єдиної однозначної теоретичної конструкції механізму реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади, проте саме через наукову розробку такого механізму можливо збалансувати публічно-правові та приватноправові інтереси. Більше того, науковцями фактично необґрунтовано існування та практичну значущість принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади, не дивлячись на його законодавчу регламентацію. Це надає підстави стверджувати, що наукова новизна проблематики принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади полягає у самій постановці проблеми дослідження. Усе вищезазначене, враховуючи сучасні демократичні трансформації, зумовило вибір теми, визначення мети та завдань дисертаційної роботи.

Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИНЦИПУ ГЛАСНОСТІ І ВІДКРИТОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ СУДОВОЇ ВЛАДИ

1.1. Поняття, сутність та юридичний зміст принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади

Питання ефективності взаємодії судової влади та інститутів громадянського суспільства набуває особливої актуальності в умовах всебічної трансформації України. Важливою складовою цієї взаємодії є забезпечення реалізації основоположних принципів, які лежать в основі всієї судової влади. Принципи діяльності органів судової влади є динамічними і змінюються під впливом нових соціальних явищ, таких як розвиток інформаційно-комунікаційних технологій. Це вимагає оновлення теоретичної бази, перегляду та уточнення змісту реалізації відповідних принципів. Серед цих принципів найважливішими є принцип гласності і відкритості діяльності органів судової влади і діяльності. Зрештою, нинішня судова реформа побудована і може бути ефективною лише на засадах відкритості, прозорості, доступності та гласності.

Відбуваються системні зміни у чинному галузевому законодавстві (прийнято велику кількість спеціалізованих нормативно-правових актів, спрямованих на забезпечення доступу до інформації та її поширення, участь громадськості тощо), а також у науковій доктрині. Це вимагає перегляду звичних правових уявлень щодо різних принципів діяльності органів судової влади і досліджуваного принципу зокрема, їх безпосередньої реалізації. Питання наукового осмислення принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади має фундаментальне теоретичне та прикладне значення в контексті розвитку України як демократичної держави.

Окремі аспекти принципу гласності і відкритості діяльності органів публічної влади у цілому та органів судової влади, у тому числі, вивчали такі вчені, як: В. Авер'янов, Н. Александрова, Є. Афонін, В. Бевзенко, І. Безпалько, І. Верба, О. Гаврилук, В. Городовенко, Т. Гуржій, П. Гутник, М. Джафарова,

А. Комзюк, І. Коліушко, П. Коляденко, В. Кройтор, О. Кузьменко, М. Кузьміна, Є. Курінний, В. Лемак, П. Любченко, В. Маляренко, І. Марочкін, В. Матвійчук, Р. Мельник, О. Менів, Л. Москвич, В. Нагребельний, В. Нор, Л. Наливайко, О. Овсяннікова, О. Овчаренко, О. Петришин, С. Праскова, А. Селіванов, О. Совгіря, Г. Тимченко, М. Сірий, І. Хар, В. Шерстюк, В. Шишкін, О. Яновська та ін. Авторами проведено ґрунтовний аналіз, однак переважно галузевий процесуальний, цього та інших суміжних з ним принципів, разом із тим у розумінні принципу гласності і відкритості, його змістовного наповнення та співвідношення з іншими принципами діяльності органів судової влади не досягнуто єдності. Концептуального обґрунтування потребують елементи принципу гласності і відкритості. Вирішити цю проблему представляється найбільш ефективним, першочергово, на рівні науки загальної теорії держави і права. Комплексний міждисциплінарний підхід до визначення юридичної природи принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади забезпечить діалектичний погляд на це явище.

Становлення гласності як атрибуту діяльності судових установ починається з часів Стародавнього Риму. Частина науковців пов'язує початок його відліку з моментом припинення монополії у здійсненні юридичної діяльності, яке відбулося завдяки вчинку Г. Флавія, який передав народу викрадену у цензорів книгу, що містила позови та форми до них [339, с. 259]. Судовий процес у Стародавньому Римі на перших етапах розвитку здійснювався під чітким контролем жерців і підкорювався не стільки закону, скільки правилам релігійного характеру. Після того як збірник відповідних формул був переданий Флавієм народу, жреці втратили монополію впливу на правосуддя [100, с. 16]. Зауважимо, що існують й інші позиції відносно зародження інституту гласності та відкритості у світовій практиці, однак це питання потребує окремого ґрунтовного дослідження науковцями — особливо істориками права.

Гласність була характерним для судочинства Київської Русі, а пізніше закріплювалась у джерелах права української держави незалежно від властивостей різних історичних епох [339, с. 258–265]. Однак у державі, що базується на децентралізованому механізмі реалізації публічної влади, прозорість та відкритість судової влади є особливо важливими. Судова влада може контролювати дії та рішення законодавчої та виконавчої влади, але не підлягати контролю з боку цих гілок влади. Але можливо обмежити вільний розсуд суду лише в тому випадку, якщо кожне його рішення ухвалюється під контролем суспільства, а його обґрунтованість і неупередженість не викликає сумнівів у громадян. У цьому аспекті постає завдання дослідження принципу гласності і відкритості як комплексного явища у сфері діяльності органів судової

влади, зумовленого історичними обставинами й рівнем розвитку політичних, соціально-економічних, духовно-культурних відносин. Системний аналіз надасть можливість у подальшому виробити низку практичних рекомендацій щодо реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади та пропозицій до чинного законодавства у цьому напрямі.

Гармонізація наукової термінології — це важлива передумова розвитку політичних і юридичних відносин [253, с. 95]. Теоретико-правовий аналіз наукової конструкції «принцип гласності і відкритості діяльності органів судової влади» дозволяє зазначити, що її основоположними елементами виступає, з одного боку, категорія «принцип», з іншого — «гласність» та «відкритість» в їх взаємозалежності. Досліджуючи зміст гласності і відкритості, слід акцентувати на їхньому близькому взаємозв'язку з термінами «транспарентність», «публічність», «прозорість», «доступність», «підзвітність», «контроль» та ін. Дискусійність наукових положень щодо співвідношення цих понять вимагає додаткового звернення до їх етимології походження та сучасного змістовного наповнення.

Першочергово звернемось до сутності терміну «принцип». Принцип — вихідний пункт теорії, те, що становить основу певної сукупності знань [212, с. 122]. У різних довідкових виданнях категорія «принцип» (від лат. *principium* — основа, начало) визначається як: основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії; особливість, покладена в основу створення або здійснення чогось; переконання, норма, правило, яким керується хто-небудь у житті; те, що лежить в основі деякої сукупності фактів або знань із збереженням первинного відтінку; основоположне теоретичне знання, яке не є таким, що доводиться, ані таким, що потребує доведення; основоположна етична норма, яка скеровує волю; науковий або моральний початок, правило, основа, від якої не відступають [38, с. 693–694; 253, с. 95; 263, с. 899; 377, с. 214]. На логічному рівні це явище розглядається як стрижневе поняття системи. Таким чином, принципи — це аксіоматичне явище, що формується у різних галузях у процесі життєдіяльності суспільства та визначає основні вектори його розвитку.

В юридичній енциклопедії під принципами розуміються основні засади, вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю і відображають суттєві положення теорії, вчення, науки, системи внутрішнього і міжнародного права [375, с. 110–111]. Термін «принципи» може лише уточнюватись і деталізуватись залежно від сфери його існування та функціональної спрямованості. У найбільш загальному вигляді принцип — це, по-перше, (в об'єктивному розумінні) певна

фундаментальна, домінуюча ідея, яка відображає зміст і основні риси явища природи чи людської діяльності; по-друге, щодо складних соціальних систем, принципи розглядають як умови їх нормальної життєдіяльності [253, с. 96–97]. Для принципів є характерним відображення існуючої суспільної реальності, що свідчить про їхню виняткову роль.

Впорядковуючи наведене та екстраполюючи це на досліджувану проблематику, потрібно наголосити, що термін «принцип» застосовується завжди, коли йдеться про основоположність та концептуальність ідеї, певного явища, зокрема, діяльність органів судової влади. Принципи діяльності органів судової влади відтворюють об'єктивно існуючу дійсність у цій сфері та спрямовані на підвищення ефективності роботи відповідної структури [176; 184, с. 483–486]. Кожен принцип діяльності органів судової влади віддзеркалює ту чи іншу сторону його функціонування, сприяє взаємозв'язку правових, соціально-політичних, економічних, духовно-культурних аспектів життя та різних ідей, теорій, концепцій.

Наступна складова поняття «принцип гласності і відкритості діяльності органів судової влади» передбачає комплексний теоретико-правовий аналіз її елементів — гласність й відкритість та інших близьких за значенням до них термінів. Так, під гласністю у довідкових виданнях розуміється доступність для широкої громадськості, відомість, контрольованість дій, учинків з боку владних структур; відкритий, публічний; доступний для громадського обговорення, контролю [72, с. 100; 73, с. 244; 141, с. 100; 158, с. 62; 166, с. 131; 333, с. 133]. Наголосимо, що терміни «гласний» та «відкритий» подекуди ототожнюють з поняттям «публічний».

Під публічністю у тлумачних словниках та інших довідкових виданнях розуміється: такий, що відбувається у присутності публіки, прилюдний, гласний, відкритий; призначений для широкого відвідування та користування [72, с. 512; 141, с. 389; 158, с. 415; 333, с. 458]. Таким чином, «публічність», «гласність», «відкритість» є багатозначними термінами; у переважній більшості довідкових видань ці поняття розглядаються як рівнозначні явища.

Щодо сутності поняття публічності, слід навести також наступне положення, сформульоване В. Кононенко: в обстановці публічності значно знижується можливість засудження невинного або призначення надмірно суворого покарання. В усіх міжнародних нормах, що стосуються здійснення правосуддя, публічність є необхідним елементом його справедливості. Публічність (гласність, відкритість) судового розгляду справ спрямована на захист сторін від таємного правосуддя (яке не підпадає під контроль громадськості) і є одним із засобів збереження довіри до судів усіх рівнів [168,

с. 57]. З таким положення складно посперечатися, однак такий підхід дещо трансформується та набуває більш чітких меж, коли йдеться про

Досліджуючи публічність в конституційному процесі, Б. Медуна визнає його засобом забезпечення суспільних інтересів (інтересів держави, народу, нації, безпосередньо корелює із забезпеченням суверенітету в державі тощо). Публічність конституційного процесу означає розуміння, усвідомлення суспільством його цілей та наслідків, можливість участі різних груп суспільства, громадських організацій, політичних партій тощо у процесі реформування конституції на її різні етапи. Забезпечення та реалізація принципу публічності є важливим чинником для відновлення довіри суспільства до органів державної влади та місцевого самоврядування [234, с. 59].

Звернення до юридичної доктрини свідчить, що у цивільному та кримінальному судочинстві під публічністю традиційно розуміється державна основа судового процесу, на відміну від принципу диспозитивності [10, с. 10, 17, с. 163]. Під принципом публічності розуміють демократичний принцип судочинства, який виражається у тому, що порушення кримінальних справ, їх розслідування та вирішення, а так само і розгляд цивільних справ здійснюється відповідним публічним (державним) органом незалежно від розсуду зацікавлених осіб [239, с. 99]. Більшість дослідників підтримують такий підхід (в окремих випадках наголошують на необхідності ширшого його розуміння), що також відображено і в положеннях Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 р.: прокурор, слідчий зобов'язані в межах своєї компетенції розпочати досудове розслідування в кожному випадку безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення (за виключенням випадків, коли кримінальне провадження може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого) або в разі надходження заяви (повідомлення) про вчинення кримінального правопорушення, а також вжити всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила (ст. 25) [197; 198].

Отже, відповідно до чинного законодавства України та наукових положень *принцип публічності* включає в себе вимогу порушувати кримінальні справи, розслідувати їх, розглядати цивільні, адміністративні та інші види справ лише уповноваженими на те органами незалежно від розсуду зацікавлених осіб; вимога до службових осіб діяти у судовому процесі не у приватному порядку, а від імені держави (офіційно); а *публічність* передбачає вимогу від органів судової влади відкритого та прозорого розгляду та вирішення справи, можливість громадськості бути присутніми при розгляді справи; інколи явища гласності, відкритості та публічності ототожнюють, що, на

нашу думку, є помилковим. Слід відзначити, що явище публічності та принцип публічності потребують окремого ґрунтовного дослідження науковцями у діяльності органів державної влади.

Чи не найбільшу дискусію нині серед авторів викликає категорія «транспарентність». Вітчизняні автори неодноразово здійснювали спроби вивчення цього суспільно-політичного явища. Результати проведених досліджень як українських, так і зарубіжних авторів, хоча і мають важливе наукове значення, проте існує потреба подальшого вивчення транспарентності. В межах нашого дослідження варто акцентувати на основні положення у цій сфері.

Так, на межі XIX-XX ст.ст. ідея транспарентності влади отримує визнання світової спільноти й набуває завершеного політико-юридичного змісту як важлива ознака адміністративної та політичної комунікації між публічною владою і населенням [145, с. 63]. Становлення інституту транспарентності є багаторічною традицією демократичних країн. Термін «транспарентність» як ознака комунікації між публічною владою та населенням був розроблений в англо-американській соціальній науці. З англійської («transparency») дефініція «транспарентність» тлумачиться як прозорий, зрозумілий, явний («trans» — прозорий, наскрізь та «pareo» — бути очевидним). Нині це поняття можна зустріти у багатьох мовах світу: іспанською — *transparencia*, італійською — *trasparenza*, німецькою — *transparenz*, французькою — *transparence* тощо [256, с. 151, 110, с. 16]. Транспарентність судової влади — можливість ефективної взаємодії суду та інститутів громадянського суспільства.

Щодо співвідношення гласності і відкритості з транспарентністю, то серед частини правників існує позиція, що гласність судочинства за своїм змістом є більш вузьким принципом, ніж транспарентність судової влади та доступність правосуддя [105, с. 93]. Вважаємо, що таке твердження є справедливим та підкріплюється низкою дослідницьких робіт, в яких хоча подекуди авторські позиції є суперечливим у тих чи інших аспектах, однак переважає загальний підхід щодо співвідношення понять транспарентності та гласності і відкритості.

О. Мельник зазначає, що судова влада — одна з гілок державної влади, на яку розповсюджується вимога транспарентності — відкритості, гласності, публічності, доступності та прозорості [238, с. 9]. О. Крет трактує транспарентність державної влади як відкритість, прозорість, гласність, публічність та підзвітність процесу формування, розвитку і функціонування органів державної влади різного рівня й процесу прийняття ними рішень. Розглядаючи елементи транспарентності, авторка наголошує, що: прозорість — технологічна, відкритість — інституційна, гласність — інструментальна характеристики

транспарентності, публічність — доступність будь-якої інформації щодо різних соціальних суб'єктів, підзвітність — контрольна функція транспарентності [195, с. 7]. Так, авторка пропонує дещо іншу елементну структуру транспарентності, додаючи такий елемент, як підзвітність. Зауважимо, що підзвітність має двосторонній аспект, де суб'єктами контролю виступають як юридичні особи публічного права (уповноважені органи влади), так і приватні суб'єкти.

О. Овсяннікова під транспарентністю судової влади розуміє стан організації судової системи і юридичної діяльності суду у демократичному суспільстві, який задовольняє потреби громадськості в отриманні інформації про механізм функціонування судових інстанцій, про ухвалені судами рішення, структуру тощо. Відкритість судового процесу розглядається дослідницею як один із елементів принципу транспарентності, а гласність — як елемент відкритості судового процесу [264, с. 4]. Е. Афонін та О. Суший вважають, що поняття «транспарентність» змістовно поєднало у собі як «прозорість», так і «відкритість», часто ці терміни застосовуються як рівнозначні та вживаються поряд із поняттями «гласність» та «публічність» [343, с. 7–9]. Прозорість політичної влади забезпечується через складний механізм, що у своїй основі містить такі поняття, як «відкритість», «прозорість влади», «доступ до інформації». Прозорість в управлінні поєднує такі елементи: гласність, що впливає на рівень довіри до здійснюваної діяльності; доступність, тобто можливість отримання необхідної інформації про діяльність органів державної влади; відкритість, що включає можливість відкритого обговорення публічної інформації, ясність і зрозумілість будь-якої державної діяльності. Такий елемент як ясність і зрозумілість діяльності влади не входять у відносно усталений, хоча і дискусійний склад транспарентності. Вважаємо, що ясність і зрозумілість діяльності влади більш доцільно віднести до характеристик окремого елемента, наприклад, прозорості.

Конституційний принцип відкритості є загальним принципом високого рівня і пріоритету. Публічність, доступність та підконтрольність є елементами принципу прозорості, але вони не охоплюють усіх аспектів взаємодії органів державної влади, громадян та їх об'єднань. Тільки коли всі ці елементи включені в контекст прозорості, його можна вважати реальним. «Прозорість» у судовій владі застосовується до діяльності судів, а суди зобов'язані своєчасно повідомляти про хід розгляду та вирішення цивільних справ. Отже, пізнання принципів діяльності суду як основоположної засади вивчення його сутності і змісту з метою визначення шляхів його ефективного функціонування, має відбуватися на основі реально існуючих державно-суспільних

відносин, тому доречно висловити підтримку щодо застосування категорії «транспарентність» у загальносоціальному та теоретико-правовому значенні у зв'язку з термінологічними особливостями національної правової системи.

Транспарентність є ширшим поняттям, ніж відкритість, гласність чи публічність. Ці поняття є елементами транспарентності, але не вичерпують його. Доступність є важливим елементом транспарентності. Вважаємо, що явище доступності слід розглядати більш ширше, ніж можливість отримання інформації. Тож, наступний взаємопов'язаний елемент досліджуваного явища — доступність.

Доступність є якісною ознакою правосуддя, що свідчить про достатній ступінь гласності, відкритості, прозорості, транспарентності суду, ефективність його роботи, що забезпечує та гарантує захист і відновлення порушених прав у розумний термін та ін. [75, с. 20].

В. Венгер наголошує, що принцип доступності у діяльності органів публічної влади прийнято розглядати як забезпечення фактичної можливості кожної особи звернутися до органу публічної влади за отриманням певної публічної послуги або з іншими питаннями, вирішення яких належить до повноважень цього органу [74, с. 33]. І. Верба підкреслює, що «доступність правосуддя» може тлумачитися і розширено в аспекті доброзичливого, уважного, об'єктивного і неупередженого ставлення до учасників процесу не тільки з боку суддів, але і працівників апаратів судів, включаючи помічників суддів, секретарів судових засідань та ін. [75, с. 20]. Авторська позиція, безперечно, заслуговує на підтримку, адже, навіть, первинне спілкування громадян та інших суб'єктів права, зокрема, при подачі документів тощо, відбувається зі співробітниками суду, але не суддями.

А. Лужанським надано авторське визначення поняття «конституційно-правових засад доступу до правосуддя в Україні» — система спрямованих на здійснення регулювання суспільних відносин, об'єктивно обумовлених основних ідей, положень, які закріплені чи випливають зі змісту Конституції та законів України, чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також практики міжнародних судових установ, юрисдикція яких визнана Україною, мають загальний характер і за змістом визначають сутність забезпечення державою та можливість реалізації права на справедливий суд в Україні носіями такого права [226, с. 10-11]. Таким чином, узагальнений розгляд доступності свідчить, що вона передбачає реальну можливість будь-якого суб'єкта права безперешкодно на законних підставах звернутися до суду з метою захисту своїх прав. Доступність правосуддя — це, першочергово, можливість реалізації права на

справедливий суд. Тому доступність правосуддя виступає критерієм дієвості органів судової влади.

Зауважимо, що такий підхід відповідає також чинному процесуальному законодавству України. Так, відповідно до ст. 21 «Доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень» Кримінального процесуального кодексу України: кожному гарантується право на справедливий розгляд та вирішення справи в розумні строки незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону (п. 1); вирок та ухвала суду, що набрали законної сили в порядку, визначеному цим Кодексом, є обов'язковими і підлягають безумовному виконанню на всій території України (п. 2).

Важливо відзначити, що гласність у діяльності судових органів забезпечує довіру громадян до цієї гілки влади.

Довіра до інституцій є ключовою складовою будь-якого сучасного демократичного правління, адже без цього неможлива ефективна взаємодія та комунікація влади із громадянами. Так як судова система є одним із трьох стовпів влади, то безумовною основою легітимності є рівень довіри до судової влади. Саме явище довіри до чогось дуже складне та багатогранне, на нього може впливати велика кількість зовнішніх та внутрішніх факторів (чинників): початкові уявлення, попередні стереотипи, особливості комунікації, характер взаємодії і т.п. Довіра до суду не є винятком. Її не можна прирівнювати лише до задоволеності роботою судів, але і не можна списувати лише на стереотипи. Довіра українців до всіх державних та суспільних інституцій, а тому це має наслідком негативний вплив і на суспільну довіру до суду. Ця довіра є не винятком, а скоріше підтвердженням загального правила та тренду настроїв українців [32, с. 13]. Довіра є фундаментальним елементом у будь-яких як приватних, так і публічних відносинах. Виникнення юридичних спорів й неможливість їх вирішити без суду, вимагає створення та підтримки постійної атмосфери довіри останнього та впевненості у справедливому розв'язанні справи судом.

Вирішення правових конфліктів між різними суб'єктами права за допомогою правосуддя є одним із найдавніших методів, та обґрунтовано вважається основним засобом захисту прав і свобод людини і громадянина у будь-якій демократичній державі. Судова реформа, що проводиться в Україні останніми роками, дозволила підвищити рівень довіри суспільства до суду втричі порівняно з 2005 р., сприяла зростанню авторитету останнього. Проте у загальному контексті рівень довіри громадськості до суду залишається не таким високим — лише 16% (дані з сайту Ради суддів України за інформацією Програми «Нове правосуддя» станом на 2018 р. [302]). Тому питання довіри суспільства до суду вимагає постійної підтримки з боку самої

судової влади, зокрема, шляхом дотримання принципу гласності і відкритості. Вивчення змісту принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади є особливо важливим питанням, оскільки стає провідним чинником успішності реформування та розвитку всіх сфер життєдіяльності українського суспільства.

Історичний екскурс свідчить, що у різні часи принцип гласності пов'язували з певними обставинами: ототожнювали гласність з доступністю судових актів для ознайомлення всіма зацікавленими особами та публікою; доступом до судових дій особам, які не беруть участі у справі; розрізняли гласність для сторін і для публіки та ін. [104, с. 39]. Цей процес мав закономірний характер, адже будь-яке соціальне явище, що виникло у той чи інший історичний період та має важливе суспільне значення завжди змістовно трансформується.

Витоки ідеї гласності правосуддя на українських землях сягають ще часів Київської Русі. Першим кодифікованим актом давньоруського права була загальновідома «Руська Правда» у трьох редакціях: Коротка, яка вважається найдавнішою редакцією, Поширена і Скорочена. Як відомо, положеннями Руської Правди передбачалися вид і міра покарання за різні злочинні діяння; вимоги до процесуальних дій під час вирішення «тяж», розшуку та покарання винного у вчиненні злочину; перелік доказів, серед яких свідчення свідків, судові присяги, сліди побиття тощо. При цьому здійснення судочинства того часу характеризується наявністю елементів розшукового процесу, оскільки чимало справ поставали перед судом за ініціативи скривдженого («истьця»), який закликав на суд свого кривдника (позваного), при цьому вимагалось, щоб потерпілий здійснив певні пошукові заходи у своїй справі («гоніння слідом», «свод» тощо) [217, с. 303; 355, с. 27–39]. Нормами Руської Правди низка процесуальних дій під час вирішення справ здійснювалися в присутності широкого загалу. Це, без сумніву, також мало вплив на формування та подальший розвиток уявлень суспільства про суд та судочинство. Таким чином, на рівні Руської Правди як кодифікованого нормативного акта було закладено підвалини розвитку на українських землях ідеї гласності судового процесу [217, с. 303].

На вітчизняних просторах наукове осмислення гласності як принципу судочинства у вітчизняній доктрині розпочалося з кінця XIX ст., коли на підставі Судових статутів 1864 р. оновлювалася форма судочинства. Провідні фахівці того часу (В. Случевський, І. Фойницький та ін.) здійснили фундаментальний вклад у дослідження гласності та відкритості судового процесу, що залишається актуальним і донині [339, с. 261]. Звісно, що підхід не втратив своєї значущості, але з плином часу зазнав модифікації. Зокрема, нині досліджуваний принцип є самостійним принципом судочинства, що

підтверджується положеннями міжнародних стандартів та національного законодавства. Також наголосимо, що гласність та відкритість діяльності органів судової влади ототожнюють, проте як свідчить вітчизняне законодавство їх слід розмежовувати, хоча вони і перебувають у нерозривному зв'язку.

Низка вчених-процесуалістів як у ХХ ст., так і нині, зазначають, що залежно від осіб, які можуть бути ознайомлені з діяльністю суду, виокремлюють гласність для сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, — гласність у вузькому розумінні цього слова і «гласність для народу, чи публічність» (загальну, зовнішню), — у широкому значенні [85, с. 158]. З цього приводу не вироблено однастайного підходу, більше того, в межах єдиного принципу — принципу гласності та відкритості діяльності органів судової влади — у поняття «гласність» й «відкритість» вкладається різний зміст, інколи його взаємозаміняють.

Гласність як принцип взаємодії суду та громадянського суспільства включає в себе відкритий режим роботи, при якому відвідувати орган влади і спостерігати за його роботою може будь-яка охоча особа; інформування судом про свою діяльність за власною ініціативою або за запитом інститутів громадянського суспільства; можливість громадськості вільно оцінювати, використовувати, поширювати інформацію про діяльність суду. Право громадськості інформувати інших осіб про те, що вони спостерігали на судовому процесі є важливим компонентом інформаційної свободи, але його не слід включати у зміст гласності.

Поток інформації про правосуддя в громадянському суспільстві є елементом загального соціального феномену гласності, а не юридичного принципу публічності правосуддя. Категоричність наведеної позиції має теоретичне значення для вивчення досліджуваної проблематики, однак існують й інші позиції щодо вказаного.

Так, на думку В. Кондратенко, гласність можна розуміти у широкому сенсі як демократичний конституційний принцип соціального взаємозв'язку суспільства та держави; у вузькому — правовий принцип, що проявляється в інформаційній відкритості суспільства та безпосередньо у діяльності органів публічної влади. Гласність не має на меті лише систематичне інформування населення про функціонування органів публічної влади, а створює таку політико-правову та соціально-психологічну систему в суспільстві, за якої відбувається вільний обіг будь-якої незабороненої законом інформації. На практиці гласність судового адміністративного процесу виявляється у: 1) *відкритості діяльності системи адміністративних судів України під час розгляду адміністративних справ*: відкритому доступі публіки та учасників

процесу до судової зали; усності судового розгляду; застосуванні у судовій залі портативних та стаціонарних аудіо-, відео, фототехнічних засобів; трансляванні судового засідання по радіо і телебаченню; забезпеченні повного фіксування судового засідання за допомогою звукозаписувального технічного засобу; 2) *поінформованості населення про правозастосовну практику та ухвалені судові рішення в адміністративних справах*: отримання інформації учасниками процесу та зацікавленими особами про дату, час, місце слухання адміністративної справи; прилюдне оголошення судових рішень; ознайомлення у різний спосіб всіх бажаючих із судовими рішеннями; 3) *формуванні громадської думки щодо адміністративного процесу* [167, с. 32–33]. Порівнюючи різні проведені дослідження, слід відзначити, що автор застосував широкий підхід до розуміння гласності. Вважаємо, що такий підхід (однак лише з позиції розуміння гласності у зв'язку з відкритістю в єдиному принципі) відповідає сучасним правовим реаліям як з точки зору теоретичної науки, так і — законодавчої.

Протилежний підхід застосовано у роботах таких дослідників, як, зокрема, М. Сірий, Г. Тимченко. На їх думку, внутрішня гласність, або гласність сторін не є елементом принципу гласності [316, с. 7–9; 339, с. 263]. Обґрунтованим вважають висновок про те, що слід розрізняти гласність для сторін (внутрішня гласність) і гласність для суспільства (зовнішня гласність) О. Кузьменко та Н. Дроздович. Таке розмежування, вважають науковці, має виключне значення у розумінні співвідношення поняття гласності та принципу гласності кримінального судочинства (*предметом дослідження авторів є кримінальне судочинство — авт.*). Причому останній слід розуміти тільки як зовнішню гласність, яка є вимогою про відкритий розгляд справи. Зовнішня гласність не абсолютна і може обмежуватись у визначених законом випадках, внутрішня — не підлягає жодним обмеженням, оскільки це свідчило б про відсутність сторін у процесі, а отже, зазіхало б на засади змагальності й рівності судочинства. Явище гласності як поняття здатне породжувати не лише позитивні наслідки для правосуддя у вигляді контролю з боку громадськості, а й містить об'єктивні ризики присутності на судовому розгляді широкого кола публіки та можливість негативного впливу [204, с. 33, 36]. Хоча позиція авторів і заслуговує на увагу, проте не має широкої підтримки серед сучасних дослідників, які розуміють більш ширше принцип гласності та відкритості, ніж як вимогу про відкритий розгляд справи та присутність на судовому розгляді широкого кола публіки.

В. Городовенко вважає, що гласність — це забезпечення судом особам, чиїх інтересів стосується справа, права знати про дату, час і місце судового засідання у ній, права бути вислуханим у суді, а також знати про всі ухвалені

рішення у справі, а відкритість — надання особам, які не причетні до судової справи, права бути присутніми у судових засіданнях [104, с. 40]. Така позиція нині майже не отримала підтримки.

В. Гончар робить висновок, що принцип гласності судового процесу як важливий принцип судочинства слід розуміти як основоположну, нормативно закріплену засаду, зміст якої на елементарному рівні складається з відкритості судового розгляду, безперешкодності отримання інформації про його розвиток, можливості фіксування перебігу судового процесу, публічного оголошення результатів судового розгляду та з визначених законом обмежень щодо реалізації цих заходів або можливостей учасників судового процесу чи інших зацікавлених осіб [100, с. 187].

Автор наголошує, що однією із найважливіших ознак принципу права переважна більшість дослідників вважає його нормативну закріпленість, із чим, на його думку, слід погодитись. Далі підтримується теза, сформульована О. Овсянніковою: враховуючи українські юридичні традиції, через призму конституційних засад було б доцільно вести мову саме про гласність судового процесу як окрему конституційну засаду, зважаючи на позицію законодавця з цього питання, поняття «гласність» чітко стосується судового процесу, включаючи при цьому у себе й інші поняття [100, с. 29]. У цьому аспекті важливо підкреслити, що О. Овсяннікова презентувала свою роботу у 2009 р., тобто, коли ще зазначене й справді цілком відповідало дійсності, й лише через декілька років у національному процесуальному законодавстві було реалізовано інноваційний підхід. Тож, на нашу думку, на сучасному етапі більш доречно розглядати явище гласності та відкритості в їх єдності, що тим більше висловлено на законодавчому рівні. У цьому контексті важливо провести аналіз національного законодавства в його ретроспективі.

Для прикладу, у п. 6 ч. 2 ст. 129 Конституції України передбачено, що однією із засад судочинства є «гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами». У чинному галузевому процесуальному законодавстві використовується дещо інший підхід. Так, серед основних принципів господарського судочинства у Господарському процесуальному кодексу України від 06 листопада 1991 р. виокремлюється «гласність і відкритість судового процесу та його повне фіксування технічними засобами» (п. 3, ч. 3 ст. 2), проте далі по тексту нормативно-правового акта законодавець розмежовує та деталізує положення гласності та відкритості у ст. 8 «гласність судового процесу» та ст. 9 «відкритість інформації щодо справи» [107]. У Цивільному процесуальному кодексі України від 18 березня 2004 р. застосовано аналогічний підхід — «гласність і відкритість судового процесу та

його повне фіксування технічними засобами» (п. 3, ч. 3 ст. 2); далі йдеться про «гласність судового процесу» (ст. 7) та «відкритість інформації щодо справи» (ст. 8) [358]. У наступному році було прийнято Кодекс адміністративного судочинства України (06 липня 2005 р.), де з точністю відображено досліджувані положення — «гласність і відкритість судового процесу та його повне фіксування технічними засобами» (п. 3, ч. 3 ст. 2), «гласність судового процесу» (ст. 10), «відкритість інформації щодо справи» (ст. 11) [159]. Тож, вищевказана позиція авторів обґрунтовується положеннями наведеного процесуального законодавством.

Демократизація та європейський вектор розвитку України сприяв прийняттю 13 квітня 2012 р. Кримінального процесуального кодексу України, в якому по відношенню до попередніх Законів можна спостерігати певну інновацію в аспекті досліджуваної тематики, оскільки у цьому документі не розмежовуються гласність та відкритість як у переліку принципів кримінального провадження — «гласність і відкритість судового провадження та його повне фіксування технічними засобами» (п. 20 ст. 7), так і далі по тексту — «гласність і відкритість судового провадження та повне фіксування технічними засобами судового засідання і процесуальних дій» (ст. 27). У Законі України «Про судоустрій і статус суддів» від 02 червня 2016 р. йдеться також про «гласність і відкритість судового процесу» (ст. 11) як єдиний елемент. Тож, можна узагальнити, що на сучасному етапі розвитку законодавець визнав недоцільність здійснення поділу гласності та відкритості на окремі складові.

За своєю суттю відкритість судового процесу, вважає С. Бондарчук, означає чіткий та прозорий процес розгляду судової справи, що є зрозумілим для громадськості, а також право громадян бути присутніми під час розгляду судових справ. Гласність судового процесу забезпечує активну участь сторонам та іншим особам, які зацікавлені у результатах вирішення справи: право на доступ до матеріалів справи, право знати про час і місце судового засідання, право бути вислуханими в суді, а також право знати про всі рішення, ухвалені у справі [50, с. 7]. Ключовим положенням у роботі є те, що дослідниця пропонує розглядати принципи гласності та відкритості у нерозривному зв'язку.

Сучасний підхід до розуміння принципу гласності, включає до його змісту надання інформації у справі будь-якій особі в залежності від її процесуального статусу та наголошує, що гласність щодо осіб, які беруть участь у справі — невід'ємна частина принципу гласності цивільного процесуального права.

Виходячи з доктринального правового розуміння явища гласності, принцип гласності судочинства забезпечує дотримання демократичних засад

судочинства шляхом надання доступу до інформації про судовий розгляд як учасникам процесу, так і широкому загалу, за винятком установлених законодавством обмежень, та повна фіксація судового засідання технічними засобами, підкреслює П. Коляденко [166, с. 132, 135]. Принцип гласності і відкритості діяльності органів судової влади забезпечує права окремої людини (групи людей) та права громадськості, що пов'язано з проведенням відкритого судового розгляду справи, рішення з якої може мати важливе значення не лише для конкретної особи, а й для суспільства у цілому (групи осіб та ін.).

Гласність та відкритість потрібно розглядати у нерозривному зв'язку, як взаємопов'язані між собою, підкреслив О. Гаврилюк. Досліджуючи принцип гласності та відкритості адміністративного процесу, автор наголошує, що цей принцип характеризує сутність і соціальний зміст процесуального права, являє собою одну із вихідних засад процесу формування, розвитку і функціонування конкретних процесуальних норм і діяльності, що здійснюється на їх основі; забезпечувальне — забезпечує реалізацію конституційного права доступу до інформації щодо здійснення правосуддя та завдань адміністративного судочинства; соціально-політичне значення — його здійснення є формою реалізації громадського контролю, дієвим засобом формування громадської думки про адміністративне судочинство; виховне — виховання правової, моральної та політичної культури громадян; процесуальне — виступає гарантією законності при розгляді адміністративних справ судами [86, с. 50, 171].

Всебічний розгляд принципу гласності та відкритості діяльності органів судової влади потребує акцентувати увагу на його юридичному змісті. Елементами юридичного змісту принципу гласності судового розгляду включають: суб'єктивні права та обов'язки процесуальних сторін, права зацікавленої громадськості (непроцесуальних учасників) та суб'єктів, які мають професійний або особистий інтерес, а також юридичні обов'язки власне суду.

Важливість точної реалізації принципу гласності та відкритості судового процесу на практиці не викликає жодних сумнівів. Механізм громадського контролю за належним здійсненням правосуддя давно та успішно діє у більшості демократичних західних країн, зокрема у Франції, Іспанії, а також у США, Канаді та ін. Зайва закритість судового процесу надзвичайно шкідлива для судової системи, оскільки створює інформаційний вакуум та сприяє тому, щоб у свідомості громадян закралася сумніви відносно законності, безсторонності діяльності суду [50, с. 10–11]. Дотримання принципу гласності та відкритості діяльності органів судової влади — це можливість суспільства здійснювати контроль за судовою владою й таким чином формувати у суспільстві відносини довіри до суду та ефективно взаємодіяти.

Сьогодні принцип гласності судочинства, який традиційно означав свободу доступу громадян до залів судових засідань, з урахуванням розвитку інформаційно-комунікаційних технологій суттєво збагачується за рахунок нових форм його реалізації через традиційні ЗМІ та Інтернет. Саме через періодичну пресу, радіо і телебачення, через інформаційні ресурси Інтернету сучасна людина отримує найбільшу кількість суспільно значущої інформації про події в країні та у світі, у тому числі про судову діяльність [102, с. 124]. Саме у межах «електронної держави» інтегруються інформаційні ресурси органів державної влади та формуються системи послуг он-лайн, що властиво й органам судової влади.

Отже, можна зробити такі висновки:

1. На сучасному етапі судової трансформації одним із первинних завдань є забезпечення гласної та відкритої діяльності органів судової влади. Не дивлячись на довготривалий генезис досліджень тих чи інших аспектів, пов'язаних з принципом гласності і відкритості діяльності органів судової влади, останній вивчався як правило у вузькопроцесуальному аспекті й фактично не став предметом комплексного загальнотеоретичного дослідження. Принцип гласності і відкритості діяльності органів судової влади виступає гарантією справедливої реалізації правосуддя та є універсальним, системоутворюючим явищем. Принцип гласності і відкритості діяльності органів судової влади реалізовується як на всіх етапах судочинства, так і в процесі функціонування суду у цілому.
2. Дослідження понять «гласний», «відкритий», «прозорий», «публічний», «підзвітність» надало підстави констатувати про потребу їх розмежування та визнання їх складовими транспарентності судової влади. Гласність і відкритість діяльності органів судової влади не виступають еквівалентами одне одного, але є взаємопов'язаними та взаємодоповнюючими. Деякі науковці пропонують виокремлювати принцип відкритості та принцип гласності, проте узагальнення доктринальних джерел та ретроспективний аналіз національного законодавства надає можливість стверджувати про нерозривність відкритості та гласності в єдиному принципі.
3. Принципи діяльності органів судової влади характеризуються динамікою, та трансформуються під впливом нових суспільних явищ. Принцип гласності і відкритості діяльності органів судової влади має фундаментальний та імперативний характер, закріплений у змісті Конституції та законів України, чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, спрямований на здійснення регулювання суспільних відносин у процесі взаємодії суду та інститутів

громадянського суспільства. У контексті основоположних принципів права принцип гласності і відкритості діяльності органів судової влади не виокремлюється теоретико-правовою наукою, однак він є самостійним принципом судочинства та процесуальним принципом. Принцип гласності і відкритості діяльності органів судової влади характеризується: а) специфічною сферою поширення — ті суспільні відносини, що охороняються законом; б) власний об'єкт впливу — пропорційно залежить від територіальності суду, його спеціалізації та інстанції; в) суб'єктний склад — 1) громадськість (учасники судової справи; зацікавлена громадськість та інші особи); 2) органи судової влади.

4. Загальними елементами реалізації принципу гласності та відкритості діяльності органів судової влади є: доступ до інформації про діяльність органів судової влади, адже від її ефективності пропорційно залежить якість життя суспільства; можливість здійснення громадського контролю за діяльністю органів судової влади; з'ясування громадської думки щодо ефективності роботи органів судової влади; можливість громадськості впливати на прийняття рішень органів суду (зокрема, через інститут присяжних). До суб'єктивних прав суб'єктів судового процесу судового процесу можна віднести: право на інформування всіх юридично зацікавлених осіб про дату і місце судового розгляду; право бути присутнім при розгляді своєї справи в суді (право бути присутніми під час здійснення судового розгляду); право ознайомлення із матеріалами судової справи та судовим рішенням особами, визначеними законом; право будь-кого із присутніх в залі судового засідання вести стенограму, робити нотатки, використовувати портативні аудіозаписуючі пристрої тощо.

1.2. Розвиток концепції принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади у наукових розвідках вітчизняних та зарубіжних вчених

Сучасний розвиток суспільства неможливо уявити без такої його організуючої форми, як держава. Через державні інституціональні утворення громадяни реалізують низку своїх прав і свобод, потреб та інтересів. Провідне місце серед таких інституцій належить судовій владі. Органи судової влади як цивілізаційна форма розвитку суспільства уповноважені останнім врегулювати правові конфлікти. Щоб створити умови взаємодії з громадянським

суспільством, важливим для суду є працювати на засадах чинного законодавства та основоположних принципів права, серед яких принцип гласності і відкритості діяльності органів судової влади.

Принцип гласності і відкритості діяльності органів судової влади, хоча і є одним із основних принципів, проте все ж не отримав достатнього висвітлення серед вітчизняних науковців, особливо з позицій науки теорії держави і права. Розвиток правових учень про принцип гласності і відкритості, особливості його правового регулювання, реалізації виступає обов'язковим елементом принципу правотворчої діяльності, формування концептуально обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення матеріального та процесуального законодавства. Головним завданням дослідження є спроба заповнення існуючої науково-теоретичної прогалини щодо принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади, необхідність змістовного перегляду і обґрунтування місця принципу гласності і відкритості у системі принципів діяльності органів судової влади. Також загальноправовий аналіз цієї проблематики дозволить не тільки критично оцінити процеси розвитку судової системи в Україні, але і уникнути можливих помилок у процесі її реформування. Вивчення принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади з позицій науки теорії держави і права сприятиме розширенню меж його пізнання, оскільки дозволить ґрунтовніше охарактеризувати його сутність та зміст, а також визначити першочергові практичні проблеми його реалізації та шляхи їх подолання.

Для сучасної науки характерне посилення взаємозв'язків між різноманітними галузями, інтегративних тенденцій у їх розвитку. Центральною проблемою інтеграції наук і синтезу знань є проблема їх співвідношення, встановлення та посилення взаємозв'язків між ними. У сучасних політичних дослідженнях, особливо в сфері історії та теорії політичної науки та філософії політики, велике значення набуває міждисциплінарний підхід та використання здобутків суміжних соціальних наук, в тому числі філософії права та теорії держави і права [26, с. 3]. Дослідження принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади з позицій загальноправової науки вимагає врахування як традиційних, так і новітніх підходів з метою накопичення інформації, її аналізу та впровадження отриманих знань на практиці для успішного вирішення існуючих завдань [182, с. 25]. Не дивлячись на значну кількість галузевих досліджень, все ж залишається низка питань. Галузеві положення, різноманітні практичні ситуації у цій сфері є підтвердженням високої ролі самої теорії, оскільки за допомогою і в комплексі з останньою вони стають системою наукових знань.

Важливо відзначити, що фундамент у вивченні обраної проблематики було закладено ще у давні часи, починаючи від Платона, Арістотеля, Полібія, Цицерона, Сенеки та інших, й продовжено мислителями, вченими різних епох, зокрема, такими, як: Ф. Аквінський, Ф. Бекон, М. Вебер, Ю. Гамбаров, А. Гамільтон, Г.В.Ф. Гегель, К. Гельвецій, В. Гессен, Г. Гроцій, Т. Гоббс, Ф. Г. Дільтей, Т. Джефферсон, І. Енгельман, І. Ільїн, О. Іюффе, Р. Іерінг, Т. Кампанелла, І. Кант, Б. Кістяківський, А. Коні, М. Коркунов, Дж. Локк, Н. Макіавеллі, Д. Медісон, Ш.-Л. Монтескьє, Т. Мор, Г. Моргентау, П. Новгородцев, Л. Петражицький, Г. Плеханов, К. Поппер, Э. Роттердамський, Ж.Ж. Руссо, Б. Чичерін, І. Фойницький, Б. Франклін, Ф. А. Хайек, К. Ясперс та багато ін. Вказані мислителі досліджували різні аспекти соціальної влади, державної влади, у тому числі судової влади, з позицій філософії, соціології, політології тощо. В роботах окремих авторів судова влада виступає самостійним предметом розгляду та аналізу. Наголосимо, що питання судової влади починає активно вивчатися з середини ХІХ ст. як вітчизняними, так і західними дослідниками, особливий вплив на цей процес мала поява та розвиток теорії поділу влади, що була репрезентована мислителями у ХVІІ–ХVІІІ ст.ст.

Вивчення принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади не може бути комплексним без розгляду проблематики становлення та розвитку судової влади — аналізу наукових розробок у цій сфері. Влада виступає основою функціонування як суспільства, так і держави. Влада є багатовекторною, існувала та продовжує існувати у будь-якому об'єднанні людей (соціальної групі) та проявляється у різних формах. На сучасному етапі розвитку держави головним вектором існування влади має бути її демократичність.

Публічна влада загалом хоча і є єдиним органічно функціонуючим організмом, проте в умовах розвитку демократії потребує структурно-функціонального поділу. Культурно-історичні традиції кожної країни мають прямий вплив на сутність, зміст та форму організації у ній влади. Фундаментом існування демократичної, правової держави є дотримання ряду принципів — верховенство права, демократизму, пріоритет прав і свобод людини і громадянина тощо. Серед них рівнозначне місце посідає принцип поділу влади, регламентація якого передбачена у ст. 6 Конституції України. Головним завданням поділу влади є унеможливлення зосередити владу в руках однієї особи (декількох взаємозалежних суб'єктів), адже це призводить до встановлення авторитарного або тоталітарного режиму.

На сучасному етапі функціонування держави філософські, юридичні, політологічні, соціологічні та інші аспекти проблематики поділу влади,

системи стримувань та противаг вивчали такі вітчизняні та зарубіжні автори, як К. Арановский, Х. Арендт, Д. Артемчук, К. Бабенко, М. Баглай, Ю. Барабаш, П. Баренбойм, О. Бульба, П. Бурдье, Н. Гайдаєнко, Л. Галаган, А. Діноршоев, Л. Ентін, Н. Жук, Т. Зюзіна, С. Кандріков, О. Каневський, П. Катано, Дж. Коен, А. Колодій, Г. Корнілаєва, В. Костицький, Дж. Коуклі, О. Кутафін, В. Ладиченко, Н. Луман, С. Максимов, О. Мандрика, Я. Митровка, Л. Наливайко, А. Ніколаєв, В. Нерсисянц, В. Овчинніков, Р.-Д. Патнем, О. Петришин, Д. Письменний, І. Процюк, Ф. Сайні, Л. Силенко, О. Скакун, Я. Смірнов, Д. Тадессе, О. Тарасова, М. Фуко, С. Хантіхтон, М. Цвік, В. Четвернін, В. Чіркін, Л. Штраус, Ю. Юдін, І. Яценко та ін. [23; 25; 63; 88; 89; 138; 150; 172; 212; 230; 253; 261; 266; 294; 323; 373; 380; 381]. Поділ влади — найважливіший конституційний принцип, який регламентує умови виникнення певних правовідносин, невиконання змістовної частини яких веде до беззаконня, сваволі, появи корупції та інших негативних явищ, і, як наслідок, до неможливості захисту прав і свобод людини і громадянина; відступ від жорсткого виконання конституційного принципу поділу влади відображається на реалізації принципів галузей права [266, с. 8]. У тому числі, й на принципі гласності і відкритості діяльності органів судової влади.

Загальноновизнаним, майже аксіоматичним у сучасному вітчизняному політико-правовому дискурсі є твердження про те, що поділ влади є такою політико-правовою доктриною, без якої демократія уявляється просто неможливою. При цьому вбачається: розподіл владних функцій здійснюється чітко за відповідними гілками влади, що усуває неоднозначність владних повноважень органів влади та їхню безвідповідальність. Цілепокладання такого поділу полягає в запобіганні узурпації влади в одних руках, що забезпечується за наявності достатніх важелів механізму влади стримувань і противаг [366; 276]. При цьому, принцип поділу влади залишає традиційною науковою проблемою, що привертає увагу вчених та трактується неоднозначно.

Сучасний розвиток принципу поділу влади є гарантією забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Головним питанням нинішніх науковців є необхідність уточнення фактичної кількості гілок державної влади, адже запропонована модель мислителями минулого у сучасних умовах динамічного розвитку державних структур потребує модернізації. І хоча існують різні авторські пропозиції на цей рахунок — виокремити контрольну, президентську владу тощо, питання надважливості судової гілки влади для розвитку демократичної держави та громадянського суспільства не викликає жодних протиріч.

У нових глобальних умовах обмежується державний суверенітет і розширюються межі міжнародного права, формується так зване транснаціональне право, яке містить в собі нові правові норми регулювання у системах суспільство-держава, особистість-держава, держава-світове співтовариство. У цих умовах змінюється соціальний статус судової влади у державі, яка повинна дотримуватися норм міжнародного права, активізується діяльність Європейського суду з прав людини. Удосконалення, модернізація та цифровізація судової влади пов'язані з удосконаленням комунікації судів з інститутами громадянського суспільства, посиленням етичних і комунікаційних компетенцій суддів.

Тематика судової влади є однією із найбільш досліджуваних представниками різних наукових галузей та наукових шкіл. Предметом окремого наукового пізнання судова влада стала після появи концепції поділу влади, тобто, приблизно триста років тому. Не дивлячись на досить тривалий період, щоразу судова влада як соціальний інститут вивчається у новому ракурсі та нових культурних, політичних, історичних, соціально-економічних умовах. Її багатоаспектність змушує науковців постійно повертатися до цього дослідницького об'єкту та всіх компонентів, які дозволяють їй ефективно функціонувати — самостійність, незалежність, фінансування, професійність, гласність та відкритість, духовно-культурна складова суддів тощо.

У межах філософії проблематику судової влади вивчали О. Кошова, В. Костицький В., О. Кобан та ін. [187]. З позицій соціології судову гілку влади досліджувала Ю. Сіда [316]; науки державного управління — І. Севостьянова, В. Татаренко, І. Туркіна, Ю. Чуприна та ін. [336; 344] Економічний аспект судової влади розглядали Н. Пилипів, М. Кошинець [188; 206]; Політико-правові проблеми становлення і розвитку судової влади в незалежній Україні вивчала Т. Француз [353, с. 178–183]. Однак переважна більшість досліджень судової влади зосереджена у межах юридичної науки, що видається цілком логічним та обґрунтованим.

Зокрема, судову владу з позицій теорії держави і права вивчали С. Алексєєв, В. Бігун, І. Бойко, Т. Бондарук, М. Булкат, К. Віслобоков, О. Гавриленко, К. Ісмаїлов, О. Кобан, М. Колоколов, В. Костицький, В. Лаговський, З. Лусєгенова, О. Мельник, В. Мовчан, В. Новоселова, В. Смородинський, Т. Струс-Духнич, І. Усенко, С. Шевчук [62; 142; 165; 185; 210; 238; 245; 263; 326; 365]; конституційного права — М. Вітрук, М. Василевич, Ю. Волошин, Т. Дрягіна, О. Кружиліна, С. Кулик, М. Мазур, О. Махніцький, С. Нечипорук, В. Погорілко, [68; 122; 200; 205; 228; 232; 261]; адміністративно-правової науки — А. Іванишук, С. Кічмаренко, Г. Кравчук [140; 155; 192]; цивільного

права — С. Короед, О. Ткачук [173; 340; 341]; кримінального права та процесу — С. Мірошніченко, М. Шепітько та ін. [245; 369]. У межах наукової спеціальності «Судоустрій; прокуратура та адвокатура» питанням судової влади свої дослідження присвятили В. Бринцев, С. Гладій, С. Глущенко, В. Городовенко, Ю. Грошевий, О. Іванець, І. Камінська, В. Колесніченко, І. Марочкін, У. Мірінович, Л. Москвич, О. Овсяннікова, В. Потапенко, С. Прилуцький, Ю. Ремескова, С. Романенко, В. Сердюк, М. Суховій, Е. Тертична, І. Юревич та багато ін. [58; 59; 93; 94; 106; 110; 139; 150; 161; 244; 247; 265]. Узагальнюючи дослідницькі положення вітчизняних та зарубіжних авторів, які сформували фундаментальний науковий пласт у цій сфері, слід навести наступні позиції, що відображають основні аспекти судової діяльності на сучасному етапі, зокрема, в контексті забезпечення принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади.

Розвиток і трансформація принципів судової влади та формування її правового статусу відбувається під впливом історичних, політико-правових, соціально-економічних і культурних чинників. З соціально-філософської точки зору, судову владу можна визначити, як гілку влади, чия діяльність на принципі верховенства права спрямована на захист суспільства і держави, її конституційного ладу. Така діяльність, окрім встановлених процесуальних форм, здійснюється і у формі комунікації. Зауважимо, що ці форми можуть мати законний характер лише за умови їх реалізації відповідно до принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади.

Основні кваліфікаційні ознаки суду, які дозволяють ідентифікувати суд з поміж інших утворень та державних органів, визначені в міжнародних документах, що фіксують право людини на судовий захист, та конкретизовані в практиці ЄСПЛ. До них належать: загальнодоступність суду, його незалежність і безсторонність, рівність усіх перед судом, гласність і справедливість судового процесу (Загальна декларація прав людини), компетентність суду, створення суду на підставі закону (Міжнародний пакт про громадянські і політичні права), розумний строк судового розгляду (Європейська конвенція про захист основних прав людини та основоположних свобод). Наведені елементи визначають вимоги як до інституційного оформлення суду, так і до змісту його діяльності, та мають бути орієнтирами при встановленні [33, с. 178].

Невдоволеність фізичних і юридичних осіб рівнем правосуддя в Україні, потреба вдосконалення теорії права в умовах здійснення чергової судової реформи, а також заходи щодо приведення органів судової влади до стандартів країн-учасниць ЄС вимагають по-новому поглянути на деякі аспекти проблеми функціонування органів судової влади в механізмі правової держави.

У процесі розвитку принципу розподілу влади та його впливу на систему стримувань і противаг доведено, що судова гілка влади є потенційно незахищеною від виконавчої та законодавчої влади й громадянського суспільства, оскільки не може самостійно здійснювати свій захист засобами державного примусу та не має матеріальних і фінансових ресурсів [211, с. 5, 164]. Таким чином, самостійність та незалежність судової влади є фундаментом її існування, й до того ж забезпечення самостійності суду виступає гарантією можливості реалізувати принцип гласності і відкритості діяльності органів судової влади.

Зміст самостійності судової влади розкривається у сукупності відповідних елементів, як-от: структурна автономність державних органів — судів, основне завдання яких полягає у розгляді й вирішенні юридично значущих спорів у встановленому законом порядку; право судів ухвалювати остаточні й обов'язкові рішення по справах, віднесених до їх компетенції; правотворчі повноваження судів; захист прав та основних свобод людини як основне завдання й функція судів; повноваження судів з урівноваження органів державної влади шляхом скасування їх незаконних і неконституційних рішень, дій чи бездіяльності; ресурсна автономність судової влади, що полягає в самостійній матеріальній базі, фінансово-економічній основі, автономному управлінні й організаційному забезпеченні суддів [280, с. 176]. Всі ці елементи є складними явищами й тому є самостійними предмети наукового пізнання вчених.

Удосконалення здійснення судової влади об'єктивно привертає науковий інтерес через глобальні зміни у правовій системі України. Важливим є пошук принципово нових інструментів та методів роботи судової влади, зокрема здійснення правосуддя. Зміна структури судової влади неминуче вимагає зміни характеру сутності судової влади. В суспільстві домінує стереотип ототожнення правосуддя з судом і особистістю судді, але варто відзначити, що суди є потенційними носіями судової влади. Право здійснювати правосуддя делеговано суддям народом України, а отже народ має можливість і безпосередньо брати участь у відправленні правосуддя (через народних засідателів чи присяжних). Але право впливати на судову владу належить тільки народу України у передбачених правових формах та із законною метою. В аспекті нашого дослідження важливо відзначити, що в сучасних умовах представники органів судової влади, громадськості, наукової спільноти подовжувати та посилювати співпрацю у напрямі забезпечення принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади, адже це виступає об'єднуючим чинником всіх суб'єктів права.

Ефективність судової системи — це оціночна правова категорія, яка характеризує її властивість і рівень функціональності. Конструкцією «ефективність судової системи» фіксується спроможність судової системи здійснювати реальний благотворний вплив на певні правовідносини, внаслідок чого розв'язується соціальний конфлікт і досягається соціальна справедливість. Серед напрямів удосконалення професійної якості суддівського корпусу Л. Москвич виокремлює такі умови: зробити посаду судді привабливою для фахівців найвищої кваліфікації; гарантувати високий рівень професіоналізму суддівського корпусу. Основними напрямами вдосконалення в цій сфері є: вироблення Стандартів відповідності суддівській професії; оптимізація процедури добору кандидатів на посади суддів; налагодження ефективного механізму контролю за їх профпридатністю [248, с. 404–406]. Й хоча авторка презентувала свої пропозиції ще у 2011 р., після чого було внесено ряд законодавчих змін, прийнято нові нормативно-правові акти, сучасна практика свідчить, що вирішення цих проблем залишається актуальним й нині. До того ж, це підтверджується і Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр.

Головним завданням сучасної судової реформи є демократизація судового процесу, зокрема, та судової діяльності у цілому. Демократизація діяльності органів судової влади є багатовекторним завданням, що передбачає забезпечення незалежності, безсторонності та неупередженості суддів, підвищення професійного рівня суддів, підвищення ефективності правосуддя та оптимізація повноважень судів різних юрисдикцій, забезпечення прозорості та відкритості правосуддя, реорганізацію системи виконання судових рішень та підвищення ефективності виконавчого провадження, підвищення рівня ефективності роботи судових та правоохоронних органів у боротьбі з організованою злочинністю та випадками корупції, забезпечення належної координації правових інститутів та єдності інформаційної системи тощо [291]. Сучасна трансформація судової влади виступає гарантією формування відкритої держави в Україні та громадянського суспільства. Без успішних судових реформ не буде економічної чи соціальної реформи [1]. Відповідно, низка прав та свобод людини і громадянина залишається без можливості їх реалізації.

Отже, фундаментом існування судової влади є вирішення соціальних конфліктів на підставі чинних норм права. Особливості функціонування судової влади зумовлені історико-культурними, політичними, економічними, соціальними, аспектами розвитку суспільства. Дієвість судової гілки влади як соціального інституту свідчить про рівень демократичності розвитку

суспільства та держави. Саме принцип демократичності на рівні з принципами верховенства права та верховенства закону, які виступають змістом судово-владної діяльності, став основою для створення та розвитку принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади. Аналіз дослідницьких робіт свідчить про вимогу утвердження незалежної і самостійної гілки судової влади, її доступності та справедливості — це є основою для повноцінної реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади. Важливими є подальші наукові розробки щодо формування поняття «судова влада», «судоустрій», «правосуддя», «суд», «суддя» та їх взаємозалежність між собою. Особливої уваги потребує питання щодо утворення та функціонування абсолютно нових інституцій у судовій системі України — Вищий суд з питань інтелектуальної власності, Вищий антикорупційний суд України, інших державних утворень, що взаємодіють із судовою владою — поява яких викликала ряд різнобічних дискусій серед суддівського корпусу, науковців, громадськості. Єдино вірним у цьому напрямі можна зазначити лише те, що всі як нові, так і вже давно існуючі структури зобов'язані діяти на підставі принципу гласності і відкритості.

Судова гілка влади — самостійна структурна компонента цілісної системи — публічної влади, — завданням якої є здійснення правосуддя на основі принципів, передбачених Конституцією та Законами України, до яких належить й принцип гласності і відкритості діяльності органів судової влади. Вивчення принципів діяльності органів судової влади сприятиме визначенню тенденцій розвитку судової влади в Україні — пропозицій щодо вдосконалення законодавства у цій сфері, правозастосування.

Питання, пов'язані зі здійсненням правосуддя, завжди залишаються пріоритетними у забезпеченні життєдіяльності людини, суспільства і держави. Якісне здійснення правосуддя суддівським корпусом — обов'язкова умова розвитку правової демократичної держави. На судовому корпусі лежить особлива відповідальність за долю країни в складних умовах одночасного проведення економічної, адміністративної та судової реформ. Від ефективності роботи суддів залежить конституційна стабільність українського суспільства. Сьогодні, коли багато правових постулатів і принципів піддаються перегляду й переоцінці перед глобальними викликами і загрозами, головною метою суду є посилення захисту громадянських, соціально-економічних і політичних прав та забезпечення можливості суспільству розвиватися в рамках правового поля [37, с. 1]. Проблематиці принципів діяльності судової влади, здійсненню правосуддя приділялася увага різних авторів, зокрема, таких, як С. Аслікян, С. Бондарчук, Е. Бредлі, В. Городовенко, В. Гринюк,

Е. Гротрайн, О. Гусак, М. Дженіс, В. Долежан, О. Закропивний, О. Капля, Р. Кей, М. Козюбра, І. Корецький, В. Кривенко, М. Леоненко, В. Мамницький, І. Марочкін, О. Махніцький, У. Мірінович, Н. Моул, Л. Наливайко, О. Немировська, Я. Нестор, В. Нор, І. Обрізко, В. Олійник, О. Переплесніна, А. Рибченко, О. Россошанський, А. Селіванов, Н. Сібільова, Е. Сілантьєва, М. Сірий, В. Стефанюк, Г. Тимченко, В. Туманова, К. Харбі, Ж.-М. Хенкертс, І. Факас, О. Фоменко, М. Хавронюк, М. Хамник, А. Хегай, Н. Чемодурова, Л. Шеломанова, Н. Шульгач, І. Юревич, М. Ясинок, О. Ястребов та ін. [24; 37; 52; 102; 108; 112; 135; 151; 172; 218; 230; 232; 244; 254; 258; 362; 368; 372; 374; 380]. Аналіз наукових робіт, присвячених принципам діяльності судової влади, свідчить, що авторами проведено фундаментальні дослідження та висловлюються різні точки зору щодо системи принципів у цій сфері, інколи вчені ігнорують чинне законодавство, не враховуючи його положень щодо принципів діяльності суду — до цієї ж проблеми можна віднести виокремлення та аналіз принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади.

Конституційні засади судочинства є вкрай важливими для організації судової системи в цілому та відправлення правосуддя в державі зокрема, оскільки вони забезпечують однакове розуміння і застосування законів та спонукають суддю під час здійснення судочинства дотримуватися вимог закону. Конституційні засади судочинства важливі для кожного виду судочинства [342, с. 58].

Конституційні принципи здійснення судочинства є основоположними засадами судового розгляду, відповідно до яких здійснюється процесуальна форма розгляду справи судом. Історичні передумови розвитку і становлення конституційних принципів здійснення судочинства пройшли довгий і складний шлях. Дослідження їх становлення і розвитку є надзвичайно актуальним і має здійснюватися у нерозривному поєднанні аналізу розвитку відповідного матеріального та процесуального законодавства [259]. Конституційні принципи верховенства права і законності, справедливості і гласності правосуддя є основним нормативно закріпленим підґрунтям правового регулювання суспільних відносин у сфері правосуддя. Система конституційних принципів судочинства включає й інші важливі принципи, серед яких варто виділити незалежність і неупередженість суддів, рівність сторін, публічність правосуддя. При цьому кожен принцип конституційної юстиції має складний нормативний зміст. Вказані конституційні принципи правосуддя мають складний внутрішній зміст. Теоретичне обґрунтування та нормативне закріплення безперечно виступає важливою складовою у цьому напрямі, проте це все втрачає будь-яке значення, якщо державна влада не забезпечить реальне дотримання цих принципів у житті.

Самостійність судової влади зумовлена конституційним принципом поділу влади, проголошеним у більшості країн світу. Однак саме у демократичних державах цей принцип набуває особливого значення, адже йдеться про законодавчо закріплені гарантії проти узурпації влади та ефективні механізми «стримувань та противаг» в організації та діяльності різних гілок демократичної влади. Кожна з гілок влади — законодавча, виконавча та судова — самостійно виконує лише їй притаманні функції, не підпорядковуючись одна одній. Рішення, що їх виносять органи судової влади, завдяки їхній самостійності не потребують додаткового затвердження органами інших гілок державної влади [363, с. 138].

Враховуючи те, що фундаментом існування принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади у ретроспективному аспекті є загальний правовий принцип — принцип демократизму, слід окрему увагу звернути на нього. Так, різні аспекти принципу демократизму вивчали П. Вознюк, О. Грищук, Ю. Кравченко, Б. Красніков, Ю. Мудрик, Г. Музиченко, А. Шейна та ін. [83; 109; 189; 193; 249; 250; 367].

Таким чином, основні напрями та зміст нинішніх опрацювань питань судової гілки влади є підставою формування наукового знання про юридичну природу принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади у вітчизняній правовій системі. Універсальність принципу гласності і відкритості виражається у тісній взаємодії з іншими принципами діяльності органів судової влади: верховенство права; законність; рівність перед законом і судом; презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини; доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень; безпосередність дослідження показань, речей і документів; забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності; публічність тощо. Забезпечення принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади — гарантія здійснення справедливого правосуддя. Принцип гласності і відкритості, з однієї сторони, є самостійним принципом діяльності органів судової влади, з іншої, таким, що інтегрований в інші її принципи. Не дивлячись на це, можна стверджувати про його домінуюче значення серед спеціальних принципів діяльності органів судової влади.

Питання гласності судочинства ставали об'єктом наукового пізнання у ХІХ–ХХ ст.ст. [204, с. 33]. Безперечно, такий підхід продовжує бути актуальним й нині та є основою для сучасних вчених. Враховуючи високий рівень розробленості у вітчизняній та зарубіжній правовій доктрині всебічних досліджень принципів права, у роботах українських авторів не достатньо опрацьовано принцип гласності і відкритості діяльності органів судової влади.

Не присвячено належної уваги й складовим принципам гласності і відкритості діяльності органів судової влади. Комплексне теоретичне опрацювання дозволить простежити взаємозв'язок принципів один від одного, а також взаємовплив та взаємодію окремих елементів принципу гласності і відкритості між собою.

Загальні питання гласності, відкритості та прозорості як принципів права та їх реалізації у різних сферах вивчали М. Антропова, Я. Ваніна, Н. Гудима, С. Даниленко, С. Дорогих, Б. Семерей, В. Серьогін, Т. Слинько, К. Яцура та ін. [67; 111; 113; 121; 310; 314; 324; 382]. Інформаційну відкритість влади як принцип діяльності органів державної влади досліджували Н. Крук [201]. Питання інформаційної відкритості сайтів органів державної влади України вивчали М. Лациба [215]. Інформаційну відкритість органів місцевого самоврядування, у тому числі аналізували офіційні веб-сайти місцевої влади — Є. Абрамова, А. Дуда, А. Крупник, С. Орловський, К. Рубановский, О. Федорович [19; 305; 351].

Питання гласності та відкритості судової діяльності отримали своє опрацювання у межах різних сфер правової науки. Принцип гласності у цивільному процесі опрацьовували В. Работинська та ін. [299]. Адміністративно-правові засади забезпечення принципу відкритості адміністративного судочинства в період розбудови громадянського суспільства вивчав О. Гоптарев [101]. В. Король, І. Мартинович, А. Шушанашвілі та інші досліджували проблеми реалізації гласності у кримінальному процесі [174]. Гласність та інформаційну відкритість у діяльності суду з позицій проблем судоустрою вивчали В. Гончар та ін. [99; 100]. Таким чином, науковці розглядають цю тематику дещо однобічно, не враховуючи елементу відкритості, за винятком тих дослідників, які цілеспрямовано обирають публічність як об'єкт свого дослідження і не ототожнюють її з відкритістю. Ще однією особливістю цих досліджень є те, що більшість з них проводилися в науці кримінального процесу. Досить тривалий генезис принципу прозорості та відкритості судової влади, схоже, не призвів до комплексного дослідження цього питання з позицій загальної теорії права.

В. Гончар наголошує, що аналіз історичного досвіду дає можливість встановити зворотно пропорційну залежність між рівнем централізації політичної влади і рівнем гласності судочинства, сутність якої полягає у тому, що чим більше влада належить політичній еліті, тим менше аспектів гласності судового процесу спостерігається у такому суспільстві. З урахуванням передумов та особливостей виникнення, становлення і розвитку принципу гласності судочинства в його сучасному вигляді, поява і, як правило, паралельний

нерозривний генезис гласності судочинства максимально точно підтверджують тезу, що зазначений принцип є іманентною властивістю судового процесу загалом [100, с. 186, 188]. Дослідження принципу відкритості у правосудді на глибокогому-теоретичному рівні, не обов'язково має провводитись за допомогою традиційних і універсальних підходів. Розгляд принципу гласності правосуддя має відбуватися не лише в контексті розуміння її як політико-правового явища, а й як потоку інформації щодо державного управління з точки зору інформаційно-кібернетичного підходу. Не слід обмежуватися тлумаченням змісту гласності, що передбачений законодавчими нормами, а доцільно застосовувати розширену інтерпретацію, що обумовлена загальними принципами демократії. В умовах розвитку інформаційного суспільства дослідження інформаційних прав людини недоцільно здійснювати у відриві від гласності діяльності органів державної влади, адже це може призвести до методологічно невірних висновків.

Гласність — це ще й загальноправовий принцип, тобто притаманний для всієї системи національного права.

Без гарантування відкритого розгляду справи реально незалежним та неупередженим судом, що керується принципом верховенства права і законності судочинство не відповідає вимогам справедливості і не може забезпечити належний судовий захист при вирішенні питання про обмеження принципу гласності судочинства. Судді повинні застосовувати «тест пропорційності», який передбачає, по-перше, визначення обсягу закритості, що дозволить за наявності законних підстав закрити судовий розгляд не повністю, а лише його частину, а по-друге, оцінку того, чи це абсолютно необхідне для цілей справедливого правосуддя. Під час вирішення цього питання судам слід керуватися правовими позиціями Конституційного Суду, а також використовувати практику Європейського суду з прав людини.

В аспекті активної євроінтеграції Української держави таке положення набуває провідного значення.

Розкриваючи співвідношення принципів самостійності та незалежності судової гілки влади, слід зазначити, що самостійність — це її інституційна характеристика, принцип, який одночасно виступає ознакою судової влади. Насамперед вона відображається у відносинах влади судової з іншими гілками в системі стримувань і противаг. Водночас принцип незалежності означає процесуальну незалежність суддів, що полягає у праві ухвалювати рішення виключно на підставі доведених фактів, норм чинного законодавства та внутрішнього законодавства [102, с. 153–154; 363, с. 138.].

Натомість деякі автори все ж здійснили комплексні дослідження принципу гласності і відкритості діяльності суду. Цікаво, що всі дослідження

проведені у межах науки адміністративного права. Так, О. Гаврилюком підготовлено дослідження на тему «Принцип гласності та відкритості в адміністративному судочинстві України» [86], В. Кондратенко — «Принципи гласності та відкритості в адміністративному судочинстві України» [167], О. Мілієнко — «Принципи гласності і відкритості в адміністративному судочинстві України» та ін. [243].

О. Гаврилюк [86] охарактеризував становлення і розвиток принципу гласності та відкритості у судочинстві України, розкрив поняття суть та значення принципу гласності та відкритості адміністративного процесу, його місце в системі принципів адміністративного судочинства. Дослідив особливості повного фіксування технічними засобами гласного та відкритого судового розгляду адміністративних справ та режиму закритого розгляду адміністративних справ як складова принципу гласності та відкритості в адміністративному судочинстві України. Розглянув підстави обмеження відкритості розгляду адміністративних справ.

Автором розкрито значення принципу гласності та відкритості адміністративного процесу, яке полягає у тому, що характеризує сутність і соціальний зміст процесуального права, являє собою одну із вихідних засад процесуального формування, розвитку і функціонування конкретних процесуальних норм і діяльності, що здійснюється на їх основі; забезпечувальне — забезпечує реалізацію конституційного права доступу до інформації щодо здійснення правосуддя та завдань адміністративного судочинства; соціально-політичне значення — його здійснення є формою реалізації громадського контролю, дієвим засобом формування громадської думки про адміністративне судочинство; виховне — є дієвим засобом виховання правової, моральної та політичної культури громадян; процесуальне — виступає гарантією законності при розгляді адміністративних справ судами. Доведено, що суть принципу гласності та відкритості адміністративного процесу полягає у тому, що він, ґрунтуючись на конституційному праві доступу до інформації щодо здійснення правосуддя, забезпечує його належну реалізацію [86, с. 171].

На думку В. Кондратенко, гласність та відкритість в адміністративному судочинстві є врегульованими нормами адміністративно-процесуального права механізмом доступу до судової інформації, що реалізується у спосіб: 1) активного отримання судової інформації, що передбачає обов'язковий доступ до приміщень суду та зали судового засідання; 2) пасивного отримання судової інформації, тобто в будь-якому прийнятному для запитувача такої інформації місці та часі. Гласність та відкритість в адміністративному судочинстві реалізуються з обов'язковим дотриманням: відкритості діяльності

адміністративних судів; усності судового розгляду; технічної фіксації судового засідання; інформування учасників судового розгляду і громадськості про здійснення адміністративного судочинства; створення належних умов для формування громадської думки щодо адміністративного судочинства [167, с. 174]. Тобто, автор по суті взаємопов'язує цей принцип з реалізацією конституційного права на отримання інформації.

Отже, принцип гласності і відкритості є фундаментальним конституційним принципом правосуддя. На сучасному етапі розвитку правової науки принцип гласності і відкритості судової влади є самостійним і цілісним об'єктом наукового пошуку. Але ця тематика продовжує набувати актуальності і стала перспективною у контексті завершення судової реформи в Україні. При цьому, якщо підходити до дослідження гласності і відкритості судової влади з точки зору інших суспільних наук, то неодмінно важливим в цьому процесі є використання методології правничої науки. Отож, поглиблений аналіз змісту наукових праць низки провідних вчених, дає нам підставами констатувати, що бракує вузьконаправлених спеціалізованих досліджень принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади. Цей принцип, враховуючи його динамічний характер та стрімкий розвиток демократичних тенденцій у світі не втрачає актуальності та постійно потребуватиме нових дослідницьких розвідок.

Доступ до правосуддя є однією зі стрижневих, пріоритетних тем наукового пошуку з проблем удосконалення діяльності судової влади в цілому. Її важливість у розкритті питань гласності і відкритості судової влади обумовлена там, що ці принципи обумовлюють доступність правосуддя. Робота судової влади та доступ до правосуддя можливий лише за умови, що інформація про відповідну систему буде прозорою, а громадяни будуть довіряти їй.

Доступність правосуддя є тією тематикою, що вивчається у більшій мірі правниками, однак з позицій різних юридичних спеціальностей. Авторами, які вивчали цю проблематику, є: Ю. Айрапетян, І. Верба, Е. Джекоб, В. Жуйков, О. Жукова, Р. Кей, І. Колеснікова, А. Лужанський, Дж. С. Сесіл, С. Франковські, Д. Харріс та багато ін. [20; 75; 162; 226]. Слід відзначити, що вказана проблематика стала предметом вивчення все ж переважно у межах галузевих юридичних наук, й майже не отримала свого вивчення з позицій науки теорії держави і права.

Доступність правосуддя є однією з ключових передумов становлення судової влади як одного з найважливіших правозахисних та правопоновлюючих гарантів, як повноцінного та самодостатнього механізму судового захисту. Доступ до правосуддя — це можливість використання особою усіх

міжнародних та національних гарантій права на справедливий суд в процесі звернення до суду та судового розгляду, включаючи процедури оскарження судового рішення і його виконання, наголосив А. Лужанський [226, с. 191]. Доступність правосуддя є не тільки елементом принципів справедливості та верховенства права, а й визнаним у міжнародному праві правом людини.

Доступ до правосуддя як складова частина доступності права охоплює досить широкий спектр заходів та засобів, які забезпечують можливість особі або іншому суб'єкту безперешкодно звернутись до органів правосуддя та отримати захист свого права [130, с. 11]. Під час реалізації принципу відкритості забезпечується зворотний зв'язок, присутні на судових засіданнях знайомляться з діяльністю судових органів, що сприяє поширенню серед громадськості правової культури. Як висновок, суспільна доступність до правосуддя — важлива складова частина судової відповідальності. Відкритість і гласність судового засідання забезпечує зв'язок між судом та суспільством, що дозволяє здійснити виховну функцію правосуддя. Недотримання принципу гласності говорить лише про одне — діяльність судів не бездоганна, вони прагнуть приховати це від суспільства. Все це не сприяє довірі громадян до суду як єдиного цивілізованого методу вирішення конфліктів. У зв'язку з цим великого значення для розбудови правової держави набувають такі демократичні інструменти, як прозорість, доступність правосуддя, а також своєчасне інформування громадськості про хід тієї чи іншої судової справи [50, с. 8].

І. Верба вважає, що доступність правосуддя органічно взаємопов'язана з правом на справедливий судовий розгляд, яке втрачає своє соціальне призначення в разі відсутності забезпечення державою доступності правосуддя. Право на доступ до правосуддя є складовою доступності правосуддя. Фундаментальним критерієм визначення доступності й ефективності правосуддя є мораль, яка може бути прийнята тільки у формі ідеології взаємодії влади та громадянського суспільства, з урахуванням того, що мораль, безперечно, впливаючи на процеси правотворення та правозастосування, не наділена регулятивною функцією. Доступність правосуддя є обов'язковою підставою для реалізації права на доступ до правосуддя. Однак, доступність правосуддя не є гарантією справедливості судового розгляду. Для реального забезпечення права на доступ до правосуддя необхідними є низка інших чинників, зокрема, публічність, незалежність, компетентність, неупередженість суддів, ступінь залученості учасників судового процесу в усі судові процедури тощо. В умовах розвитку інформаційного суспільства важливим елементом доступності правосуддя є розвиток «електронної держави» в цілому та «електронного суду» зокрема [75, с. 174–175]. Розвиток «електронного суду»

є сучасно основою для можливості ефективної реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади.

В умовах формування інформаційного суспільства та розвитку інформаційно-комунікаційних технологій не лише перспективним, а й практично важливим напрямом наукових досліджень є «електронна держава» та «електронний суд». Серед авторів, які вивчали ці напрями — Е. Аблякимов, А. Барікова, Дж. Бейлі, С. Белявська, М. Бондаренко, О. Бринцев, К. Бричук І. Булгакова, О. Вдовіна, М. Гетманцев, А. Каламайко, І. Каланча, І. Камінська, С. Кітуого, Р. Кирилук, О. Кисельов, М. Кравчик, І. Куспьяк, Н. Логінова, Г. Лупо, Р. Магнус, А. Паскар, О. Присяжнюк, Л. Сердюк, О. Фонова, Е. Фредрік та ін. [2; 3; 4; 5; 8; 9; 10; 15; 17; 18; 30; 31, с. 36; 36; 60; 61; 70; 76; 312].

Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій викликає необхідність адекватного сучасним реаліям осмислення основних напрямів їх використання у судовій діяльності. Ефективний механізм правового регулювання інформаційних правовідносин під час здійснення судочинства вимагає вдосконалення системи інформаційно-комунікаційних технологій, розробки критеріїв їх застосування. Правове регулювання інформаційного забезпечення діяльності судів та інші аспекти інформатизації судової діяльності вивчали І. Арістова, В. Єльцов, В. Тарасюк та ін. [127; 335]. -

Інформаційні правовідносини в системі судоустрою — врегульовані правом і охоронювані державою суспільні відносини, що виникають у процесі виробництва, збирання, отримання, зберігання, перетворення, пошуку, передавання, поширення, споживання інформації органами судової влади, а також функціонування інформаційної інфраструктури, учасники яких виступають носіями інформаційних прав і обов'язків. Інтеграція технологій діловодства в єдиний процес покликана підвищити рівень організації праці робітників судів, прискорити розгляд справ у суді на будь-якій стадії процесу, збільшити обсяг часу для аналізу справ, надати можливість більш повного та оперативного оброблення статистичних даних, забезпечити ефективний пошук інформації, її надійність і конфіденційність, а також створити передумови для вдосконалення контролю керівництва за діяльністю підлеглих підрозділів і суддів та своєчасного поширення судової практики, пов'язаної насамперед із постійними змінами норм процесуального і матеріального права [127, с. 178, 180]. Інтенсивне провадження інформаційно-комунікаційних технологій у діяльність суду першочергово вимагає забезпечити суди належними матеріально-побутовими умовами та забезпечити ІТ-спеціалістами.

Інформаційне суспільство суттєво змінює традиційне уявлення про соціально-політичне життя, управління, діяльність держави та її органів.

С. Белявською визначено та досліджено етапи розвитку держави в залежності від рівня розвитку інформаційного суспільства в Україні: а) публічно-сервісна держава; б) електронна держава; в) інформаційна держава. Ґрунтуючись на доктринальних та законодавчому підходах до визначення поняття «інновації», авторкою з'ясовано, що інновації у судовому управлінні: 1) це впровадження нового знання, інноваційної ідеї в організацію роботи органів судової влади; 2) впроваджуються з метою отримання якісної переваги на рівні судового управління [36, с. 168, 171, 172]. Відповідно до запропонованої періодизації, можна констатувати, що нині Україна хоча й проводить всебічну інформаційну політику, проте поки що наша держава й відповідно судова влада знаходиться на етапі формування та впровадження електронної держави — не досить висока динаміка у цьому напрямі пов'язана з економічною кризою в країні. Не дивлячись на це, Українська держава досягла певних зрушень у напрямі формування електронного суду, що позитивно вплинуло на забезпечення принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади. Більш детальну увагу проблемам розвитку електронного суду присвячено у підрозділі 3.1.

У тому числі, взаємодія органів судової влади та інститутів громадянського суспільства.

Взаємодія суду та громадськості як науковий напрям потребує ретельнішої уваги вчених та комплексних досліджень, адже у більшій мірі питання взаємодії суду та громадськості вивчалися на рівні наукових статей та інших незначних за обсягом робіт. Питання взаємодії судової влади та громадянського суспільства вивчали М. Вільгушинський, Л. Вінокурова, П. Каблак, В. Олійник та ін. [79; 81; 143; 267]. Таким чином, можна констатувати, що не дивлячись на значущість та важливість вказаної проблематики, вона не отримала ґрунтового та всебічного вивчення на рівні монографічних та дисертаційних праць, більшість вчених у цьому напрямі обмежилися науковими статтями.

Багатостороннє дослідження, в якому розглянуто питання взаємовідносин судів загальної юрисдикції із суб'єктами владних повноважень та громадськістю здійснив М. Вільгушинський.

Дослідник, характеризуючи роль суду в розбудові громадянського суспільства в Україні, акцентує на тому, що ця роль у названому процесі не зводиться лише до охоронних функцій. Суд, будучи елементом держави, має співпрацювати з громадянським суспільством у всіх можливих формах і напрямках, інакше виникає загроза відірваності його (суду) від громадянського суспільства, позиціонування останнього у вигляді «останньої інстанції», здатної вирішувати його (суспільства) долю [79, с. 102, 298].

Суд має визначити спосіб, у який він здійснюватиме комунікативний зв'язок із суспільством. Як вбачається, вибір комунікаційного каналу залежатиме від змісту інформації, яку суд планує надати, й від — конкретних її адресатів. Цілком очевидно, до речі, що інформацію для територіальної громади недоречно публікувати у спеціалізованих друкованих органах судів загальнодержавного масштабу. Це можуть бути свої комунікаційні медіа-канали суду — власний веб-сайт, рубрика в місцевій пресі, блоги, сторінки в соціальних мережах, інформаційні стенд і кіоск та ін., а також комунікаційні канали загального користування — Інтернет-форуми, прес-конференції, інтерв'ю тощо [33, с. 172].

П. Каблак стверджує, що налагодження конструктивних взаємовідносин, гармонійна взаємодія владних структур з громадськістю можлива лише в умовах розвинутого громадянського суспільства, яке передбачає 1) здатність людей до солідарності, до інтеграції у громаду, їх «зрілість» та ініціативність, 2) наявність достатньої мережі громадських об'єднань, через які реалізуються особисті ініціативи та які виступають посередниками у взаємовідносинах держави, в тому числі судової влади, і громадянського суспільства, 3) наявність незалежних та політично незаангажованих ЗМІ, 4) можливість брати участь в удосконаленні функціонування судової влади, в першу чергу, шляхом здійснення громадського контролю. У демократичному суспільстві судова система потребує забезпечення гласності, відкритості, що гарантуватиме взаємодію, конструктивний діалог із громадськістю, в тому числі через ЗМІ. Закріплення у законодавстві основоположних етичних принципів журналістики, а також ефективного механізму їх дотримання сприятиме становленню рівноваги між правом людини на свободу переконань і на їх вільне вираження та забезпеченням принципу незалежності та безсторонності судової влади, захисту репутації суддів [143, с. 176, 182]. Отже, проблема взаємодії судової влади та громадянським суспільством є багатогранною та багатовекторною, що потребує проведення подальших наукових розвідок у цьому напрямі, а їх відсутність суттєво збіднює вітчизняну правову доктрину.

Гласність — це своєрідний громадський контроль за діяльністю суддів, прокурорів, слідчих, адвокатів, що підвищує в них почуття відповідальності за перебіг і результати процесу, позитивно впливає на етику взаємовідносин осіб, які беруть участь у справі, посередньо, але досить відкрито сприяє підвищенню професійної кваліфікації суддів, прокурорів, адвокатів завдяки кращому баченню в таких умовах своїх помилок і похибок, а також позитивних актів діяльності [252, с. 52.]. Самостійність та незалежність судової влади виступає гарантією справедливості та неупередженості судового рішення.

Проте відчуття безконтрольності негативно впливає на систему судоустрою й у такому разі суспільство виражає недовіру владі — це утворює конфлікт влади та громадськості, низьку ефективність роботу суду. Тому, систематичний контроль з боку суспільства за владою, у тому числі судовою, забезпечує дієвість її функціонування, справедливість та всебічну обґрунтованість прийнятих рішень.

Перманентний стан трансформації судової влади в Україні, перетворення цього інституту з політичного у соціальний (за своєю суттю), викликаний значною активізацією інститутів громадянського суспільства у бажанні брати участь у здійсненні правосуддя безпосередньо (інститут присяжних) чи опосередковано (шляхом спостереження). Саме непряма участь громадськості у здійсненні правосуддя може бути ефективно забезпечена шляхом повноцінної реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади. Залучення громадськості до діяльності судової влади має двосторонній аспект: з одного боку, підвищення правосвідомості громадян, розвиток правової культури, їх усвідомлення важливості дотримання та реалізації своїх конституційних прав, з іншого — бажання держави та судової влади, зокрема, формувати відкриту владу.

Головним завданням українського суспільства є унеможливити монополізацію судової влади, а відповідно важливим є забезпечити громадський контроль за її діяльністю. Стрімкий розвиток державно-суспільний відносин в країнах демократично типу фактично унеможлиблює існування сфер діяльності держави, де б не можливо було провести контроль громадян за владою. Органи судової влади не є виключенням у цьому напрямі.

Проблема громадського контролю входила до предмету дослідження багатьох науковців, зокрема, таких, як: Р. Арутюнян, В. Афанасьєв, Д. Березовський, А. Блага, С. Братель А. Денисенко, С. Денисюк, Д. Іоненко, О. Калінін, Р. Колодін, С. Кушнір, В. Латишева, В. Логачова, О. Мартиненко, А. Мукшименко, Л. Наливайко, Т. Наливайко, О. Огнева, А. Османов, В. Пальченкова, В. Петренко, О. Поклад, О. Полещук, Л. Рогатіна, О. Савченко, О. Селіванова, І. Сквірський, Н. Скоблик, О. Смоляр, Т. Соколова, В. Старчікова, О. Терещук, Р. Ткаченко, О. Федоровська, С. Хомов та ін. [34; 45; 56; 116; 118; 142; 149; 210; 214; 221; 251; 255; 257; 271; 276; 303; 320; 321; 352; 354].

Громадський контроль — це з одного боку специфічний вид соціальної поведінки для підтримки верховенства права та законності, а з іншого — конкретні дії активних громадян, що здійснюється для запобігання різним правопорушенням, корупції та зловживанням владою у публічній сфері.

Громадський контроль є гарантією якості, прозорості, ефективності всієї системи публічної влади, в тому числі судової. Розвиток громадського контролю важливий для підтримки і збереження правопорядку і соціальної стабільності.

Громадський контроль необхідно розглядати, насамперед, як інструмент громадської оцінки ступеня виконання органами влади та іншими підконтрольними об'єктами їхніх соціальних завдань. Інакше кажучи, громадський контроль, на відміну від державного, має бути зорієнтований не на юридичну, а на соціальну складову діяльності відповідних суб'єктів, у даному випадку судів. Таке розуміння завдань громадського контролю дасть змогу по-новому визначити його межі, тобто поширити вплив останнього не лише на питання права, але й моралі, такі аспекти функціонування судів загальної юрисдикції як доцільність, ефективність, прозорість (відкритість) [79, с. 298]. На думку С. Гладія, в Україні створені передумови для ефективного суспільного контролю за якістю судових рішень через інститути забезпечення доступності судових рішень, зокрема, існує Єдиний державний реєстр судових рішень, публікуються рішення в офіційних виданнях вищих судових установ, прийнято засаду гласності судочинства та ін. Але тут важливий інший момент — механізм донесення суспільством до судової влади своєї оцінки її рішень. Можливо, постане питання пояснення судом суспільству справедливості прийнятого ним рішення, тобто мають бути передбачені механізми взаємодії, діалогу між суспільством і судом, у якому останньому повинна відводитись активна роль. За інших умов включаються делегітимаційні механізми, основним показником яких є створення соціумом власних інститутів розв'язання суспільно-правових конфліктів, зокрема різноманітних форм недержавної юстиції [93, с. 122]. Важливо наголосити, що все ж першочерговим завданням законодавчої влади є прийняття спеціального закону у сфері здійснення громадського контролю, зокрема, Закону України «Про громадський контроль», що надасть підстави громадськості більш ефективно проводити контроль за владою. На сьогоднішній день у Верховній Раді України знаходяться на розгляді значна кількість законопроектів, проте поки що жодного результату у цьому напрямі не досягнуто.

Громадський контроль судової влади доцільно розуміти у вузькому значенні як одну із форм участі громадськості у функціонуванні судової влади, яка забезпечує ефективний механізм взаємодії громадськості та судової влади, а саме як оцінювання представниками громадськості рівня виконання судами своїх повноважень, ефективності їх функціонування і відповідності

їх критеріям професійної етики та добросовісності. За своєю правовою природою та змістом предмет громадського контролю суддів та судової влади повинен включати: добросовісність, етику поведінки суддів, достовірність інформації, поданої суддями у своїх деклараціях; реалізацію принципу відкритості та гласності (транспарентності) відправлення правосуддя та ін. Громадський контроль судової влади не може охоплювати у будь-якій формі позапроцесуальну ревізію судових рішень. Перевірка законності та обґрунтованості судових рішень може здійснюватися винятково у процесуальному порядку вищестоящою судовою інстанцією. Це — головна передумова сильної, незалежної та безсторонньої судової влади, яка зможе забезпечити здійснення правосуддя найвищої якості [191, с. 15]. Наразі громадський контроль за діяльністю органів судової влади є найменш розвиненим, порівняно з контролем, що здійснюється за діяльністю інших органів публічної влади. Це обумовлено принципом самостійності та автономності цієї гілки влади, а також заборонаю втручання у здійснення правосуддя.

Розвиток принципу гласності і відкритості у судочинстві викликано обов'язком держави забезпечити конституційне право на отримання інформації при розгляді та вирішенні судових справ. Авторами, які вивчали цей науковий напрям, є: Д. Амсон, М. Баглай, П. Біркіншоу, Е. Броссе, Ж. Буше, Р. Вахрамєєв, В. Вітів, П. Войтович, Б. Гоголь, О. Головка, Д. Гуантер, Г. Кадникова, Л. Кузенко, Н. Кушакова-Костицька, І. Кушнір, Д. Ламбер, Л. Лапо, А. Лойодіче, С. Лопатін, О. Лукашева, І. Малина, Д. Маріц, Т. Мендел, С. Петров, В. Політанський, Г. Ратнікова, Л. Сакуліна, О. Сибіга, Л. Солаль, В. Стешенко, Б. Страшун, Є. Тептюк, Ф. Теру, Л. Туманова, Р. Чанишев, С. Ясечко та ін. [82; 84; 96; 98; 146; 203; 207; 208; 209; 225; 229; 231; 328; 337; 361; 379]. Питання правового забезпечення доступу до публічної інформації у судових органах, забезпечення реалізації права громадян на доступ до інформації, що перебуває у розпорядженні суду опрацьовували І. Костенко, М. Ніколайчук та ін. [185; 262].

Судові органи як розпорядники інформації, як і інші органи влади, користуючись правом визначення інформації, доступ до якої обмежений, реалізують своє право. Водночас інформація, яку розпорядник вважає за необхідне віднести до обмеженого доступу, повинна в обов'язковому порядку пройти «трискладовий тест» та має: 1) становити внутрівідомчу службову кореспонденцію, доповідні записки, рекомендації; 2) бути пов'язаною з розробкою напряму діяльності установи або здійсненням контрольних, наглядових функцій органами державної влади, процесом прийняття рішень; 3)

передувати публічному обговоренню та/або прийняттю рішень [262]. Наразі інформація є важливим ресурсом і передумовою економічних, політичних, соціальних і культурних відносин та суспільних процесів. Якість, правдивість і прозорість інформації, що передається у процесі комунікації між суб'єктами є запорукою довіри громадськості до судової влади в цілому. Така інформація має відповідати моральним імперативам — чесності та достовірності.

Інформація є багатодисциплінарним явищем, яке було і залишається найважливішим чинником формування національної та зовнішньої політики у XXI столітті. Науковці все більше вивчають правові аспекти інформації, особливо у сфері прав людини. Цей аспект є основою існування та основою принципів прозорості та відкритості, особливо в судовій діяльності.

Конституційне право на інформацію є домінуючим елементом у діяльності ЗМІ і відіграє ключову роль у донесенні до суспільства ситуації, яка існує в державі. Сьогоднішній інтенсивний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій сприяє розширенню форм і способів доступу ЗМІ про діяльність органів публічної влади, особливо щодо судової діяльності загалом.

Доступними для громадян та ЗМІ мають бути, зокрема, такі відомості про діяльність органів суддівського самоврядування: а) найменування та їх реквізити; б) П.І.П. їх керівників; в) нормативні акти, що регламентують порядок формування і діяльності органу самоврядування; г) рішення органів суддівського самоврядування, прийняті на їх засіданнях; д) наявність вакантних місць на зайняття посад суддів та відомості стосовно осіб, які рекомендуються на зайняття цих посад; е) про притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності тощо. Засоби масової інформації є важливим суспільним механізмом взаємодії судової системи та інститутів громадянського суспільства. Їх взаємодія відбувається на інституційному, функціональному та нормативному рівнях. Успішна реалізація функції взаємодії судової влади та засобів масової інформації багато в чому залежить від правильного обґрунтування вихідних теоретичних положень такої взаємодії, її організаційного забезпечення, використання спеціальних технологій [265, с. 183–184]. Масмедіа є найбільш швидким та ефективним способом донесення інформації до суспільства, проте важливо зауважити, що інколи некомпетентність, або ж заангажованість окремих представників ЗМІ, сприяє перекручуванню фактів, деформації відомостей про певне суспільне явище.

При дослідженні різних аспектів здійснення судочинства та діяльності судової влади загалом, неодноразово відзначається роль високих морально-етичних аспектів у діяльності суддів. Дослідники описують реалізацію

морально-етичних імперативів у процесі здійснення судочинства з посиленням на особистісні якості судді, що безпосередньо впливає на справедливість судових рішень. Моральні якості судів впливають на рівень забезпечення принципів прозорості та відкритості судочинства.

Свої монографічні дослідження питанням моральних та етичних засад діяльності суддів присвятили Л. Денисенко, Ю. Меліхова, О. Сироїд, М. Сьома, І. Фадеева, В. Федорович, О. Шаповалова та ін. [117; 235; 237; 331; 334; 350]. Однак, значно більшу кількість досліджень щодо вказаної проблематики здійснено на рівні наукових статей: В. Декаленко, В. Кіцелюк, О. Левицька, Н. Логінова, А. Луцький, Ю. Меліхова, О. Острогляд, Б. Прокопенко, Л. Скомороха, Н. Сторчак, В. Федорович, О. Шуліпа та ін. [114; 216; 222; 227; 236; 322; 329; 349; 371].

Професія судді дуже відрізняється від інших правничих професій, які пов'язані з захистом інтересів громадян: чітко визначена алгоритмічність поведінки судді вимагає діяти виключно так, як встановлено процесуальним законом. На сьогодні законом визначено вимоги до кандидатів на посаду судді, встановлено процедуру їх спеціальної підготовки, за результатами якої передбачено проведення кваліфікаційного іспиту [117, с. 6]. Однак, практична складова цієї процедури потребує перманентного вдосконалення.

В соціальному аспекті відповідальність судді за недоброчесну поведінку — це морально-правовий стан, який породжує потребу сумлінного застосування прав і виконання покладених на нього законом обов'язків зі здійснення правосуддя (позитивний аспект), а також необхідність додаткового правового обтяження у разі судової або професійної помилки (негативний, або ретроспективний, аспект відповідальності). Основними рисами доброчесної поведінки у сфері професійної діяльності судді є: професійна честь; гідність; справедливість; тактовність; професійний обов'язок. Основними категоріями доброчесної професійної діяльності судді є: професійна моральна свідомість; моральна самосвідомість; моральна норма; моральні принципи; моральна діяльність, вчинки; морально-професійні відносини; моральна культура [350, с. 188–189]. Всі ці елементи на рівні із законодавчими положеннями виступає підґрунтям для справедливого правосуддя та повноцінної реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади.

Необхідність формування єдиного конституційно-правового розуміння правосуддя, остаточного формування моделі самостійної, відкритої і орієнтованої на суспільство судової влади, а також концепції незалежності суддів у національній юридичній практиці ставить перед правничою наукою комплексні завдання з дослідження та удосконалення правового забезпечення цієї

сфери. Питання механізму реалізації гласності і відкритості діяльності судової влади, що є за своєю природою одним із найважливіших принципів, або не розглядалося комплексно, або вивчалось у більшості досліджень через розкриття його окремих складових, або ж проводилось через висвітлення його нормативного, а не реального змісту.

Підводячи підсумки, слід зазначити таке.

1. Еволюція вітчизняних та зарубіжних наукових досліджень принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади у ХХ та ХХІ ст.ст. свідчить про його вивчення у вузькопроцесуальному аспекті, не заперечуючи високе значення таких досліджень, все ж у таких працях, у зв'язку з особливістю їх предмета та методу, не вдається всебічно та комплексно розглянути такий принцип, що, у свою чергу, можна реалізувати в межах загальнотеоретичного дослідження, адже наука теорії держави та права забезпечує вдосконалення методології вивчення проблематики принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади в єдності з галузевими здобутками, враховуючи міжпредметні зв'язки юриспруденції.
2. Проблематика забезпечення принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади характеризується різнобічністю наукових підходів та поглядів, концепцій. Однак, сучасна вітчизняна юридична доктрина фактично не має комплексних досліджень у цій сфері, особливо з позицій науки теорії держави і права, що ускладнює правозастосовні, правотворчі процеси та негативно впливає на забезпечення прав людини. Спостерігається обмежений підхід до застосування дослідниками методологічного інструментарію під час вивчення питання принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади та взаємопов'язаних з ним науково-прикладних явищ. Авторами фактично необґрунтовано існування та практичну значущість принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади, не дивлячись на його законодавчу регламентацію. Це надає підстави стверджувати, що наукова новизна проблематики принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади полягає у самій постановці проблеми дослідження.
3. Принцип гласності і відкритості діяльності органів судової влади як предмет наукового пізнання, маючи інтегративний характер, потребує використання широкого спектру джерел, які можна класифікувати наступним чином:
 - 1) за науковими напрямками: філософські, соціологічні, історичні, політологічні, управлінські, психологічні, юридичні та ін.;

- 2) в юридичній науці: загальнотеоретичні (теоретико-правові, історико-правові, філософсько-правові); галузеві (матеріальні та процесуальні); міжгалузеві; спеціалізовані (представлені в межах спеціальності судоустрій);
- 3) у часовому проміжку: історичні, сучасні;
- 4) в територіальному аспекті: вітчизняні та зарубіжні джерела. Всі ці джерела містять різноманітну інформацію, починаючи від системи судової влади до проблем реалізації досліджуваного принципу.

Запропонована класифікація є виправданою у плані розкриття юридичного змісту принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади та механізму його реалізації.

4. Аналіз наукових джерел та вітчизняної нормативно-правової бази щодо принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади свідчить про важливість його визнання, однак це виступає лише першим етапом, наступний етап — його реалізація. Національна практика дотримання принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади як провідного принципу права, що виступає чинником ефективної комунікації судової влади та громадянського суспільства, свідчить про наявність складнощів в його реалізації через різні обставини. Нечіткість та двозначність окремих норм вітчизняного законодавства зумовлюють специфічне їх тлумачення та розуміння представниками влади, що спричиняє перебільшене обмеження принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади. Збалансування публічно-правових та приватноправових інтересів можливо здійснити через теоретичну розробку механізму реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади.
5. Чинне національне законодавство не всебічно регулює питання щодо реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади, а існуючі правові норми застосовуються не завжди ефективно. Такий стан речей викликає не лише недоліками та прогалинами законодавства, що виявляються під час практичної реалізації відповідних нормативних положень, а також у зв'язку з прогалинами у доктринальному опрацюванні розглядуваної проблематики. Вивчення різних аспектів принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади та взаємопов'язаних з ним суспільно-правових явищ сприятиме розробці та модернізації відповідних норм права, що забезпечить права людини і громадянина у сфері правосуддя, підвищить ефективність громадського контролю за діяльністю суду, що у свою чергу виступить каталізатором забезпечення якості правосуддя.

1.3. Методологія дослідження принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади

Необхідність поглибленого вивчення принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади пояснюється тим, що у межах загально-теоретичної науки повинно бути сформоване його цілісне розуміння, яке б також об'єднало у собі досягнення галузевих юридичних наук та інших сфер науки (філософії, соціології, історії тощо). Комплексне дослідження принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади, розкриття його сутності, змісту, механізму реалізації, вирішення інших проблемних питань, пов'язаних із дотриманням цього принципу, а також вивчення зарубіжного досвіду вимагає застосування відповідних методів дослідження. Оскільки лише методологічно вивірене дослідження надасть змогу сформувати достатній рівень знань про таке багатофакторне явище, як принцип гласності і відкритості діяльності органів судової влади.

Синтез пізнавальних можливостей юридичних наук сприяє розширенню їхнього дослідницького потенціалу. Завдання пізнання принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади з позицій теорії держави і права полягає не лише у збагаченні її ґносеологічним інструментарієм, а й всіх галузевих юридичних наук. Методологія виступає точкою сходження та взаємообміну досягнень різних наук. Помилковий вибір методів пізнання призводить до невірних висновків у роботі, яка внаслідок цього втрачає свою цінність та значимість для суспільства. Більше того, відбувається накопичення зайвого теоретичного матеріалу. А в сучасних умовах, коли перед юридичною наукою постало важливе завдання — визначити та обґрунтувати подальший напрям державно-правових трансформацій — такий підхід є недопустимим.

Пізнавальна діяльність для людини з давніх часів є найважливішою і найкориснішою сферою діяльності, що дозволила досягнути прогресу людству. Але особливу цінність має той науковий пошук, що не лише створює результат, а й демонструє свій шлях іншим дослідникам. Саме формування методології пізнання явища є цінною, подекуди більше ніж сам результат. З часом методологія набула більш системного та цілісного характеру з чіткими формами вираження. Вивчаючи дослідження вітчизняних і зарубіжних авторів різних епох щодо питань методології, можемо зробити висновок про різноманітність підходів до розуміння цієї проблематики, але разом із тим й виявити спільні характеристики, що й було покладено в основу дослідження.

На сучасному етапі розвитку світової науки питання методології правознавства не втрачає своєї актуальності, що підтверджується системною

підготовкою різних монографічних, дисертаційних та інших праць (присвячених безпосередньо методології, або окрема частина певної роботи). Про важливість методології свідчить практика — сьогодні будь-яка справа може бути успішною лише за умови застосування правильної системи методології.

Щодо методології дослідження принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади, то тут слід констатувати фрагментарність та безсистемність досліджень. Теоретичною основою стали роботи фахівців з різних сфер науки, які присвятили свої праці тим чи іншим аспектам методології. Важливий вклад у той чи інший період у вивчення методології зробили такі науковці, як: В. Асмус, М. Афанасьєва, Л. Барішнікова, Я. Берназюк, І. Блауберг, Ю. Бражніков, Р. Гаврилюк, Г. Гадамер, П. Гайдєнко, Г. Готліб, В. Жог, Н. Заяць, В. Кафарський, М. Кельман, В. Князєв, П. Копнін, Т. Кун, І. Куян, В. Лекторський, І. Магновський, А. Маляренко, М. Мацькевич, Л. Наливайко, В. Нестєрович, М. Оніщук, Дж. Пасмор, Г. Рузавін, М. Савчин, З. Сокулєр, М. Ставніччук, В. Суровцев, М. Туровський, В. Федорєнко, П. Фейєрабєнд, В. Штофф, Б. Юдін, Е. Юдін, О. Ющик, С. Яновська, Б. Яшин та ін. Вивчення принципів права, зокрема, принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади, реалізується у межах науково-методологічного рівня, що передбачає професійне застосування методології пізнання. З метою з'ясування закономірностей функціонування органів судової влади на основі принципу гласності і відкритості важливим є усвідомлення критеріїв науковості вивчення цього явища, визначення системи методології його дослідження: принципів пізнання, методів, наукових підходів тощо.

Будь-яке дослідження має бути побудоване на засадах логіки. У цьому контексті умотивованим видається з'ясувати зміст категорії «методологія» та суміжних з ним явищ.

Цікавим є те, що, не дивлячись на багаторічні дослідження у цій сфері, науковці так і не прийшли до єдиного розуміння сутності методології й особливо її системи. Методологію розглядають у таких аспектах: як теорія пізнання; як проект пізнавальної діяльності; як особлива галузь знань; як спеціальний розділ філософії; як логічно-гносеологічна функція теорії; як наука; як вчення про методи пізнання і перетворення правової реальності; як сукупність дослідницьких процедур, технік і методів тощо.

Під методологією розуміють сукупність прийомів дослідження, які застосовують у будь-якій науці відповідно до специфіки об'єкта пізнання; особливу галузь знань, покликану детально розробити методи дослідження, що слугує певним джерелом, звідки інші науки мають запозичувати методи досліджень; її пов'язують із наукою, яка характеризує загальний напрям

розвитку дослідження, його мету, межі та принципи [154, с. 36–37]; не просто як систему принципів і способів побудови теоретичної та практичної діяльності, а як проєкт пізнавальної діяльності, створений з урахуванням особливостей предмета пізнання й закономірностей мислення [69, с. 8].- Таким чином, методологія дослідження принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади передбачає використання різних методів, або їх комбінацій; є динамічною системою методів, принципів пізнання, способів, за допомогою яких здійснюється практичний вплив на існуючу реальність у цій сфері. Завдання методології дослідження принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади, як і будь-якого іншого, полягає у створенні системного, цілісного дослідження.

Формування і розвиток України після проголошення її незалежності зумовило актуалізацію питань про перегляд світоглядно-філософських основ вітчизняного правознавства, його відходу від позицій філософсько-методологічного монізму, притаманному радянській юридичній науці, запровадження нових ціннісних і світоглядних орієнтирів як підстав і передумов пізнання державно-правової дійсності. Утвердилося розуміння методології права як сукупності світоглядних, загальнотеоретичних вихідних положень, якими користується правова наука у вивченні й аналізі різних сторін юридичної реальності [123, с. 11]. Сучасна методологія уникає крайніх оцінок методологічних програм або абсолютизації будь-якої з них. Відповідно, варто дотримуватися методологічного плюралізму, тобто використовувати різні методологічні підходи. Головне полягає у тому, щоб обраний метод відповідав заявленому дослідницькому завданню, використаному емпіричному підґрунтю, а не був штучно підігнаний під уявний чи потрібний результат [370, с. 151]. Правильне визначення завдань та вибір наукових підходів до їх вирішення забезпечить якість науково-дослідної роботи. Це у свою чергу залежить від попередньої підготовки дослідника та готовності його бути відкритим до освоєння нових знань та здобуття нових навичок, відхід від закореніlosti, але разом із тим пам'ятати про фундаментальні речі, пов'язані із загальнолюдськими цінностями та сферою його діяльності.

Одноставним серед сучасних науковців є положення про те, що методологія не може зводитися до якогось єдиного методу, або ж ототожнюватися з поняттям метод.

Проблема методів є актуальною для будь-якої сфери людської діяльності. Метод (від грец. *methodos* — шлях до чого-небудь) у найзагальнішому значенні — це певний спосіб дослідження якоїсь проблеми чи завдання. Але разом із тим, метод — це і певна система правил, принципів і прийомів

вивчення явищ і закономірностей розвитку природи, суспільства і мислення або практичної перетворюючої діяльності людей. Розвиток методів наукового дослідження обумовлює розвиток науки, а розвиток науки, у свою чергу, сприяє появі нових методів дослідження, більш адекватних новим дослідницьким завданням [356, с. 159]. Але слід враховувати, що метод у кожній сфері може набувати нових чи додаткових властивостей. У контексті досліджуваної проблематики метод виступає як сукупність (комбінація, комплекс) способів та засобів, використання яких сприяє отриманню об'єктивних та неупереджених знань про предмет дослідження — принцип гласності і відкритості діяльності органів судової влади.

Методологія юридичної науки є особливою науковою сферою, вченням про застосування різних методів та принципів в їх динамічній комбінації, що пов'язане з чіткою постановкою мети та завдань й правильним вибором інструментів їх досягнення. Методологія пізнання надає можливість виявити та розкрити сутність принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади, зрозуміти закономірності та тенденції його генези.

Серед основних інструментів методології дослідження принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади слід виокремити наукові підходи, методи, принципи пізнання, систему світогляду та ін. Рівень та глибина пізнання предмета — принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади — пропорційно залежить від обраного комплексу наукових підходів, методів та принципів методології. Методологія дослідження формує уявлення науковця про черговість етапів у процесі досягнення поставленої мети.

Під методологією дослідження принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади слід розуміти систему принципів, методів, наукових підходів, світоглядних концепцій, комбінація яких зумовлена логічністю та об'єктивністю, спрямована на комплексне пізнання та виявлення закономірностей розвитку і тенденцій принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади.

Окремим важливим напрямом в методології є з'ясування її структурно-ієрархічної конструкції. Так, Н. Пархоменко найбільш прийнятною для теоретичного осмислення феномену держави і права виділяє наступну структурно-ієрархічну їх побудову: загальні (філософські) методи (діалектичний та метафізичний методи); загальнонаукові методи (історичний, формально-логічний, системний, функціональний, синергетичний методи та метод структурного аналізу); приватнонаукові методи (конкретно соціологічний, статистичний, прогностичний методи та метод моделювання); спеціальні

методи (порівняльно-правовий, формально-догматичний (юридичний) методи та метод правового експерименту) [54, с. 47–61]. На думку П. Рабіновича, основу методології юридичної науки становлять філософсько-світоглядні, загальнонаукові, спеціально-наукові та власне юридичні методи (формально-юридичний, порівняльно-правовий та ін.) [297, с. 618]. А. Крусян також пропонує чотирирівневу структуру: перший — діалектико-філософський, світоглядною основою якого виступає діалектика; другий — спеціальний, що охоплює сутнісний, інтегративний та системний методи дослідження; третій — універсальний, що складається із загальнонаукових (історико-генетичний, логічний, синергетичний, аксіологічний і приватно-науковий) та приватно-наукових (соціологічний, статистичний, порівняльно-правовий, формально-юридичний (догматичний) та прогностичний (конституційно-наукове прогнозування)) методів; четвертий — практично-перетворювальний, в основі якого лежить метод моделювання, за допомогою якого розробляються проекти конституційних нормативно-правових актів [202, с. 4]. У науці існують й інші підходи (виокремлюють два, переважно три рівні методології), вважаємо, що саме чотирирівнева структура сприяє максимально точному та повному розкриттю будь-якої юридичної проблематики, у тому числі принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади, та відповідає сучасним дослідницьким потребам.

Особливість нинішнього періоду розвитку суспільних наук, зокрема юридичної, полягає у використанні міждисциплінарних (міжгалузевих) підходів. Вивчення різних аспектів правової науки та принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади, зокрема, відбувається шляхом інтеграції здобутків галузевих юридичних наук та інших наук. Оновлення методологічного інструментарію, що почалося в ХХ ст. й відбувається донині сприяло фундаменталізації проведених досліджень у цій сфері. Методологічні концепції, світоглядні ідеї, напрацьований понятійно-категоріальний апарат визначив курс та активний рух науковців у цій сфері, враховуючи й практичні здобутки. Тож, теоретичне обґрунтування принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади як складного багатовекторного явища вимагає залучення широкого діапазону знань не лише з правознавства, а й із інших суспільних наук — філософії, соціології, політології, історії, науки державного управління, тобто передбачає використання міждисциплінарного підходу.

Сучасні державотворчі та правотворчі процеси, орієнтовані на тенденції розбудови демократичного суспільства, зумовлюють необхідність орієнтації не лише на міжнародні принципи й стандарти, але і звернення до історичних цінностей та філософсько-правових надбудов, які формувалися у процесі

розвитку держав і правових систем [163, с. 45–46; 178, с. 26]. Так, центральне місце у методологічному інструментарії дослідження принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади посідає діалектика, яка сягає своїм корінням ще в часи античності.

Діалектика виступає найбільш популярною і загальновизнаною концепцією розвитку [323, с. 317]. Відповідно до класичної концепції діалектики, ні у мисленні, ні у суспільстві, ні в природі немає нічого такого, що б не змінювалося. Для усього сущого характерними є внутрішні суперечності та їх боротьба, які обумовлюють набуття нового якісного стану, зміни та розвитку [163, с. 47]. Діалектичний підхід надав можливість дослідити принцип гласності і відкритості діяльності органів судової влади та пов'язані з ним явища і процеси крізь призму суспільно-політичних процесів у той чи інший історичний період, протиріч та суперечностей.

Застосування діалектичного підходу сприяло виявленню взаємозв'язків між розбіжними позиціями вчених та практиків щодо різних аспектів принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади, наприклад, змістовного наповнення понять «гласність», «відкритість», що надало можливість проаналізувати досліджуваний принцип у його взаємозалежностях із зовнішніми явищами та процесами. Діалектика сприяла кращому розумінню всієї складності та неоднозначності розглядуваного предмету у сучасних політико-правових умовах, місця принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади у розвитку партнерства між владою та громадськістю. Визначено, що, зокрема, «механізм забезпечення» та «механізм реалізації» як загальні категорії та у контексті принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади перебувають у діалектичній єдності та протиріччі.

Діалектика крізь призму свого методологічного потенціалу надає підстави констатувати про постійну динаміку принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади, в процесі чого цей принцип набував нових якостей, властивостей, відповідаючи на запити суспільства. Однак, важливо наголосити, що динаміка не обов'язково завжди є позитивною, залежно від розвитку суспільства, зміст досліджуваного принципу може бути як розширено, так і звужено. Сучасні тенденції свідчать про позитивні зміни, проте для того, щоб продовжувати у тому ж напрямі суспільство як провідний суб'єкт розвитку демократії у державі має виконувати свій головний обов'язок — активна участь в управлінні державними справами, зокрема, здійснення громадського контролю.

Система діалектичних зв'язків у реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади передбачає орієнтацію на моральні

норми та традиції, які сформувались у суспільстві. Серед принципів діалектики слід виокремити принцип зв'язку, який в аспекті дослідження принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади сприяв можливості визначити місце та роль цього принципу серед інших принципів права, їх взаємозалежність. Багатогранним є і взаємовплив елементів механізму реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади — нормативно-правової основи, суб'єктів реалізації цього принципу та системоутворюючих зв'язків (мета, форми, способи, гарантії реалізації), оскільки формується цілісна мережа їх взаємозв'язків і в результаті зміни хоча б на перший погляд несуттєвого елемента трансформуються інші складові. Важливо, що система діалектичних взаємозв'язків у механізмі реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади справді є невичерпною.

У контексті дослідження провідне значення має комунікативний підхід. Цей спосіб дослідження дозволяє встановити, що окремі соціальні зв'язки і суспільство у цілому формуються із синтезу порядку та хаосу, а не заміни їх один одним. Адже соціум належить до нестабільних, постійно функціонуючих, дисипативних систем [46, с. 60]. Завдяки комунікативному підходу констатовано, що принцип гласності і відкритості забезпечує соціальний взаємозв'язок між судовою гілкою влади та громадськістю, виконуючи таким чином свою основну історичну функцію — захист прав і свобод людини і громадянина — та низку інших важливих функцій: виховну, інформаційну та ін.

Комунікативний підхід спрямований на встановлення балансу взаємовідносин між суб'єктами механізму реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади. Встановлено, що проблеми взаємовідносин судів та ЗМІ слід вирішувати із врахуванням політико-правового характеру сучасного розвитку України, проведення в державі вкрай важливих реформ, здатних у недалекому майбутньому суттєво підвищити якість державного управління. Цілями взаємодії суду та ЗМІ можна вважати створення умов і можливостей для участі в установлених законом межах суб'єктів у діяльності органів судової влади. Тож, комунікативний підхід сприяє якісним трансформаціям у механізмі реалізації досліджуваного принципу.

Важливе інструментальне значення у контексті дослідження має системний метод. Сутність системного методу в юридичній науці полягає у тому, що досліджуване явище розглядається як певна система, що включена до системи більш широкого порядку і виконує у ній певні функції і пов'язана з нею зв'язками різного роду. Поняття «система» є одним з ключових у багатьох галузях знань та наукових дисциплін, таких як філософія, психологія,

естетика, наукознавство, а також активно застосовується і в юриспруденції [91]. Застосування системного методу дозволяє розглядати принцип гласності і відкритості діяльності органів судової влади у сукупності соціальних зв'язків, пізнання принципів права діяльності органів судової влади у цілому та принципу гласності і відкритості зокрема; розглянути принцип гласності і відкритості у системі принципів права тощо.

Використання системного методу у пізнанні принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади надало можливість розглянути його з позицій сутності, внутрішньої конструкції та зв'язку окремих складових й у результаті виокремити сутнісні ознаки принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади, елементи механізму його реалізації. Системний метод забезпечив розуміння усталених правових взаємозв'язків, які виникають, змінюються і припиняються між суб'єктами реалізації досліджуваного принципу та іншими елементами.

Розглядаючи методологію сучасних конституційно-правових досліджень в Україні, В. Федоренко зазначає, що застосування системного методу передбачає дослідження конституційних явищ, статусів, режимів, процедур і процесів як взаємозумовлених систем. При цьому важливим є виокремлення структурних елементів предмета конституційно-правового дослідження і з'ясування характеру зв'язків між ними [348, с. 48]. Особливість системного методу у дослідженні принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади полягає у тому, що логічним базисом пізнання виступають закономірності розвитку цього принципу як самостійного елемента; визначено його фундаментальний та імперативний характер, закріплений у змісті Конституції та законів України; встановлено, що він є самостійним принципом судочинства та процесуальним принципом.

Цінне науково-прикладне значення для вивчення обраної проблематики має синергетичний підхід. Синергетика спрямована на пізнання самоорганізації системних зв'язків, зокрема, соціальних [46, с. 87–88]. Синергетика заснована на ідеях системності взаємопов'язаних і взаємообумовлених підходів у дослідженні права на доступ до правосуддя [75, с. 69]. Застосування синергетичного підходу надало можливість встановити причинно-наслідкові зв'язки розвитку демократичної держави в Україні та механізму реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади, проаналізувати та визначити тенденції у цьому напрямі, розкрити системні та позасистемні зв'язки.

З позицій синергетичного підходу встановлено, що в умовах розвитку формування громадянського суспільства все більше актуалізується питання залучення громадськості у цілому та засобів масової інформації зокрема до реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади.

Це завжди сприяє підвищенню ефективності партнерських взаємовідносин між суспільством та органами публічної влади. За допомогою синергетики встановлено, що не лише механізм реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади є складним багатовекторним явищем, а його елементи, що також саморозвиваються.

Не менш важливе значення у дослідженні принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади відіграє структурно-функціональний метод, який виступає логічним доповненням інших широко вживаних методів наукового дослідження. Структурно-функціональний метод є своєрідним симбіозом двох поширених у науці методів — 1) функціонального аналізу та 2) структурного аналізу [348, с. 50]. У контексті дослідження функціональний аналіз надав можливість вивчити особливість функціонування судового корпусу та громадськості у реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади. У свою чергу, структурний — сприяв пізнанню особливостей та теоретико-прикладних аспектів внутрішньої конструкції елементів механізму реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади (зокрема, суб'єктний склад тощо).

Обґрунтування використання цього методу знаходиться у площині того, що цей принцип серед інших є одним із найбільш дискусійним в аспекті його змістовного наповнення та меж реалізації, суб'єктів його здійснення. Перманентні зміни у чинному законодавстві та ратифікація різних міжнародних договорів впливає на вектор розвитку правової системи України, наприклад, на діяльність засобів масової інформації, які, як відомо, виступають головним суб'єктом у забезпеченні суспільства інформацією. Відповідно, це впливає на рівень гласності та відкритості суду. Провідне значення сьогодні у світі посідає розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, які вже нині активно (залежно від забезпечення матеріально-технічними можливостями того чи іншого суду) використовуються судовою системою України. Таким чином, цей принцип має низку складових та їх зв'язків й все це потребує єдності, що вимагає виявлення та застосування на практиці інтегруючих властивостей цих компонентів з метою ефективного функціонування.

Також використання структурно-функціонального методу надало можливість визначити взаємозалежність мети, форми, способів, гарантій реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади в конкретних суспільно-політичних умовах.

Нині взаємодоповнюючим та ключовими науковим підходом до інших наукових підходів та методів та всіх державно-правових явищ є антропологічний підхід.

У 1970-х рр. наука була зосереджена на проблемі рішучих змін провітницької парадигми. У дискусії щодо «нової методології науки» чільне місце зайняла антропологія [80, с. 93]. Відповідно до антропологічного підходу людина як біосоціальний індивід є «мірою всіх речей», у тому числі державно-правових явищ, наголосила О. Скакун. Такий підхід ставить людину в центр правової реальності і вивчає її роль у створенні цієї реальності, життєдіяльність усередині неї, взаємний вплив (включаючи деструктивний) людини і правової реальності» [318, с. 29]. Антропологічний підхід дає змогу розглядати людину як інтегративну цілісність і забезпечити врахування в юридичній практиці суб'єктивності й індивідуальності особистості як учасника життєдіяльності, взаємодії цієї особистості з оточенням і широким колом пов'язаних із цим соціальних явищ [359, с. 302]. Застосування цього дослідницького підходу має на меті формування й утвердження уявлення про державу та здійснюване нею юридичне регулювання як про інструменти забезпечення умов для реалізації і захисту прав людини [296, с. 165]. Таким чином, в сучасних умовах розвитку науки антропологічний підхід простежується у вивченні будь-якого питання. Особливо важливе значення він має й у дослідженні принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади, що зумовлено: 1) тим, що судова влада у будь-якій демократичній державі функціонує виключно для забезпечення прав та свобод людини і її діяльність має відбуватися на основі людиноцентристського підходу; 2) тим, що реалізація принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади й виступає свого роду «запобіжником» для неможливості відхилення влади від вказаного напрямку та гарантує високу якість здійснення правосуддя.

Сформовані тенденції до розвитку України як демократичної, правової держави, починаючи з 90-х рр. минулого століття, зумовили створення відповідного законодавства. Нині цей процес триває, оскільки відбуваються кардинальні зміни у політичній, економічній, соціальній, культурній системах. Відповідно, зростає роль інтерпретаційної діяльності, наприклад, з метою однакового розуміння положень Основного Закону й належної реалізації її норм, що забезпечить системність та цілісність законодавства та правореалізації. У цьому аспекті важливу роль відіграє юридична герменевтика як метод пізнання принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади.

Використання юридичної герменевтики як методології дозволяє адекватно тлумачити зміст правових норм, забезпечує їх ефективну реалізацію. Проблема тлумачення норм права, що здійснюється різними суб'єктами інтерпретаційної діяльності, багатогранна, стосується різних аспектів життєдіяльності держави і суспільства, має теоретичну і практичну значимість

[260, с. 191]. Цінність герменевтичного підходу у тлумаченні правових норм полягає у тому, що він не суперечить іншим методологічним парадигмам, а значною мірою акумулює їхні окремі переваги [28, с. 5, 6]. Герменевтика — це, першочергово, мистецтво тлумачити з метою розуміння тексту різними групами населення. Герменевтика як спосіб пізнання має багатовікову світову традицію, нині використовується у різних сферах суспільствознавства: філософії, соціології, історії, філології, психології, юриспруденції та ін.

Герменевтика ставить перед собою важливе онтологічне завдання — пояснити співвідношення між текстом та інтерпретатором, минулим і теперішнім, теперішнім і майбутнім [240, с. 159]. Тобто, у пізнанні принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади герменевтика виступає не технічним процесом застосування певних логічних та інших прийомів з метою роз'яснення відповідних норм права, а передбачає і з'ясування та розкриття взаємозв'язків між різними історичними періодами та місця у них тієї чи іншої норми, що стосуються досліджуваного напрямку, її вплив на формування правосвідомості суспільства.

Юридична герменевтика за своєю суттю — антропологічна й антропоцентрична, оскільки розуміння права є саморозуміння суспільства та людини [359, с. 302]. В умовах адаптації національного законодавства до європейських стандартів, зокрема з питань правосуддя, герменевтика відіграє велике значення у дослідженні принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади, що виявляється в опрацюванні міжнародних стандартів щодо впровадження та реалізації проекту «Електронне правосуддя». Використання герменевтичного підходу сприяло максимально об'єктивній оцінці рівня ефективності системи національного законодавства щодо закріплення досліджуваного принципу

Діяльнісний метод передбачає пізнання принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади виходячи з того, що саме, в першу чергу, діяльність суддів та інших членів судового корпусу забезпечує реалізацію досліджуваного принципу у межах нормативно визначених повноважень. Тому дослідити принцип гласності і відкритості діяльності органів судової влади можна виключно крізь призму їх функціонування. Судова влада є динамічною органічною системою, яка, з одного боку, залишається цілісною та визначається фундаментальністю, а з іншого, — постійно розвивається і вдосконалюється через модифікацію своїх складових, зокрема, принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади. Тож, вивчення цього принципу потребує врахування діяльності судової влади та інших суб'єктів реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади.

Одним із найдавніших в історії науки вважається логічний метод, засоби пізнання якого проникають та взаємодіють фактично з кожним методом, до яких належать основні прийоми пізнання — аналіз і синтез; логічні методи отримання висновку — дедукція, індукція і аналогія, які в сучасних дослідженнях ще доповнюються методом абдукції; методи абстрагування тощо. Логічний метод використовується також як моделююча функція в юриспруденції, особливо в юридичній аргументації [378, с. 38]. Логічний метод охоплює діяльність щодо опрацювання всього зібраного обсягу інформації та його узагальнення, систематизації та оцінки і відображується в основній частині дослідження [35, с. 25]. Таким чином, у процесі дослідження принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади цей метод та його засоби були застосовані повсемісно, зокрема, під час обґрунтування та аргументації тієї чи іншої позиції автора тощо.

Соціологічний метод широко застосовувався при вивченні та узагальненні емпіричного матеріалу, пов'язаного з діяльністю органів судової влади, аналізом їх відкритості та прозорості, доступності для громадськості. Все це знаходиться в підґрунті принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади. Ефективність соціологічного методу виражається, наприклад, в можливості отримати ту чи іншу інформацію про діяльність суду, починаючи від часу роботи до матеріалів судового процесу (необхідно враховувати процесуальний статус суб'єкта).

Особливо корисним для вивчення принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади є конкретно-соціологічний метод, за допомогою якого можна виявити ставлення та рівень довіри суспільства до діяльності органів судової влади (дані з цього питання наводять у підрозділі 1.1) й таким чином здійснювати відповідні заходи щодо підвищення довіри громадськості до суду. Важливо, що рівень довіри суспільства до органів судової влади пропорційно залежить від реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади, однак слід враховувати, що ефективне (нормативне та процесуальне) забезпечення реалізації цього принципу не матиме такого ж пропорційного ефекту й необхідним буде час для відновлення довіри громадськості до влади.

Безсумнівно евристичну цінність для правового пізнання майже будь-чого, у тому числі й принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади, має статистичний метод, який виступає основою для практичної складової роботи та причин розуміння тих чи інших явищ у сфері діяльності органів судової влади. За допомогою цього методу, наприклад, можна зрозуміти громадську активність та бажання участі у здійсненні правосуддя.

Науковці стверджують, що право у процесі свого формування, функціонування й реалізації неминує постає як складний інтенсивний пізнавальний процес, як специфічне розкриття й демонстрація гносеологічної природи права [160, с. 5]. Це виступає свідченням важливості використання гносеологічного методу, який репрезентований у роботі належним збором та опрацюванням інформації щодо принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади — це підтверджується кількістю використаних та детально проаналізованих наукових, довідкових, статистичних, нормативних та інших джерел як вітчизняних, так і зарубіжних. Так, використання гносеологічного методу у дослідженні принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади включає у себе підбір та аналіз понять, пов'язаних з предметом пізнання з акцентуванням на їх співвідношенні (зокрема, «гласний», «відкритий», «публічний», «прозорий», «підзвітність» тощо) та формування конкретних висновків.

Завдяки методу класифікації встановлюються однорідність суспільних відносин, явищ, процесів, визначаються їх групи, що у подальшому спрощує правове регулювання тих чи інших явищ. Так, за допомогою цього методу у роботі, наприклад, здійснено класифікацію суб'єктів та гарантій реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади за різними критеріями.

Використання прогностичного методу у дослідженні принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади надало змогу здійснити обґрунтовані прогнози та тенденції ефективної реалізації цього принципу у майбутньому. Окрім цього прогностичний метод передбачає практичну реалізацію отриманих результатів (застосовано результати у начальній, науковій, судовій діяльності — акти впровадження).

Розкриття будь-якого суспільного явища, у тому числі принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади, потребує реконструкції у ретроспективі, враховуючи особливості становлення та розвитку його елементів. За допомогою історичного методу дослідження принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади вдалось проаналізувати еволюцію становлення цього принципу на українських землях за часів її входження до інших державних утворень, та розглянути цей процес з часу набуття Україною незалежності, розкрити генезис розвитку ідеї транспарентності влади тощо. Зауважимо, що пізнання принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади та його вплив на розвиток громадянського суспільства в Україні неможливе без застосування історичного методу.

Враховуючи потребу реалізації положень Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [345] як практичну, так і наукову цінність

має порівняльно-правовий метод (або метод компаративістики). Його використано для отримання інформації про досвід правового регулювання та реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади в зарубіжних державах та порівняння з вітчизняною практикою. За допомогою компаративного методу вдалось вивчити і зіставити загальні закономірності і відмінності у процесі впровадження і реалізації концепції «Електронний суд» в Україні порівняно зі Сполученими Штатами Америки, державами-членами та установами ЄС тощо.

Використання порівняльно-правового методу надасть можливість врахувати позитивний зарубіжний досвід та уникнути прорахунків під час здійснення судово-правової та інших реформ в Україні.

Формально-догматичний (догматичний, формально-юридичний) метод використовується для пізнання внутрішньої форми правових явищ і процесів, дозволяє на основі узагальнення та виявлення ознак формулювати поняття, дефініції, визначення. Особливість цього специфічного для юриспруденції методу полягає в зосередженні уваги на логічному опрацюванні правових норм [133, с. 33-34]. Формально-юридичний метод став основою для аналізу нормативно-правових актів, що дозволило вивчити та проаналізувати їх з позицій регулювання принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади. За допомогою цього методу вдалося сформулювати практичні рекомендації щодо подальшого вдосконалення чинного законодавства у цій сфері.

Використання наведених наукових підходів та методів в їх сукупності допомогло створити цілісну систему знань для забезпечення суспільно корисного результату. Опрацьовані методологічні засоби дослідження принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади мають універсальний характер та можуть бути використані для пізнання інших принципів права.

Як було зазначено на початку, окрім наукових підходів та методів, наукове дослідження принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади спирається на систему методологічних принципів. Якщо методи пізнання дослідник може обирати, враховуючи ті чи інші обставини, то принципи мають загальнонавизаний та імперативний характер. Основними науковими принципами пізнання принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади є:

- принцип історизму: передбачає дослідження принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади в його ретроспективі, враховуючи сучасний зміст цього принципу, що має важливе практичне значення, оскільки відбувається ясування змін та їх валив на розвиток суспільства та держави в процесі еволюції;

- принцип детермінізму: відображає причинно-наслідковий зв'язок трансформації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади;
- принцип достатньої підстави: кожна висловлена позиція щодо принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади повинна бути обґрунтованою та аргументованою додатковими фактами, що не викликають сумнівів;
- принцип науковості: вивчення принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади має відбуватися з урахуванням вже існуючих наукових результатів з цього або суміжного питання. Це сприятиме визначенню істинності отриманого знання у відповідній сфері;
- принцип обґрунтованості: вимагає наведення належних аргументів щодо запропонованих позицій у вивченні принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади;
- принцип несуперечливості: результати дослідження принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади мають бути цілком узгодженими та не можуть суперечити один одному;
- принцип зв'язку теорії та практики: теорія та практика у цілому та щодо принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади зокрема вимагає максимального взаємозв'язку, слід дотримуватись положення про відповідність теорії до потреб практики, адже в іншому випадку результати отримані щодо вивчення цього принципу матимуть виключно формальний характер;
- принцип критичності: принцип гласності і відкритості діяльності органів судової влади слід вивчати в його багатовекторності та протиріччі, досліджувати всі позитивні та негативні сторони його реалізації (чи відсутність такої) без суб'єктивного погляду автора;
- принцип доповнюваності: передбачає, що будь-яке, навіть фундаментальне, дослідження не може претендувати на вичерпність проблеми, зокрема, і питання принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади ще потребує значної уваги вчених з позицій різних юридичних спеціальностей, що викликано динамічністю суспільних відносин, в яких ті чи інші елементи механізму реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади можуть набувати нових властивостей та модифікуватися під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників й таким чином знову ставати об'єктом пізнання.

Отже, важливо наголосити, що дослідження принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади не може обмежуватися лише цими

принципами, вони лише виступили фундаментом у конкретному дослідженні, враховуючи специфіку предмету цієї роботи. Наведені принципи пізнання визначають вектор подальшого розвитку наукових досліджень принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади й осмислення цієї проблематики.

Підводячи підсумки дослідження принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади, необхідно зазначити таке.

1. Методологія юридичної науки є особливою сферою, вченням про застосування різних методів та принципів в їх динамічній комбінації, що пов'язане з чіткою постановкою мети та завдань й правильним вибором інструментів їх досягнення. Методологія дослідження формує уявлення науковця про черговість етапів у процесі досягнення поставленої мети. Методологія дослідження принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади забезпечує отримання об'єктивних та неупереджених знань про досліджуваний принцип, закономірність його розвитку, роль у державотворенні та правотворенні України; в теоретичному аспекті — логічно впорядкувати наявний дослідницький матеріал, що сприятиме його подальшому вивченню.
2. Методологія дослідження принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади є індивідуальною та унікальною системою інструментів, має власні інтегративні закономірності еволюції. Під методологією дослідження принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади слід розуміти систему принципів, методів, наукових підходів, світоглядних концепцій, комбінація яких зумовлена логічністю та об'єктивністю, спрямована на комплексне пізнання та виявлення закономірностей розвитку і тенденцій принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади. Серед основних інструментів методології дослідження принципу гласності та відкритості діяльності органів судової влади слід виокремити наукові підходи, методи, принципи пізнання, систему світогляду.
3. За допомогою інструментів методології дослідження принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади можна всебічно охарактеризувати вказаний об'єкт пізнання у темпоральному та просторовому аспектах. Методологія пізнання принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади є складною, якісно різноманітною цілісною системою, яка в структурно-ієрархічному аспекті включає такі рівні: 1) загальні підходи; 2) загальнонаукові методи; 3) спеціальні методи; 4) власні методи правознавства, комплексне та обґрунтоване

використання яких сприяло всебічності пізнання та достовірність отриманих результатів.

4. Пізнання різних аспектів юридичної науки та принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади відбувається шляхом інтеграції здобутків галузевих юридичних наук та інших наук. Методологічні концепції, світоглядні ідеї, напрацьований понятійно-категоріальний апарат визначив курс та активний рух науковців у цій сфері, враховуючи й практичні здобутки. Специфіка дослідження принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади як складного багатовекторного явища з метою його комплексного вивчення сприяла обґрунтованому застосуванню міждисциплінарного та міжгалузевого підходів шляхом залучення широкого діапазону знань не лише з юриспруденції, а й із інших суспільних наук.
5. Дослідження принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади спирається на систему методологічних принципів, основними з них є принцип історизму; принцип детермінізму; принцип достатньої підстави; принцип науковості; принцип обґрунтованості; принцип несуперечливості; принцип зв'язку теорії та практики; принцип критичності; принцип доповнюваності. Наведена система принципів визначається динамічністю та подальшою трансформацією, що зумовлено суспільно-політичними процесами.

Розділ 2.

МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ГЛАСНОСТІ І ВІДКРИТОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ СУДОВОЇ ВЛАДИ

2.1. Поняття, сутність та структура механізму реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади

Аналіз змісту та структури механізму реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади дозволить глибше проникнути в його сутність, повніше зрозуміти особливості забезпечення відкритості судової влади.

Теорія механізмів у суспільних науках постійно привертає увагу вітчизняних та зарубіжних вчених. Механізм як теоретичну категорію досліджували: О. Белкіна, В. Гуляєв, В. Заславська, М. Козюбра, Л. Летнянчин, В. Погорілко, В. Протасов, С. Рудницький, М. Ставнійчук, Ю. Тодика, К. Шундіков та ін. Різні аспекти механізму реалізації права вивчали: Л. Авраменко, Т. Анакіна, І. Болокан, М. Борисенко, Д. Бочаров, В. Буткевич, В. Василенко, С. Дмитрієв, В. Дума, Р. Енгібарян, О. Зайчук, М. Кельман, А. Колодій, В. Копейчиков, Ю. Краснов, В. Муравйов, Л. Наливайко, В. Нерсесянц, Н. Оніщенко, Ю. Пацурківський, О. Петришин, П. Рабінович, О. Скакун, В. Тацій, Т. Фалькіна, М. Цвік, І. Яковюк та ін. У загальній теорії права сформовано наукову концепцію механізму реалізації норм права, але це не перешкоджає, а, навпаки, сприяє подальшому вивченню особливостей реалізації окремих норм та принципів права.

Механізм реалізації різних норм і принципів права став предметом наукових розвідок таких вчених, як: О. Бандурка, Я. Безугла, Н. Болотіна, Є. Бородін, Л. Бугрова, М. Буроменський, В. Буткевич, М. Вітрук, Л. Воєводін, В. Забігайло, Л. Заблоцька, А. Мацко, В. Міцик, О. Наливайко, О. Негодченко, Т. Омельченко, О. Пашкова, О. Смирнова, І. Тимченко, К. Толкачов, Т. Фалькіна, Н. Фабер, А. Хабібулін та ін. Конституційні принципи правосуддя та принципи здійснення судової влади вивчали такі вчені-правники як: С. Алексєєв, Ю. Битяк, В. Бринцев, М. Вітрук, В. Городовенко, В. Гринюк, І. Гриценко, Д. Керімов, А. Колодій, Р. Куйбіда, В. Лазарєв, Л. Лобойко, І. Марочкін,

В. Нор, О. Овчаренко, М. Оніщук, В. Погорілко, І. Приходько, А. Селіванов, В. Федоренко, М. Хавронюк, А. Шевченко, П. Шевчук, М. Штефан, М. Шумило, О. Яновська та багато ін. Проте, в юридичній науці досі не вироблено цілісного уявлення про механізм реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади. Відсутній єдиний підхід до розуміння його змісту.

Потребують дослідження та визначення поняття, сутність і структура механізму реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади для їх глибинного розуміння і подальшого удосконалення.

Важливим завданням сучасної юридичної науки є уточнення її понятійно-категоріального апарату. Основою дослідження реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади є понятійний ряд теорії правового механізму та реалізації норм права.

Термін «механізм», похідні від нього терміносполуки мають широке розповсюдження як у науковому, так і громадському дискурсі та є практично незамінними для пояснення цілої низки явищ і процесів суспільно політичної дійсності. Усталеними концептами значаться: механізм держави (державної/ публічної влади), державного (публічного) управління (адміністрування), державного (урядового) регулювання, державної (публічної) політики, організаційні (з поділом на організаційно-структурні, структурно-функціональні, організаційно-технічні та ін.), правові, економічні, інноваційні, інформаційні, соціальні механізми тощо, комбіновані механізми — адміністративно-правові, організаційно-економічні, соціально-психологічні та ін., а також механізми в різних сферах суспільної життєдіяльності людей — механізми грошово-кредитного, валютного, інвестиційного, податкового тощо регулювання економіки, окремих її частин. Хоча термін «механізм» надійно закріпився в тезаурусах категоріально понятійного апарату гуманітарних наук, проте єдиного узагальненого, абстрагованого знання про механізми в тій чи іншій галузі немає, що є правдивим твердженням, зосібна, й для теорії публічного врядування стосовно правових механізмів управління суспільними процесами [128, с. 180]. Юридична наука часто послуговується поняттям «механізм». Як одне із родових наукових конструкцій, «механізм» може застосовуватися для характеристики значного кола правових явищ. Ця категорія використовується для позначення, зокрема, механізму захисту прав людини, механізму правового регулювання, механізму держави, механізму забезпечення прав людини та багатьох інших.

Вживати поняття «механізм» можна для позначення системного, багатоелементного та складного явища, що функціонально спрямоване на досягнення комплексного результату.

Категорію «механізм» можна використовувати для опису явищ і процесів суспільно-політичного життя. Але, в суспільно орієнтованих науках його застосування ускладнене через неоднозначність змісту механізму. Гносеологічні можливості механізму дозволяють пояснити яким чином задекларовані права чи існуючі інтереси суб'єктів суспільно-політичного життя реалізуються в дійсності [306; 307]. Категорія «механізм» активно використовується правовою наукою, незважаючи на те, що походить із сфери технічних досліджень.

В юридичній науці поняття «механізм» вживається, переважно, для позначення системи певних юридичних засобів. Під механізмом розуміють або набір певних елементів, або їх дію (взаємодію) чи процес, або зв'язки. Є спроби поєднати предметне і діяльнісне розуміння механізму [307]. «Механізм» у праві часто ототожнюють з простими системами різних форм, процедурами досягнення якоїсь мети, але це звужує його функціональний потенціал.

В дійсності «механізм» справді є системою, але складною і організованою. Система характеризується єдністю елементів, що обумовлює його цілісність загалом, а також зовнішню незалежність. Структура розглядається як визначений склад компонентів (елементів) об'єкта [164, с. 257–258]. Як система елементів, що взаємопов'язані між собою, правовий механізм має єдину загальну мету, внутрішньоорганізовану структуру, елементи якої знаходяться у взаємозв'язку та підпорядкуванні [97, с. 131]. Структурні елементи кожної системи перебувають у субординації. Категорія «елемент» — статична. Кожен елемент виконує свої регулятивні функції [206, с. 47]. Різним системам у правовій сфері, що позначаються категорією «механізм» притаманні спільні риси.

Правовий механізм, будучи скланим утворенням, не підміняє собою інші, раніше сформовані юридичні понятійні конструкції, а тому більш вивчені, хоча деякі й не усталені, не те що якусь одну з них чи певну їх групу, але, якщо мовиться про механізми, — й усю сукупність загалом (тобто правові механізми не є простою сумою механізмів у юридичній площині) [128, с. 180]. Характеристика явища або процесу як механізму (у найширшому смисловому значенні поняття) передбачає: по-перше, складність його структурної побудови; по-друге, системність, узгодженість організації його елементів; по-третє, здатність до динаміки, визначеної цілеспрямованої діяльності; по-четверте, його схильність до самоуправління або зовнішнього управління [22, с. 67]. Поняття «механізм» дозволяє пов'язувати елементи реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади у структурно-функціональний «вузол».

«Механізм забезпечення» і «механізм реалізації» у правовій науці мають різне значення і структуру, тому їх не можна ототожнювати. В контексті дослідження механізму реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади, треба розмежувати ці поняття для уникнення непорозуміння.

Етимологічно поняття «реалізувати» означає «щось здійснювати, робити реальним, втілювати у життя» [39, с. 466]. Поняття «забезпечувати» — задовольняти когось, що-небудь у якихось потребах; створювати надійні умови для здійснення чого-небудь; гарантувати щось [40, с. 18]. Поняття «реалізація» у діалектичному зв'язку з поняттям «механізм» є вужчим у порівнянні з «механізмом забезпечення». Реалізація близька з іншими поняттями цього понятійно-категоріального ряду (утвердження, створення умов, охорона, захист, відтворення). Структура «механізму забезпечення» включає в себе, зокрема, реалізацію, оскільки має вищий рівень складності, організованості і комплексний характер.

Для визначення сутності механізму реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади необхідно дослідити підходи загальної теорії реалізації норм права. Але, для досягнення об'єктивного результату необхідно зупинитися на особливостях принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади як об'єкту реалізації.

Механізми реалізації норм та принципів права відрізняються, оскільки принципи права можуть діяти тільки опосередковано. У вітчизняній правовій системі необхідність прямого застосування принципів права виникає тоді, коли має місце прогалина у законодавстві, в окремих випадках при юридичній кваліфікації справи.

Теорія реалізації права у своїй основі спирається на нормативний підхід, який тривалий час визначав розвиток усіх галузей правової теорії. Реалізація права починається тільки після нормативної фіксації відповідного правила поведінки і тільки за умови, що встановлене правило (з необхідним ступенем адекватності) втілено у поведінці людей. Ці положення теорії реалізації права знаходять відображення і у загальних підходах до проблеми реалізації принципів права [119]. Вітчизняна юридична наука відійшла від нормативізму у праві, але сучасна правова система України не готова інтегрувати альтернативний підхід у механізм правореалізації.

Принцип гласності і відкритості діяльності органів судової влади необхідно розглядати як конституційну засаду судочинства, що об'єктивована в приписах конституційного та процесуального законодавства. Принцип права підлягає реалізації якщо: 1) зі змісту діючих правових приписів досить

адекватно може бути встановлена ідея, складова конструкції того чи іншого принципу права; 2) принцип застосовується безпосередньо як правовий засіб з метою регулювання або охорони суспільних відносин [119]. Принцип гласності і відкритості діяльності органів судової влади відповідає зазначеним вимогам.

Вказаний принцип закріплений конституційною нормою прямої дії, яка передбачає вимогу щодо якості і змісту діяльності судової влади, функціонування судової системи. Ця норма є імперативною, її дотримання є обов'язковим і забезпечується державою. Як і більшість конституційних принципів, він одночасно є зобов'язуючим і уповноважуючим. Це пояснюється тим, що судові органи отримали обов'язок здійснювати свою діяльність гласно та відкрито. Для учасників процесу, громадян та інститутів громадянського суспільства він передбачає право отримувати інформацію про здійснення правосуддя та діяльність судової влади загалом. Також, існує низка обмежень і заборон, що сприяють забезпеченню гласності і відкритості судової влади, їх реалізація здійснюється у формі дотримання.

Правові принципи, покладені в основу правового забезпечення діяльності судової влади можна умовно поділити на дві групи: ті, що складають основу організації і функціонування судової системи; ті, що встановлюють відносини органів судової влади з іншими суб'єктами; в) принципи функціонування судової системи. До останньої групи автори відносять принцип гласності і відкритості діяльності органів судової влади. Він реалізується у межах правовідносин (галузевих процесуальних) і лише у формі правомірної поведінки.

Поняття, форми, мета реалізації норм права є традиційними питаннями теорії права, що комплексно розкриті в монографічних дослідженнях та навчальних працях. Більшість провідних вчених підтримують єдиний підхід до визначення поняття «реалізація норм права». Так, І. Болокан, О. Зайчук, М. Кельман, А. Колодій, В. Копейчиков, М. Козюбра, Ю. Краснов, С. Лисенков, Н. Оніщенко, Д. Подпіснєв, П. Рабінович, Ю. Решетов та інші під реалізацією норм права розуміють втілення їх приписів у діяльності суб'єктів права [47, с. 21–22; 132, с. 259; 134; 153, с. 436; 165, с. 210; 275, с. 36; 298, с. 129; 301, с. 26]. Колектив науковців М. Цвік, О. Петришин, Л. Авраменко та інші під реалізацією правових норм, також, визначають зумовлену правовими приписами правомірну поведінку учасників суспільних відносин [133, с. 405]. Традиційно в юридичній науці виділяють чотири форми реалізації норм права — дотримання, виконання, використання та застосування. Підтримуючи думку авторитетних вчених та не вдаючись до критики

запропонованого поняття, все ж вважаємо, що для досягнення виваженості наукових висновків та поглиблення розуміння сутності механізму реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади необхідно систематизувати ознаки реалізації норм права.

Серед них виділяють наступні: 1) реалізацію норм права визначають як правомірну, активну, цілеспрямовану, соціально корисну поведінку суб'єктів права [132, с. 259; 275, с. 38; 298, с. 129; 169, с. 53]; 2) реалізація права є як процесом, так і кінцевим результатом [220, с. 188; 272, с. 63]; 3) реалізація права забезпечує досягнення відповідності між вимогами правових норм і фактичною поведінкою [48, с. 21–22; 133, с. 405]; 4) має процедурний, інтелектуально-вольовий характер дій [319, с. 411]; 5) забезпечується державою [133, с. 405; 165, с. 210; 238, с. 484; 319, с. 411]; 6) є кінцевим етапом механізму правового регулювання [165, с. 210]. Зазначені ознаки притаманні й реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади.

Характер цього механізму визначається правовим забезпеченням і юридичною силою принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади. До спеціальних ознак конституційних норм відноситься пріоритетність у національній правовій системі та інтегративне призначення, установчий характер, публічно-політичний зміст, наявність системи суб'єктів нормотворення та нормозастосування, безпосередність дії, вища юридична сила, особлива джерельна база, специфічність структури, посилена за рахунок правового захисту Конституції України, гарантованість, високий рівень теоретико-методологічної обґрунтованості [347, с. 57]. Отож, і окремі механізми їх реалізації мають вищий ступінь організації, посиленій особливим захистом Конституції України і пріоритетним його забезпеченням державою.

На сьогодні теорія правового механізму маловивчена в юриспруденції. Структуру та характер відповідних правових механізмів часто тлумачать та визначають по-різному. Проте є деякі основні теоретичні розробки та концепції, які є методологічно точними та обґрунтованими. Вони становлять основу для подальшого наукового розвитку та осмислення правових механізмів. Їх дослідження дозволить поглибити розуміння поняття та основних властивостей механізму реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади.

У контексті розвитку теорії реалізації норм права, проведено окремі наукові дослідження механізму реалізації правових норм. Їх автори пропонують різні підходи до сутності та структури механізму правореалізації, водночас відсутня концепція реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади як як компоненту такого механізму.

Правова реальність може пізнаватися за допомогою різних методологічних підходів, що розрізняються вихідними положеннями. Методологічний плюралізм у цьому випадку припускає необхідність визначення сфери застосування методу і його принципів обмежень. Методологічні підходи знаходяться в системі методологічних конструкцій різного рівня абстракції, що актуалізує проблему виявлення принципів їх взаємодії [148, с. 239]. Основним досягненням методології сучасної юридичної науки є розроблені для дослідження державно-правових явищ методологічні підходи, що становлять собою комплекси взаємопов'язаних методів, і які характеризуються високим ступенем евристичного потенціалу, простотою використання та ефективністю.

Якісне дослідження та ґрунтовна характеристика складної структури різних правових механізмів потребує вибору найбільш оптимального та раціонального підходу з огляду на різноманітність способів наукового осмислення таких механізмів. Вибір унікального підходу для дослідження і вивчення механізму реалізації принципів гласності і відкритості діяльності органів судової влади може допомогти глибше його зрозуміти.

Вчені-юристи в Україні та за кордоном ще не досягли консенсусу щодо переліку існуючих методологічних підходів, але сформували спільне бачення, що основними з них є діяльнісний, інструментальний, системний та комплексний (інтегративний).

При дослідженні правових механізмів (правового регулювання, правозастосування, реалізації прав і свобод людини, притягнення до юридичної відповідальності тощо) застосовують переважно діяльнісний підхід. Така тенденція склалась через те, що правові механізми, як правило, виражені зовнішньо у формі врегульованої діяльності різних суб'єктів.

Сутність «діяльнісного підходу» у широкому розумінні означає, що у основу досліджень покладено діяльності людини як суб'єкта (учасника) суспільно-правових відносин. Структура діяльності включає такі елементи: засіб, мета, мотив, суб'єкт, об'єкт, результат, спосіб, форма, ціль тощо. Вказані складові можна використовувати як критерії при виокремленні державно-правових явищ, що обумовлюються фактором людської діяльності. При цьому, таке явище може бути об'єктом впливу, засобом діяльності, метою або результатом, чинником зовнішнього впливу тощо. У всіх випадках проявляється певне співвідношення людини і явища, зумовлене включенням особистості у складну систему соціальних взаємодій, побудованих на правових стандартах поведінки [43, с. 20]. Діяльнісний підхід передбачає розгляд первинного явища у контексті активності різних суб'єктів та їх груп.

З точки зору використання діяльнісного підходу правовий механізм визначають як певну конструкцію, яка передбачає дію послідовно організованих елементів, що дають можливість досягти конкретну юридичну ціль з дотриманням відповідної процедури [336, с. 13].

Структура діяльності, відповідно до необхідних умов здійснення включає такі компоненти: суб'єкт, потреба (та мотив), предмет, власне зовнішні та внутрішні умови, знаряддя, процес, результат. Структура діяльності відповідно до сторін (компонентів) розв'язання задачі включає: змістову, операційно-організаційну та мотиваційну сторони. Цілеспрямованість (доцільність) діяльності полягає в тому, що вона завжди спрямовується свідомо поставленою метою, зорієнтована на досягнення мети, регулюється нею. Саме у цілеспрямованій діяльності забезпечується єдність суб'єктивного та об'єктивного, при тому що об'єктивність забезпечується предметністю діяльності [315, с. 239]. При цьому, дослідники модифікують таку структуру в різних аспектах.

Так, Ю. Пацурківський розглядає механізм реалізації права з точки зору суб'єктно-об'єктної взаємодії. Визначає його як діяльність суб'єкта права, зобов'язаної сторони, законотворчого органу, правозастосовного органу та юридичні норми, які регулюють їх діяльність [272, с. 62]. Схожий підхід обґрунтовує Д. Подпіснєв, який вбачає під механізмом реалізації норм права складний процес, до якого входять такі елементи взаємодії як: суб'єкт реалізації, об'єкт реалізації (певний план, припис, ідея), усвідомлювана суб'єктом можливість втілення об'єкта у реальність, спосіб такого втілення та його результат [275, С. 34–38]. Діяльність суб'єктів заснована на системі правових норм, які є основоположним елементом такого механізму. Погоджуючись з авторами, все ж зауважимо, що правовий механізм не може складатись лише з діяльності суб'єктів щодо їх впливу на об'єкт.

До суб'єктивної складової механізму реалізації прав і свобод М. Баймуратов та О. Батанов відносять різні ланки державного механізму, всі органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Конституція України створює потужну систему гарантування прав і свобод людини і громадянина, які є елементом відповідного механізму [27]. Гарантії є органічною складовою механізму реалізації норм та принципів права.

Правореалізуюча діяльність супроводжується активним, безпосереднім використанням спеціально-юридичних засобів імперативного, легітимізованого характеру, які становлять нормативно-правовий механізм цієї діяльності і надають їй особливого спеціалізованого характеру, відмінного від фактичної правомірної поведінки і правової активності [183, с. 291]. Без зв'язуючих

елементів та інструментарію жоден механізм не може функціонувати. Він наповнений формами, функціями, цілями, гарантіями та внутрішніми зв'язками.

На думку О. Зайчука та Н. Оніщенко, юридичний механізм реалізації права відбувається в три етапи. На першому етапі здійснюється процес закріплення природних прав, даних людині від народження позитивним правом. На другому — закон через певні механізми набуває форми, що закріплює суб'єктивні права та юридичні обов'язки суб'єктів. На третьому — відбувається власне реалізація права, безпосереднє втілення правової норми в діяльності суб'єктів права [132, с. 259]. Подібну концепцію циклічного правового механізму, що поєднує правотворчу, нормотворчу, інтерпретаційну і правозастосовну діяльність, у контексті цього дослідницького підходу, необхідно визнати найбільш повною.

Безумовна перевага діяльнісного підходу у дослідженні механізму реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади полягає у поглибленій оцінці ролі суб'єктів у процесі реалізації цього принципу. Але, механізм реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади не можна розглядати з використанням єдиного підходу, ізольовано від інших.

Відповідно до іншого, не менш поширеного методологічного підходу, правові механізми визначають як інструменти досягнення певного результату (мети) з використанням різних засобів. Такий методологічний підхід отримав назву — інструментальний.

Використання інструментального підходу обумовлена тим, що однією з основних ознак права є здатність бути засобом досягнення важливих цілей. Сучасне використання інструментального підходу має такі особливості. По-перше, посилання на його значущість для розгляду окремих аспектів інструментального буття права. По-друге, використання інструментального підходу і його категорій на міжгалузевому рівні без їх узагальнюючого аналізу і часто без посилань на методологію дослідження. По-третє, теоретичний розвиток окремих категорій, що входять до інструментального підходу (найчастіше безпосилань на методологію дослідження) [148, с. 239]. Правовий механізм реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади згідно цього підходу розглядається як інструмент досягнення мети принципу.

Основною умовою побудови ефективного правового механізму є прогнозування його впливу на державу, громадянське суспільство і суспільні відносини.

Під реалізацією норм права розуміють досягнення тієї мети, яка переслідувалася при їх виданні [327]. Мета реалізації принципу гласності і

відкритості діяльності органів судової влади — це основний запланований результат, на який спрямоване функціонування всього механізму. Визначення мети дозволяє глибше зрозуміти його сутність.

Механізм реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади діє з єдиною метою та виконує низку завдань.

Формування принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади та його мети відбулося з усвідомленням ідеї служіння судом громадським інтересам.

Метою законодавчого закріплення принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади є досягнення публічності судового процесу, оскільки суд виносить рішення іменем держави та в інтересах всього суспільства. На сьогодні, ця процесуальна вимога еволюціонувала і набула ширшого змісту.

Доступність публічної інформації — це гарантія становлення будь-якого демократичного суспільства, умова розвитку громадського контролю. Об'єктивне інформування суспільства про діяльність судової влади сприяє відновленню довіри громадськості до суду і держави загалом.

Відкритістю судового процесу створює гарантії діяльності судової влади в інтересах людини, суспільства і держави. Прозорість судочинства виключає прийняття неправосудних рішень, корупцію. Публікування судових рішень зумовлює їх передбачуваність.

Отже, мета забезпечення принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади складається з кількох елементів: 1) гарантування прав і свобод людини; 2) зміцнення принципів демократії і верховенства права через надання доступу до інформації про судову владу; 3) забезпечення доступності і справедливості правосуддя.

Кожен механізм має свою особливу структуру, що дозволяє йому бути засобом досягнення конкретної цілі. Мета правового механізму є сталою, але її розвиток, удосконалення і модернізація є повсякчасною потребою сучасного суспільного розвитку.

З точки зору інструментального підходу, категорії механізм правового регулювання, механізм реалізації права, механізм дії права мають різний зміст, однак ґрунтуються та тому, що це сукупність правового інструментарію, який обумовлює дію цих механізмів; системний комплекс юридичних засобів, що мають структурну єдність та логічну послідовність; сукупність засобів, які виконують специфічні завдання та функції, здійснюють вплив на свідомість та поведінку суб'єктів. Механізми відрізняються за своєю природою та функціональним призначенням, але вони спрямовані на досягнення

конкретних цілей [336, с. 17]. Для інструментального підходу важливою є орієнтація на ціль правового механізму, що часто супроводжується непропорційною увагою до його структури.

Механізм реалізації права як інструмент є системою різнорівневих правових засобів регулятивного і охоронного спрямування, які уможливають втілення у життя прав і свобод. Використання таких правових засобів у практичній площині дозволяє досягти бажаного соціального результату. Засоби досягнення цілей складають основу правового механізму, з чим складно погодитись, оскільки засоби слугують знаряддям, перш за все, суб'єктам у якій-небудь діяльності.

Реалізація права є кінцевим етапом механізму правового регулювання, вона має тісні зв'язки з механізмом правотворчості.

Не зважаючи на різницю вищезазначених наукових суджень, основана ідея правових механізмів за інструментальним підходом є сталою і незмінною — це інструмент, що має виконувати певні функції і досягти визначеної мети. Для правових механізмів властива постійність дії, тому досягнення мети є не одиничним результатом, а триваючим процесом. Незважаючи на очевидні переваги інструментального підходу, необхідно визнати його поверхневим, неповним, спрощеним.

Розгляд державно-правового явища як інструменту досягнення цілей не завжди охоплює такий його аспект, як необхідність, «потрібність» суспільству. Має місце ототожнення інструментарію досягнення цілей та інституційної системи з позиції функціонування системи правосуддя, правоохоронної системи та того, що традиційно вкладається в поняття «інституційний блок правової системи». Таке бачення проблеми суттєво звужує сферу можливого дискурсу навколо того, чи є право самостійною сферою, адже він виявляється зведеним лише до питань правозастосування й у рідких випадках правоінтерпретації. Такий підхід так, чи інакше характеризує специфіку пострадянського дискурсу про право [360, с. 204]. Тому, інструментальний підхід має багато спільного з концепцією юридичного позитивізму.

Правові механізми загалом та механізм реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади зокрема слід розглядати системніше, оскільки вони складаються з різноманітних компонентів. Їх функціонування не може бути ізольованим від забезпечення державних інтересів, але їх пріоритетною метою є задоволення інтересів суспільства. Досліджувати їх як окремі інструменти недостатньо з огляду на наявність між ними тісних зв'язків. Тому, науковці схильні використовувати саме системний підхід до аналізу державно-правових явищ і механізмів.

Серед дослідницьких методологічних підходів, основну увагу вчених зосереджено системному. Спостерігається його використання у більшості правничих дослідження, а звернення до системи притаманне майже кожній комплексній науковій розвідці. Ціннісною особливістю системного підходу є посиленна увага до важливих структурних, логічних, змістовних та функціональних зв'язків між окремими елементами досліджуваного правового механізму.

Системний підхід є універсальним інструментом пізнавальної діяльності: як система може бути розглянуто будь-яке явище. Системний метод незамінний в пізнанні і конструюванні складних динамічних цілісностей. Слід зауважити, що у тих галузях знань, де аналітично здобутого матеріалу накопичилося досить, виникає нагальна потреба в його інтеграції та систематизації [136, с. 39]. Традиційно систему визначають через сукупність взаємопов'язаних елементів, розуміння змісту яких і складає загальне уявлення про всю систему.

Так, М. Гнатюк розглядає механізм реалізації права як особливу правову підсистему механізму правового регулювання, що містить у собі відповідні регулятивні та охоронні правові засоби, за допомогою яких об'єктивне і суб'єктивне право втілюється у фактичній поведінці суб'єктів, тобто залежить від їх вольової діяльності з метою досягнення відповідного правового результату [95, с. 4]. При дослідженні механізму реалізації норм та принципів права важливо враховувати їх галузеву приналежність. Різниця між принципами, що закріплені в Конституції України та іншими галузевими принципами права впливає на сутність механізмів їх реалізації.

Досліджуючи механізм реалізації конституційних норм, О. Кушніренко і Ю. Тодика зазначають, що він складається з: юридичного (правового) блоку; інституційного блоку; соціально-економічної і політичної ситуації; рівня правової і загальної культури, моралі; соціально-психологічної ситуації в країні; історичного етапу розвитку держави і суспільства, геополітичного чинника [169, с. 53-54]. Названі соціальні, політичні, економічні, психологічні та інші умови представляють собою загальносоціальні гарантії реалізації конституційних норм. І загальні, і спеціальні гарантії — умови, засоби, способи, що забезпечують належну реалізацію визначених законодавством принципів права, є складовою механізму реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади.

У виробленій В. Федоренко концепції механізму реалізації основних міжгалузевих конституційних засад судочинства України запропоновано три його структурні блоки: юридичний, інституційний та соціальний [346, с. 78].

Структура такого механізму видається неповною. Механізм реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади є динамічним, він постійно перебуває в інтенсивному русі. Інтенсивна дія механізму відбувається за рахунок взаємодії його елементів, в першу чергу, через діяльність суб'єктів реалізації принципу гласності і відкритості. Тому, такий механізм є соціальною системою.

Використання системного підходу дозволяє розглядати механізм реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади як складне, цілісне явище, що побудоване з різних елементів, які мають стійкі взаємозв'язки та закономірності розвитку.

Дослідження, що засновані на системному підході, часто мають низку методологічних неточностей. Як правило, вони обмежуються одним із способів опису системи, наприклад структурним або функціональним. За рамками досліджень залишаються інші сторони системного підходу, такі як компонентна, інтегративна, синергетична. У багатьох теоретичних роботах допускається звуження системи без координації її з оточуючими проблемами. Об'єкт дослідження наділяється самостійними властивостями і вивчається як окреме явище, не пов'язане з контекстом. Сучасна теорія держави і права нерідко обмежується розглядом внутрішньої будови системи. При цьому, поза увагою залишається зовнішня сторона — сфера (оточення системи). Одним із параметрів системи є її взаємодія із цим оточенням [90, с. 18]. Зовнішні умови, середовище функціонування правових механізмів є одним із пріоритетних напрямів досліджень, оскільки вони найбільш інтенсивно впливають на його зміст.

Методологічні підходи не ізольовані одне від одного і можуть мати інтегративний характер, що зумовлює появу похідних (повторних, синтезованих) підходів [196, с. 24]. Бажання об'єднати інструментальний, діяльнісний і системний підходи в єдиний методологічний підхід дало в результаті утворення комплексного інтегративного підходу.

Ряд авторів онтологічною основою інтегративного підходу називають комунікацію та засноване на ній комунікативне праворозуміння. На думку деяких прихильників комунікативної концепції права, правова норма, маючи лише певне текстуальне вираження, адресується одержувачам, які певним чином інтерпретуючи значення тексту, перетворюють його положення у власні дії. Зворотній характер комунікації (або її діалогічність) полягає у тому, що у випадку, якщо поведінка учасників правовідносин відповідає моделі, закладеної в диспозиції правової норми, то така поведінка розглядається законодавцем як правомірна й не вимагає втручання в цю діяльність спеціальних уповноважених суб'єктів. Якщо ж дії неправомірні, то ці суб'єкти примусово

забезпечують реалізацію приписів правової норми, у тому числі, з використанням різного роду санкцій та інших заходів впливу [92, с. 98]. Аспект комунікації у системі реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади проявляється на рівні інтерпретації цього принципу, виконання, використання і дотримання його вимог.

Щодо використання інтегративного підходу при дослідженні механізму реалізації норм права, доцільно привести наступні приклади.

О. Чуб розглядає у двох площинах конституційний механізм реалізації права громадян на участь в управлінні. По-перше, як сукупність нормативних та інституційних елементів (статичний аспект); по-друге, — як процес, тобто сукупність конкретних форм його здійснення у фактичній поведінці, діяльності громадян України, як реальну практику здійснення політичної участі (динамічний аспект) [364]. Форма є невід'ємною стороною правового явища і процесу. Механізм реалізації будь-якої норми чи принципу права не може функціонувати без конкретних форм.

Має комплексний характер вироблена вітчизняними конституціоналістами А. Колодієм та А. Олійником концепція механізму реалізації прав і свобод як єдність правових та інших засобів, прийомів і способів, за допомогою яких матеріалізуються (фактично втілюються) права, свободи та обов'язки людини і громадянина. Механізму реалізації прав, свобод та обов'язків людини і громадянина притаманні такі елементи, як юридично значуща діяльність суб'єктів, а також стадії реалізації суб'єктивного права. Цей механізм повинен містити: а) гарантії їх здійснення; б) юридичні елементи механізму реалізації (норми, факти, відносини, документи, форми і методи організації здійснення прав, свобод та обов'язків); в) процес практичного втілення необхідного у дійсність; г) умови і фактори такого процесу [164, с. 257-258]. Вважаємо, що зазначений висновок є справедливим та обґрунтованим, оскільки закріплює більш узагальнюючий підхід.

Дослідження механізму реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади не може обмежуватись використанням єдиного підходу, оскільки кожен підхід дає можливість поглянути на різні особливості і властивості цього механізму по-новому. Використання одного методологічного підходу (інструментального, діяльнісного, системного та ін.) для дослідження певного явища, не виключає достовірність наукових результатів іншого. Тому, вказані методологічні підходи не ізольовані, а навпаки доповнюють одне одного.

Отже, механізм реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади, з точки зору діяльнісного підходу, означає активність

різних суб'єктів (учасників) суспільно-правових відносин щодо приведення в дію вимог цього принципу. Згідно інструментального підходу, такий механізм розглядається як інструмент досягнення мети принципу гласності і відкритості. Йому властива постійність дії, тому досягнення мети є триваючим процесом. З точки зору системного підходу, механізм реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади визначається як складне, цілісне явище, що побудоване з різних елементів, які мають стійкі взаємозв'язки та закономірності розвитку. Зовнішні умови, середовище його функціонування найбільш інтенсивно впливають на його зміст. В контексті інтеграційного підходу увага зосереджується на комунікаційному аспекті в реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади, що проявляється на рівні інтерпретації цього принципу, виконання, використання і дотримання його вимог.

Узагальнюючи результати використання різних методологічних підходів до дослідження теорії правових механізмів та реалізації права, використовуючи метод аналогії і порівняння, можна виділити наступні ознаки механізму реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади:

- 1) це організована, постійно діюча, динамічна, багатоелементна система, що характеризується наявністю внутрішніх взаємозв'язків елементів і функціональним спрямуванням на досягнення комплексного результату (з дотриманням відповідної процедури) — забезпечення демократичності судової влади, доступності публічної інформації;
- 2) механізм забезпечує реалізацію одного з конституційних принципів судочинства, тому він посилений особливим захистом Конституції України;
- 3) забезпечує реальне втілення у суспільних відносинах принципу гласності і відкритості діяльності судової влади;
- 4) реалізація принципу гласності і відкритості у діяльності органів судової влади здійснюється через правомірну, цілеспрямовану, соціально корисну поведінку суб'єктів;
- 5) реалізація принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади здійснюється в межах правовідносин (галузевих процесуальних);
- 6) механізм послуговується системою форм і способів реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади. Застосування є специфічною і домінуючою формою його реалізації;
- 7) функціонування механізму забезпечується державою та громадянським суспільством, загальними (соціальними) і спеціальними (юридичними) гарантіями.

Ознаки механізму реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади дають можливість визначити ті аспекти, без яких його існування неможливе. Принагідно зазначимо, що наведений перелік основних ознак не є вичерпним і заслуговує додаткової уваги.

Ключовим у дослідженні механізму реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади є з'ясування його структури.

Основу правових механізмів, безумовно, становлять норми права, закріплені в офіційних документах компетентних правотворчих органів — нормативно-правових актах (законах і підзаконних нормативно-правових актах). Завдяки опосередкуванню юридичними формами й засобами та застосуванню численних правових механізмів загальнолюдські ідеали трансформуються в реальну соціополітичну практику — відбувається якісне впорядкування суспільних відносин, публічне управління досягає свого результату. Безперечно, якість управлінської діяльності визначається тим, наскільки широким є спектр правових можливостей, які визнаються за людиною, й наскільки гарантована / забезпечена їх реалізація. Таким чином, права людини визначають не лише стан людини в суспільстві, а є індикатором стану суспільства з погляду гуманістичних, демократичних цінностей [128, с. 180]. Реалізація принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади передбачає втілення у життя низки норм, що визначають і деталізують його зміст, сутність та мету. Нормативно-правова основа будь-якого явища є продуктом правотворення. Правотворчість і правореалізація — два нерозривно пов'язаних процеси, що не можуть існувати відокремлено. Основне призначення правотворчості — сприяти перетворенню, розвитку засобів та способів правового регулювання суспільних відносин [219, с. 228]. Це основний, початковий елемент механізму правового регулювання, що в свою чергу включає, окрім правотворчості, правореалізацію та правотлумачення.

Розробка та прийняття нормативно-правового акту є першочерговим етапом у механізмі правового регулювання. Після цього, правореалізація стає інструментом втілення у життя вимог правових норм.

Правова основа забезпечення принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади спрямована на: регулювання організації і функціонування механізму реалізації цього принципу; встановлення правових форм, принципів, гарантій взаємодії суб'єктів його забезпечення; встановлення меж інформаційної відкритості судів, які б виключали можливість протиправних дій тощо.

Правова регламентація відповідних суспільних відносин відбувається через закріплення принципу гласності і відкритості діяльності органів

судової влади у законодавстві та підзаконних нормативно-правових актах, інших джерелах права. Система норм, що закріплюють принцип гласності і відкритості діяльності органів судової влади є елементом механізму його реалізації.

Суди ж варто віднести акти тлумачення правових норм. Пояснення змісту і мети принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади у актах офіційного тлумачення сприяє об'єктивному його застосуванню. Цей принцип є об'єктом офіційного (нормативного і частіше казуального) та неофіційного тлумачення.

У правовій сфері, на відміну від будь-якої іншої сфери суспільного життя, коли йдеться про реалізацію, мається на увазі поєднання дії конкретних суб'єктів (рідше — бездіяльності цих суб'єктів) з об'єктом — «реалізація (діяння, дія, бездіяльність) норм права (об'єкта дії)» [49, с. 5]. Встановлення норм права спрямоване на організацію належної поведінки суб'єктів права. Наслідком реалізації норми права є їх правомірна, належна, корисна поведінка — це основоположний аспект правореалізації.

Правомірна поведінка суб'єктів права — це будь-які вчинки учасників суспільних відносин, що засновані на правових приписах або є такими, що не заборонені ними [124, с. 47]. Отже, суб'єкти реалізації норм права є основним елементом механізму реалізації норм права і, відповідно, принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади.

Дослідники механізму реалізації права включають у його структуру інституційний елемент. Поняттям «інститут», «інституція» позначають установи, органи, організації. Проте, про суб'єктів реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади не можна говорити лише як про сукупність інституцій. Реалізація норм права здійснюється і фізичними та юридичними особами без участі компетентних органів, тому перелік суб'єктів реалізації не обмежений суто державними та громадськими інституціями.

Водночас, існує необхідність владного впливу компетентних органів, окремих суб'єктів, які наділені відповідними повноваженнями на процес реалізації встановлених правил, що передбачає правозастосовну діяльність [152, с. 33]. Її можуть здійснювати державні органи, установи, державні й недержавні підприємства, громадські організації та навіть окремі особи за умови, що державою (законодавством) їм надано відповідні повноваження [55, с. 8]. Перелік органів, що сприяють реалізації та застосовують принцип гласності і відкритості діяльності органів судової влади отримає подальшу конкретизацію в цьому дослідженні.

Принцип гласності і відкритості діяльності органів судової влади є

предметом галузевої реалізації норм права. Як зазначає В. Федоренко, для міжгалузевих конституційних засад судочинства державною інституцією, що реалізує їх є суд. Участь інших органів та їх представників у судочинстві залежить від його виду (цивільне, господарське, адміністративне чи кримінальне) та категорії справи. Вони є складовою частиною інституційного блоку механізму реалізації галузевих конституційних засад судочинства, оскільки в різних видах судочинства приймають участь різні органи державної влади та місцевого самоврядування [346, с. 79]. Отже, до суб'єктів реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади слід віднести: органи державної влади та місцевого самоврядування; державні й недержавні установи, підприємства, організації; інститути громадянського суспільства; фізичних осіб. Серед них слід виділити особливих суб'єктів — суди та засоби масової інформації.

Названі суб'єкти не можуть реалізувати принцип гласності і відкритості діяльності органів судової влади хаотично, непослідовно, нетипово, оскільки особливістю правореалізації є процедурний характер, наявність форми і змісту.

Принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади притаманні загальні для конституційних норм форми і способи реалізації. Форми реалізації норм права є системоутворюючими елементами, а зв'язки, що існують між ними поділяються на: внутрішні (між самими елементами, між формами реалізації норм права) та зовнішні, які пов'язують як кожен форму реалізації норм права, так і реалізацію норм права в цілому [48, с. 14]. Форми реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади є складовою механізму його реалізації.

У теорії права розрізняють різні форми реалізації норм права, їх видова різноманітність залежить від специфіки суспільних відносин, що підлягають регулюванню, особливостей норм права (зокрема, їх гіпотез і диспозицій), а також особливостей поведінки суб'єктів, які реалізують ці норми [53, с. 275]. Із використанням множинності критеріїв, форми реалізації норм права поділяють, зокрема: за суб'єктами реалізації; за предметом реалізації; за змістом норм, які реалізуються; за характером поведінки щодо втілення у життя норм; за характером стимулу до реалізації; за фактичним результатом втілення у життя правових норм [48, с. 21–22; 267]; залежно від юридичного механізму забезпечення норми; залежно від методів, якими забезпечується реалізація правових норм; залежно від проміжку часу, який вона займає [133, с. 406] тощо. Ключовим критерієм розмежування форм реалізації норм права є їх видова диференціація на забороняючі, зобов'язуючі та уповноважуючі.

Кожен із зазначених видів норм потребує особливого способу реалізації, що обумовлено їх специфікою та метою.

Спосіб — спеціальна дія, прийом або система прийомів, яка дає можливість зробити, здійснити що-небудь, досягти чогось [41, с. 578]. Залежно від способу здійснення норм права виділяють такі форми їх реалізації: дотримання, використання, виконання і застосування. Такий підхід підтримують вчені: Л. Авраменко, С. Алексєєв, А. Берченко, О. Корєнєв, В. Колпаков, Т. Коломоєць, З. Кісіль, В. Лазарєв, В. Лучин, Р. Мельник, С. Мосьондз, І. Мухачева, Л. Наливайко, П. Недбайло, І. Пастух, О. Петришин, С. Стеценко, О. Синьова, О. Скакун, Ю. Ткаченко, М. Цвік та ін.

Реалізація правових норм здійснюється на двох рівнях: 1) нормальна реалізація; 2) забезпечувальна реалізація. У першому випадку реалізація норм права здійснюється безпосередньо у повсякденному житті громадян через їх виконання, використання і дотримання. Забезпечувальна реалізація має місце тоді, коли для втілення норми права необхідне втручання уповноваженого суб'єкта.

Через зазначені форми здійснюється реалізація принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади в комплексі. Застосування принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади є специфічною і домінуючою формою його реалізації. Науковий аналіз форм дозволить зробити висновки про ефективність реалізації досліджуваного принципу загалом і віднайти прогалини та напрями удосконалення цього процесу.

Ще одним важливим елементом механізму реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади, що підтверджується низкою теоретико-правових розвідок вітчизняних дослідників, є його гарантії. Конституція та закони України закріплюють принцип гласності і відкритості діяльності органів судової влади, передбачають організаційні і правові засади його забезпечення. Але, жодна, навіть досконала норма не буде діяти без належних і дієвих механізмів її гарантування.

В норми, що закріплюють принцип гласності і відкритості діяльності органів судової влади вже інтегровано певні умови їх дії, але вони не спроможні самі по собі забезпечити і гарантувати свою реалізацію. Для цього потрібен, в першу чергу, державний вплив. Гарантії виникають як реакція держави на загрози як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру, які існують у зв'язку із реалізацією особою своїх прав, відстоювання власних законних інтересів [138, с. 16]. Гарантії реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади є складовою його змісту, як і складовою механізму реалізації цього принципу. Дієвість і ефективність таких гарантії свідчить

про реальність досягнення мети принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади.

Гарантії — це система умов і засобів, що забезпечують реалізацію правових норм відповідно до цілей, які вони декларують [297]. Гарантії реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади — це закріплені законодавством умови, засоби та способи забезпечення дотримання, виконання, використання та застосування цього правового принципу.

Системність є однією з основоположних властивостей гарантій принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади. Гарантії можуть реалізувати свою мету тоді, коли діють в єдиній узгодженій системі. Якість такої системи залежить від ефективності правового забезпечення кожної окремої гарантії.

Отже, проведений аналіз дозволяє систематизувати та виділити такі елементи досліджуваного механізму:

- 1) нормативно-правова основа принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади;
- 2) суб'єкти реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади;
- 3) системоутворюючі зв'язки — мета, форми, способи, гарантії реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади.

Принцип гласності і відкритості судочинства за сучасних умов, з урахуванням розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, суттєво збагачується за рахунок нових форм його реалізації через традиційні ЗМІ та Інтернет [104, с. 39]. Тенденція до розширення змісту цього принципу обумовлена загальною активізацією принципів демократії та свободи слова і діяльності ЗМІ.

Ефективність механізму реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади можна розглядати як співвідношення мети його функціонування і результату. Вона визначається цілісністю і якістю окремих його складових.

З прикладної точки зору, експертне середовище оцінює стан реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади в Україні як недостатній, вказуючи на формалізм висвітлення інформації судами.

Низька ефективність реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади є однією із причин суспільного напруження, недовіри громадян до суду. Крім того, спостерігаються суттєві відмінності у підходах законодавця щодо поєднання та змісту принципів гласності, відкритості судового розгляду та його фіксування технічними засобами, які змінювались із плином часу, натомість не є однаковими й у сучасних законодавчих

актах [242, с. 129]. Необ'єктивне висвітлення публічної інформації судом є загрозою демократичним цінностям українського суспільства.

В Україні механізм реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади остаточно не сформовано. Результати проведеного дослідження сприятимуть послідовному, комплексному і системному завершенню його формування. Результатами дослідження є наступні висновки:

1. Дослідження механізму реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади не обмежується використанням єдиного методологічного підходу, оскільки кожен підхід дає можливість поглянути на різні його особливості і властивості по-новому. Механізм реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади, з точки зору діяльнісного підходу, означає активність різних суб'єктів (учасників) суспільно-правових відносин щодо приведення в дію вимог цього принципу. Згідно інструментального підходу, такий механізм розглядається як інструмент досягнення мети принципу гласності і відкритості. Йому властива постійність дії, тому досягнення мети є триваючим процесом. З точки зору системного підходу, механізм реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади, визначається як складне, цілісне явище, що побудоване з різних елементів, які мають стійкі взаємозв'язки та закономірності розвитку. Зовнішні умови, середовище його функціонування найбільш інтенсивно впливають на його зміст. В контексті інтеграційного підходу, увага зосереджується на комунікаційному аспекті у реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади, що проявляється на рівні інтерпретації цього принципу, виконання, використання і дотримання його вимог.
2. Механізм реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади є складовою комплексного механізму реалізації засад правосуддя та судової влади. Механізм реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади — система взаємоузгоджених елементів, спрямована на врегулювання діяльності уповноважених суб'єктів у встановленні та забезпеченні гласності і відкритості у сфері судової влади відповідно до національного законодавства та міжнародних стандартів.
3. До ознак механізму реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади слід віднести наступні: 1) організована, постійно діюча, динамічна, багатоелементна система, що характеризується наявністю внутрішніх взаємозв'язків елементів і функціональним спрямуванням на досягнення комплексного результату з дотриманням

відповідної процедури; 2) механізм забезпечує реалізацію одного з конституційних принципів судочинства, тому він посилений особливим захистом Конституції України; 3) забезпечує реальне втілення у суспільних відносинах принципу відкритості і гласності діяльності органів судової влади; 4) реалізація принципу відкритості і гласності у діяльності органів судової влади здійснюється через правомірну, цілеспрямовану, соціально корисну поведінку суб'єктів; 5) реалізація принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади здійснюється в межах правовідносин (галузевих процесуальних); 6) механізм послуговується системою форм і способів реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади. Застосування є специфічною і домінуючою формою його реалізації; 7) функціонування механізму забезпечується державою та громадянським суспільством, загальними (соціальними) і спеціальними (юридичними) гарантіями.

4. Структурними елементами цього механізму є: 1) нормативно-правова основа принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади; 2) суб'єкти реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади; 3) системоутворюючі зв'язки — мета, форми, способи, гарантії реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади.

2.2. Характеристика елементів механізму реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади

Доступність і відкритість інформації про діяльність органів судової влади забезпечує обізнаність громадян про якість здійснення правосуддя та рівень верховенства права, активізує розвиток громадського контролю, сприяє запобіганню корупції. Перевагою відкритої діяльності органів судової влади є її вплив на демократизацію держави в цілому. Принцип гласності і відкритості діяльності органів судової влади є сучасною, міжнародно визнаною тенденцією розвитку цієї гілки влади, що забезпечується кожною демократичною, правовою державою світу.

Різні аспекти забезпечення принципу гласності і відкритості (транспарентності, публічності, інформаційної відкритості тощо) діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування досліджували вітчизняні та

зарубіжні вчені. Складові забезпечення відкритої діяльності органів державної влади вивчали такі науковці, як В. Авер'янов, О. Бандурка, Ю. Битяк, В. Гаращук, Т. Коломоєць, Л. Наливайко, Т. Пахомова, А. Пухтецька, В. Сergyоги та ін. Окремі питання забезпечення відкритості судової влади стали предметом дослідження таких вчених як: О. Абросімов, А. Безуглов, І. Верба, Л. Воскобітова, В. Гончар, В. Городовенко, В. Кондратенко, О. Кошова, В. Кряжков, М. Кузьміна, І. Марочкін, А. Марущак, О. Овсяннікова, О. Овчаренко, В. Олійник, І. Петрухін, М. Погорецький, М. Савенко, Р. Сафаров, Н. Сибільова, В. Стефанюк, О. Харитонов та ін. Не втрачають актуальності наукові розвідки, присвячені правовому та інституційному забезпеченню принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади, його гарантуванню в умовах стрімкого розвитку та оновлення законодавства про судоустрій і статус суддів.

Множинність напрямів, форм і способів забезпечення принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади обумовлює складність та багаторівневість його реалізації.

Пріоритетною у цьому процесі є саме правова основа. Статус судових органів і важливість функцій, які вони виконують, потребують чіткості та ефективності законодавчого визначення меж інформаційної відкритості суду з метою недопущення порушення прав і свобод людини. Отож, дослідження нормативно-правових основ принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади потребує першочергової уваги.

2.2.1. Нормативно-правова основа реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади

Перш ніж визначати систему правового забезпечення принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади, необхідно враховувати, що цей принцип за своїм змістом є вужчими, ніж транспарентність судової влади та доступність правосуддя [75, с. 87; 104, с. 40; 179, с. 14; 266, с. 74]. Визначаючи правові межі реалізації такого принципу, треба враховувати, що у вітчизняному законодавстві «суд» має три значення: 1) суд як орган державної влади, наділений владними повноваженнями; 2) суд як юридична особа публічного права; 3) суд як орган, що здійснює правосуддя у встановленій законом процесуальній формі [308].

В основу правового забезпечення принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади покладено Конституцію України. Її засадничі

положення деталізовано у системі законів та підзаконних нормативно-правових актів. Конституційні засади діяльності органів судової влади сформовано на основі та з урахуванням міжнародних правових стандартів, що закріплені в ключових міжнародних актах у сфері прав людини, забезпечення демократії та верховенства права. Для комплексного розуміння правового забезпечення реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади необхідним є аналіз зазначених складових.

Основний Закон визначає Україну демократичною державою (ст. 1), що гарантує свободу слова (ст. 34) і заборону цензури (ст. 15). В ст. 34 Конституції України гарантовано право кожного на інформацію — вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб. Це право передбачає доступ до інформації про діяльність державних органів, а його обмеження можливе лише з передбачених законом підстав, серед яких — підтримка авторитету і неупередженості правосуддя [170; 181, с. 52]. У ст. 129 Конституції України прямо передбачено принцип гласності судочинства без деталізації його змісту.

Громадяни отримують реальну можливість реалізувати конституційне право на інформацію, якщо держава створює для цього відповідний механізм та не здійснює активних перешкод. Забезпечення доступу до об'єктивної публічної інформації є передумовою реалізації принципу гласності і відкритості діяльності всіх гілок влади. Водночас, коло осіб, які зацікавлені в процесуальній та інституційно-організаційній відкритості суду поступово розширюється.

Правове забезпечення доступності, прозорості, відкритості і гласності правосуддя є однією з найважливіших гарантій становлення будь-якого демократичного суспільства. Міжнародне співтовариство сформувало систему стандартів і принципів організації діяльності судової влади, що відповідають інтересам людини і суспільства.

Найважливіші міжнародні акти з прав людини гарантують належний відкритий судовий процес (право на справедливий суд), включаючи елементи права на публічний розгляд справи. Крім того, судові слухання були публічними протягом багатьох століть як в Україні, так і у світі. Це свідчить про сформованість національної традиції у цій сфері.

У ст. 10, 11 Загальної декларації прав людини від 10.12.1948 р. закріплено невід'ємне право кожного на прилюдний розгляд його справи із додержанням усіх вимог справедливості незалежним і безстороннім судом. У ст. 19 Декларації передбачено свободу кожного шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами [131]. У ст. 14 Міжнародного пакту

про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. та в ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. закріплено аналогічні положення, відповідно до яких, кожен має право на справедливий публічний розгляд справи, а преса і публіка можуть не допускатися на судовий розгляд з міркувань моралі, громадського порядку чи державної безпеки, або коли того вимагають інтереси приватного життя сторін [241]. Також, ці документи захищають право особи на інформацію та вираження власних поглядів.

У міжнародному законодавстві принцип гласності і відкритості діяльності органів судової влади органічно корелюється із заборонаю поширення конфіденційної інформації суддями. В п. 15 Резолюції 40/32, 40/146 Генеральної Асамблеї ООН «Основні принципи щодо незалежності правосуддя» від 1985 р. зазначено, що судді зобов'язані зберігати професійну таємницю щодо своєї роботи та конфіденційну інформацію, отриману в ході виконання ними своїх обов'язків [269]. Подібне положення міститься в п. 4.10 Бангалорських принципів поведінки суддів від 27.07.2006 р. — конфіденційна інформація, яка стала відома судді в силу його посади, не може бути використана ним чи розголошена будь-кому з будь-якою метою, що не пов'язана з виконанням обов'язків судді [29].

Отож, протягом тривалого часу в міжнародній практиці головним елементом принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади був публічний судовий розгляд, який став обов'язковим, відповідно до міжнародних актів з прав людини. Основним компонентом процедурної прозорості діяльності судових органів визнано доступ громадян до судових актів, які можуть містити більшість документів, що були подані до суду або створені судом під час процедури розгляду. Мінімальна вимога — це доступність рішень суду для широкого загалу.

Тенденції демократизації судової влади, рух до її інформаційної відкритості та орієнтованості на суспільні запити з'явилися значно пізніше і стали предметом низки рекомендацій Комітету Міністрів Ради Європи та Генеральної Асамблеї ООН.

На потреби забезпечення гласності і відкритості діяльності органів судової влади наголошено в Рекомендаціях СМ/Рес (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки від 17.11.2010 р., де зазначено, що судові провадження та питання, що стосуються здійснення правосуддя становлять громадський інтерес. Право на інформацію щодо судових питань може використовуватись з урахуванням обмежень, встановлених зважаючи на незалежність судової влади. Схвалюється створення посад речників судів чи відділів з питань преси та

зв'язків з громадськістю у сфері відповідальності судів або при радах судів чи інших незалежних органах влади. Суддям слід виявляти стриманість у відносинах зі ЗМІ. Судді не можуть ефективно здійснювати правосуддя без довіри громадськості, адже вони є частиною суспільства, якому служать [439]. У Висновку № 7 (2005) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи «Правосуддя та суспільство» зауважено, що адекватна інформація про функції судової влади та її роль може сприяти визнанню судів наріжним каменем демократичних конституційних систем [78]. Інформування громадськості визнано компонентом забезпечення доступності правосуддя. В Рекомендаціях № R (81) 7 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо заходів, що полегшують доступ до правосуддя від 14.05.1981 р. закріплено зобов'язання вживати належних заходів з інформування громадськості про місцезнаходження і компетенцію судів та про порядок звернення до суду або захисту своїх інтересів у судовому порядку. Інформація загального характеру має надаватись або безпосередньо в судах, або в іншій компетентній службі чи органі влади [300]. Основоположні міжнародні акти у сфері прав людини не тлумачать так широко принцип публічності, що обумовлено різними факторами: раннім етапом їх прийняття, головними цілями та цінностями, які вони охороняють.

Система міжнародних стандартів і рекомендацій мають використовуватись в Україні у процесі нормотворчості і правозастосування. Система чинних законів конкретизує та деталізує положення Конституції України і міжнародних актів, тому заслуговує комплексного вивчення.

Всі закони, що прямо чи опосередковано забезпечують принцип гласності і відкритості діяльності органів судової влади можна поділити на три групи:

- *інформаційні закони*: Закони України «Про інформацію» від 02.10.1992 р., «Про доступ до публічної інформації» від 13.01.2011 р., «Про державну таємницю» від 21.01.1994 р., «Про захист персональних даних» від 01.06.2010 р., «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» від 05.07.1994 р., «Про Національну програму інформатизації» від 04.02.1998 р., «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16.11.1992 р., «Про телебачення і радіомовлення» від 21.12.1993 р. та ін.
- *закони про судоустрій та статус суддів*: Закони України «Про судоустрій та статус суддів» від 02.06.2016 р., «Про Конституційний Суд України» від 13.07.2017 р., «Про Вищий антикорупційний суд» від 07.06.2018 р.; «Про доступ до судових рішень» від 22.12.2005 р., «Про

Вищу раду правосуддя» від 21.12.2016 р.; «Про відновлення довіри до судової влади в Україні» від 08.04.2014 р. тощо.

- *процесуальні закони*: Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р., Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р., Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р., Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. тощо.

Окремо слід відзначити антикорупційне законодавство та групи законів, що встановлюють основи проведення громадського контролю, правовий статус інститутів громадянського суспільства тощо. Детальної уваги заслуговують деякі закони із зазначеного переліку.

Основою інформаційної відкритості органів державної влади, в тому числі судової, є інформаційне законодавство, що гарантує право на інформацію, відкритість, доступність інформації, свободу обміну інформацією (ст. 2 Закону України «Про інформацію» від 02.10.1992 р.). Серед напрямів державної інформаційної політики визначено забезпечення відкритості і прозорості діяльності суб'єктів владних повноважень (ст. 3 Закону України «Про інформацію» від 02.10.1992 р.). Публічна інформація, що була отримана або створена у процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, або, яка знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень є відкритою (ст. 1 Закону України «Про доступ до публічної інформації» від 13.01.2011 р.). Розпорядниками публічної інформації визнаються всі без винятку органи державної влади.

Але, якщо публічна інформація, отримана чи створена судом при виконанні ним функцій органу державної влади, або у процесі діяльності як юридичної особи, тобто не при здійсненні функцій правосуддя, то така інформація підпадає під дію Закону України «Про доступ до публічної інформації» від 13.01.2011 р. Натомість, на інформацію, отриману чи створену судом, як органом правосуддя в процесі судочинства, його дія не поширюється [308]. Для подолання вказаної прогалини та з метою забезпечення відкритої діяльності судів загальної юрисдикції було прийнято Закон України «Про доступ до судових рішень» від 22.12.2005 р.

Відповідно до ст. 2 зазначеного Закону, усі судові рішення загальних судів є відкритими та підлягають оприлюдненню в електронній формі не пізніше наступного дня після їх виготовлення і підписання. Якщо судовий розгляд відбувався у закритому судовому засіданні, судові рішення оприлюднюються з виключенням закритої інформації [284]. Законом започатковано Єдиний державний реєстр судових рішень — електронної платформи для опублікування судових рішень, судових наказів, постанов, вироків, ухвал, створених судами загальної юрисдикції.

Щодо рішень Конституційного Суду України, то обов'язковість їх опублікування встановлена у ст. 94 Закону України «Про Конституційний Суд України» від 13.07.2017 р. Оприлюдненню підлягають всі акти за результатами конституційного провадження на офіційному веб-сайті суду або в залі засідань суду. Опублікування судових актів здійснюється у «Віснику Конституційного Суду України» та інших офіційних друкованих виданнях України [286]. Виняток складають рішення, що містять державну таємницю.

В ст. 11 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. детально визначено сутність та особливості забезпечення гласності і відкритості судового процесу у тому розумінні, що передбачено міжнародними актами у сфері прав людини. Основними його вимогами є: 1) відкритість судових рішень, судових засідань та інформації щодо справ, які розглядаються судом; 2) заборона обмеження права на отримання в суді усної або письмової інформації про результати розгляду справи; 3) відкритість інформації про рух справи; 4) доступ будь-якої особи до відкритого судового засідання; 5) дозвіл проводити в залі судового засідання фотозйомку, відео- та аудіозапис з використанням портативних відео- та аудіотехнічних засобів без отримання окремого дозволу суду; 6) можливість трансляції судового засідання; 7) обов'язкова трансляція у мережі Інтернет судового засідання, що здійснюється у режимі відеоконференції; 8) обов'язкова фіксація перебігу судового процесу технічними засобами; 9) проведення засідань у залі засідань, яка придатна для розміщення сторін та інших учасників судового процесу тощо [292]. Схожий, але дещо обмежений підхід закріплено у ст. 6 Закону України «Про Конституційний Суд України» від 13.07.2017 р. Відкрита діяльність Конституційного Суду України ототожнена з відкритим розглядом справ на пленарних засіданнях Великої палати та Сенату Конституційного Суду. Бажаючи бути присутніми на відкритій частині пленарного засідання Великої палати чи Сенату можуть вільно скористатися таким правом, а представники ЗМІ можуть здійснювати відео- та фотофіксацію, вести аудіозапис [286]. В Законі України «Про Вищий антикорупційний суд» від 07.06.2018 р. взагалі не передбачені принципи судочинства, в тому числі, відсутні положення про принцип гласності і відкритості діяльності цього суду. Враховуючи, що правову основу діяльності Вищого антикорупційного суду встановлює Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р., зазначені у ст. 11 вимоги поширюються і на антикорупційний суд.

Складовими забезпечення гласності і відкритості діяльності органів судової влади можна визнати антикорупційні запобіжні заходи, а саме: моніторинг способу життя судді; електронне декларування доходів судді;

декларування родинних зв'язків та доброчесності судді. Результатом зазначених заходів є оприлюднення інформації про окремі аспекти життя судді, що дають змогу контролювати дотримання ним антикорупційного законодавства.

Важливе значення має процесуальне законодавство, що встановлює процедурні аспекти забезпечення гласності і відкритості судового розгляду (ст. 27 Кримінального процесуального кодексу України від 13.04.2012 р.; ст. 7, 8 Цивільного процесуального кодексу України від 18.03.2004 р.; ст. 10, 11 Кодексу адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р.; ст. 8 Господарського процесуального кодексу України від 06.11.1991 р.). У всіх зазначених нормативно-правових актах цей принцип визначено у відповідності до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р.

Правове забезпечення принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади конкретизується у системі підзаконних нормативно-правових актів. Суб'єктами прийняття таких актів виступають, переважно, державні органи у системі правосуддя та органи суддівського самоврядування.

Провідне місце у системі підзаконних нормативно-правових актів належить Кодексу суддівської етики від 22.02.2013 р. У ст. 11 Кодексу встановлено, що суддя повинен проявляти повагу до права на інформацію про судовий розгляд та не допускати порушення принципу гласності процесу. Суддя надає ЗМІ можливість отримувати інформацію. У ст. 12 визначено обмеження, відповідно до яких, суддя не може робити публічних заяв, коментувати у ЗМІ справи, які перебувають у провадженні суду та піддавати сумніву судові рішення, що набрали законної сили [285]. Цей документ є чи не єдиним підзаконним нормативно-правовим актом, що прямо вказує на необхідність забезпечення інформаційної відкритості судової влади.

Майже всі інші підзаконні нормативно-правові акти присвячені технологічним, організаційним вимогам до висвітлення інформації про діяльність судової влади. Основними з них є: Регламент Конституційного Суду України, затверджений Постановою КСУ від 22.02.2018 р.; Наказ Державної судової адміністрації України «Про організаційне забезпечення функціонування веб-порталу «Судова влада України» від 17.02.2014 р.; Рішення Вищої ради правосуддя «Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного реєстру судових рішень» від 19.04.2018 р.

В судах діють положення про суддів з питань зв'язків з громадськістю. Вони затверджуються на виконання Рішення Ради суддів України від 12.03.2015 р. «Про схвалення рекомендацій міжнародної конференції «Зміцнення довіри до судової гілки влади через покращення комунікації», що визнає розвиток

та вдосконалення комунікації судів із громадськістю одним із пріоритетних напрямків роботи кожного суду [293]. Судді-спікери, пройшовши підготовку в Національній школі суддів України, стають не просто посередниками між ЗМІ та судом, а професійно реалізують комунікаційну політику суду, активно впливають на відновлення довіри до судової влади в державі.

Система підзаконних актів у сфері забезпечення принципу гласності і відкритості діяльності судової влади перебуває на стадії формування. На сьогодні, в Україні не напрацьовано досвіду комунікаційної та інформаційної відкритості суду. Цей процес розпочався з проведення судової реформи під впливом міжнародного співтовариства і проходить стадію формування. Довіра до судової влади в Україні залишається достатньо низькою, але спостерігається позитивна динаміка. Це свідчить про ефективність обраного курсу на забезпечення реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади. Важливою умовою демократичних перетворень є уникнення формалізму та надання необ'єктивної, викривленої інформації про діяльність судової влади.

Нормативно-правове закріплення принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади утворює основу реалізації вказаного принципу різними суб'єктами. Вони заслуговують детального вивчення, оскільки є ключовим елементом у механізмі реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади.

Як висновки слід зазначити наступне:

1. В основу правового забезпечення принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади покладено Конституцію України. Її положення деталізовані в системі законів, яку складають: інформаційні закони; закони про судоустрій та статус суддів; процесуальні закони. Конституційні засади діяльності органів судової влади сформовані на основі та з урахуванням міжнародних правових стандартів, що закріплені в міжнародних актах у сфері прав людини, забезпечення демократії та верховенства права. Опосередковано забезпечує реалізацію досліджуваного принципу антикорупційне законодавство та групи законів, що встановлюють основи проведення громадського контролю, правовий статус інститутів громадянського суспільства. Правове забезпечення принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади конкретизується у системі підзаконних нормативно-правових актів. Суб'єктами їх прийняття є державні органи у системі правосуддя, органи суддівського самоврядування.
2. Тривалий час у міжнародній практиці головним принципом діяльності судової влади був публічний розгляд справи. Тенденція отождолення

відкритості суду і публічності судового процесу призвела до хибного розуміння змісту інформаційної відкритості судової влади. Принцип гласності і відкритості діяльності органів судової влади є ширшим ніж публічність судового процесу. Вимога забезпечувати гласність і відкритість діяльності органів судової влади є похідною від права на інформацію та принципу доступності правосуддя, що в свою чергу є гарантіями дотримання прав людини. Гласність і відкритість діяльності судових органів включає інформування громадськості про діяльність судової влади комплексно. Вітчизняні суди висвітлюють актуальну інформацію про себе на веб-сайті судової влади, взаємодіють з громадськістю через суддів-спікерів, проводять дні відкритих дверей тощо. Це свідчить про визнання судами загальної тенденції інформаційної відкритості органів публічної влади, що обумовлена демократичними переконаннями суспільства та прагненням суду досягти довіри громадян.

2.2.2. Суб'єкти реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади

Виділяють дві форми принципу гласності і відкритості діяльності судової влади: 1) вузькому значенні — для сторін, інших осіб, які беруть участь у справі; 2) у широкому значенні — для народу (публічність) [357, с. 79]. Зміст гласності і відкритості судочинства складають правові вимоги, звернені безпосередньо до суду і положення, які закріплюють права громадян (публіки), що виникають у зв'язку з проведенням відкритого судового розгляду [100; 174, с. 49; 199, с. 359]. Деякі автори заперечують такий підхід і стверджують, що зазначений принцип необхідно тлумачити відповідно до букви закону.

Реалізація гласності і відкритості як конституційної засади судочинства здійснюється у межах судових стадій юридичного правозастосовного процесу. При цьому, зазначені межі встановлені законодавчо і теоретичні спроби їх розширити на позасудові стадії або етапи провадження, не пов'язані з безпосереднім судовим розглядом, не мають під собою достатнього підґрунтя [100, с. 93]. Вимога щодо забезпечення гласності і відкритості судового процесу поширюється на всі його стадії та судову систему в цілому. Усі особи мають право на інформацію про судочинство та судову діяльність.

Отже, забезпечення реалізації цього принципу покладено на суди. Принципи гласності і відкритості були закладені у провадження, встановлені процесуальним законодавством. Переважно через свій процесуальний статус,

судді не вживають активних заходів щодо реалізації принципу гласності і відкритості судового розгляду. Судді не зобов'язані підвищувати забезпечення гласності і відкритості судових процесів, залучати громадян чи ЗМІ тощо. Обов'язки суддів зосереджені на уникненні поведінки, яка перешкоджає доступу громадян до інформації. Виняток становлять законодавчі обмеження гласності судових розглядів на підставах, передбачених законом.

Суд має низку зобов'язань, що потребують як активних дій, так і правомірної бездіяльності. Основними обов'язками суду із забезпечення реалізації вказаних прав є: 1) обов'язок проводити засідання «при відчинених дверях», тобто допускати до зали суду всіх бажаючих з урахуванням вільних місць; 2) обов'язок не заважати присутнім у залі судового засідання спостерігати за перебігом процесу; 3) обов'язок не перешкоджати веденню записів під час судового засідання [100, с. 134–135]; 4) обов'язок оголошувати інформацію про дату, час і місце розгляду справи учасникам судового розгляду; 5) слідкувати за порядком та законністю в залі судового засідання тощо.

Суддя може прийняти рішення про проведення закритого судового засідання або закриття окремого засідання з підстав, передбачених законом. Такі підстави відрізняються залежно від типу позову та класу справи. Для цього суд має прийняти рішення. У разі відсутності законної підстави для ухвалення рішення може бути подана апеляція. На це мають право і сторони справи, і ЗМІ, але в рамках нової незалежної перевірки.

Значна частина завдань щодо реалізації принципів, що досліджуються покладається на працівників суду, які виконують свої обов'язки щодо організації та забезпечення діяльності суду на основі гласності і відкритості суду. Серед них: фіксування судового процесу, його документування, архівування та оприлюднення результатів судового розгляду, надання інформації про суд і судочинство, забезпечення умов для перебування громадян у приміщенні суду, залі судового засідання тощо.

Чільне місце серед суб'єктів реалізації принципів правосуддя посідає Вища рада правосуддя як орган державної влади та суддівського врядування. У ст. 1 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» від 21.12.2016 р. вказано, що її метою є, зокрема, забезпечення підзвітності судової влади перед суспільством. Відповідно до п. 9 ч. 1 ст. 3 цього Закону Вища рада правосуддя вживає заходів щодо забезпечення авторитету правосуддя та незалежності суддів [283]. Ці норми зумовлюють потребу реалізувати політику інформаційної відкритості судової влади. Рада приймає правозастосовні акти та затверджує підзаконні акти у сфері забезпечення інформаційної відкритості судової влади, наприклад, про Єдину судову інформаційну систему, про

Службу судової охорони, порядок ведення Єдиного державного реєстру судових рішень та ін.

Вища рада правосуддя здійснює організаційне забезпечення загального поширення інформації про судову владу та задоволення індивідуальних запитів на інформацію. Рішенням Вищої ради правосуддя від 08.08.2017 р. організовано функціонування Прес-центру судової влади України при Управлінні інформації та забезпечення комунікаційної діяльності Вищої ради правосуддя. При секретаріаті Ради працює Управління по роботі зі зверненнями, запитами на інформацію та забезпечення організації особистого прийому громадян, що здійснює розгляд звернень, запитів на інформацію, узагальнює інформаційні матеріали з питань, віднесених до відання управління.

Проте, основною формою реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади Вищою радою правосуддя є розгляд і вирішення дисциплінарних скарг на суддів на підставі порушення ними вимог зазначеного принципу (п. 1 ст. 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р.). Ця норма гарантує дотримання суддями вимог гласності і відкритості та є чи не єдиним механізмом реагування на факти їх порушення.

Реалізація вказаного принципу неможлива без активної участі Державної судової адміністрації України, що здійснює організаційне та фінансове забезпечення діяльності органів судової влади. Забезпечення реалізації принципу гласності і відкритості органів судової влади потребує залучення людських ресурсів, матеріальних і технічних засобів, ведення Веб-ресурсів, створення побутових умов, організації системи охорони тощо.

Відповідно до ст. 152 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. ДСАУ, зокрема, для реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади, організовує комп'ютеризацію судів з метою здійснення судочинства, діловодства, інформаційно-нормативного забезпечення судової діяльності та забезпечення функціонування Єдиної судової інформаційної (автоматизованої) системи; забезпечує суди необхідними технічними засобами фіксування судового процесу; забезпечує ведення Єдиного державного реєстру судових рішень та Реєстру електронних адрес органів державної влади, їх посадових та службових осіб, забезпечує функціонування системи відеоконференц-зв'язку для участі осіб у засіданні суду в режимі відеоконференції [292]. Допуск усіх бажаючих до приміщення суду встановлено у Правилах пропуску осіб до приміщень судів та на їх територію транспортних засобів, затверджених Наказом Державної судової адміністрації України та Міністерства внутрішніх справ України від 12.09.2005 р.

Іншою групою суб'єктів, що реалізують принципи прозорості та відкритості суддівства, є Національна школа суддів і суддівське самоврядування. Ці суб'єкти характеризуються своєю діяльністю, спрямованою на обслуговування інтересів суддів, підвищення їх компетенції та захисту їх незалежності у процесі забезпечення принципів гласності і відкритості. Національна школа суддів реалізує навчальну програму з питань судової комунікації для підготовки суддів. Суддівське самоврядування гарантує незалежність суддів та захищає їх професійну діяльність від втручання, яке зазвичай має місце, коли ЗМІ нечесно повідомляють інформацію про судову владу тощо. Рада суддів України ініціювала онлайн-трансляцію судових засідань та сприяла розвитку судді-спікера та судового прес-секретаря.

До всебічного забезпечення принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади долучено широке коло суб'єктів, але не всі вони є суб'єктами його реалізації [311, с. 25]. Сприяють виконанню функцій і завдань судової влади парламент, глава держави та система органів виконавчої влади. Така забезпечувальна діяльність не пов'язана з реалізацією принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади, але без організаційно-правових та матеріально-фінансових ресурсів, судова система не може самостійно функціонувати.

Перелік суб'єктів реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади включає в себе всіх право- та дієздатних осіб. Відповідно до правових можливостей їх поділяють на дві групи: 1) ті, що використовують право на доступ до публічної інформації; 2) ті, що використовують право на інформацію щодо конкретної справи.

На підтвердження цієї тези доцільно навести думку В. Кондратенка, який вказує, що таких суб'єктів можна поділити на групи залежно від мети їх участі у судовому розгляді: 1) процесуальні учасники судового розгляду — позивач, відповідач, свідки, адвокати, експерти, спеціалісти, народні засідателі, прокурори, посадові особи та державні службовці органів державної влади та інші; 2) непроцесуальні учасники судового розгляду — особи, зв'язані родинними, дружніми та іншими стосунками зі сторонами адміністративної справи (особисті інтереси); представники ЗМІ, юристи, студенти, державні службовці тощо (професійні інтереси); в) пересічні громадяни, що цікавляться роботою суду, здійсненням правосуддя чи конкретною справою, що розглядається (громадські інтереси) [167, с. 80].

Права учасників судового процесу охороняє і забезпечує процесуальне законодавство, що передбачає їх безперешкодний доступ до будь-якої інформації щодо справи і встановлює право оскаржити судові рішення, яке прийняте без дотримання принципу гласності і відкритості.

Правові можливості для суб'єктів, які не є учасниками судового процесу, що безпосередньо впливають із законодавчо закріпленої вимоги відкритості судових засідань полягають у наступному: а) можливість бути присутніми у залі судового засідання; б) право безперешкодно спостерігати за ходом судового засідання; в) право вести необхідні записи, фіксувати його хід за допомогою технічних засобів [100, с. 134-135]. При цьому, непроцесуальні учасники судового розгляду не мають права оскаржувати рішення суду, що прийняті з порушенням вимог принципу гласності і відкритості.

Сьогодні одним із основних суб'єктів, що реалізують право на публічну інформацію, є ЗМІ. Це, мабуть, єдиний суб'єкт, який здійснює всебічний і постійний моніторинг усієї судової влади. На відміну від громадян, яких зазвичай цікавить лише інформація про власні справи, ЗМІ фіксують, розслідують та публікують судову інформацію, яка становить суспільний інтерес.

Процесуальний закон не визначає, які категорії осіб можуть бути допущені до зали засідань суду, а також не відносить журналістів до окремої групи таких осіб. Журналісти підпорядковуються загальним правилам відвідування судових засідань. Їх доступ до судових рішень надається на загальних підставах. Однак, незважаючи на це, ЗМІ мають більше доступу та впевненості, ніж інші слухачі, щодо отримання інформації про процес та результати судового розгляду. Це обумовлено їх правовим статусом, що встановлює інформаційне законодавство, і проявляється, насамперед, у доступі до матеріалів справи та інтерв'ювання суддів чи офіційних представників суду.

Нааявність документів важлива для судової журналістики, оскільки, за допомогою документів можна підтвердити чи спростувати інформацію. Щодо доступу ЗМІ до матеріалів незакінченої справи, існує гіпотетична можливість розсуду судді: він може дозволити ознайомитися з матеріалами справи, якщо визнає, що це виправдано з огляду на публічну зацікавленість в оприлюдненні такої інформації. Але, відсутні обмеження для журналістів щодо доступу до матеріалів закінчених судових справ, тому можна застосовувати загальні норми інформаційного законодавства та законодавства про ЗМІ, про доступ до інформації, зважаючи на обмеження щодо закритої інформації, а також на підстави розкриття такої інформації [65 с. 31, 35, 38]. На відміну від інших державних органів, суди допускають ЗМІ без попередньої акредитації.

Доступ журналістів до інформації про діяльність судової влади гарантується і тим, що відповідно до ч.1 ст. 2 Закону України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» від 23.09.1997 р., суди

зобов'язані надавати ЗМІ повну інформацію про свою діяльність через відповідні інформаційні служби, забезпечувати журналістам вільний доступ до неї, не чинити на них будь-якого тиску і не втручатися в їх виробничий процес. Для національних ЗМІ висвітлення інформації про діяльність судової влади є обов'язком, відповідно до ст. 16 Закону. Національна телекомпанія України і Національна радіокомпанія України включають до інформаційних повідомлень інформацію про особливо актуальні рішення Верховного Суду та Конституційного Суду України [290].

Загалом, із представниками ЗМІ у судах не налагоджена співпраця, про що свідчать низькі показники реалізації медійних заходів, надання коментарів працівниками судів для ЗМІ. Суди проводяться, переважно, наступна робота щодо висвітлення своєї діяльності: наповнення новинами сайтів судів; проведення прес-конференцій, прес-брифінгів, надання коментарів; проведення днів «відкритих дверей» переважно для студентів та школярів як із залученням представників ЗМІ, так і без [233]. Судді неохоче спілкувалися з журналістами і обережно сприймають інтерв'ю. Це пов'язано з різними факторами, зокрема із неетичною роботою журналістів та ризиком спотвореної, неоднозначної інформації, яку повідомляють судді.

Крім ЗМІ, інформацією про суддівську діяльність цікавляться і інші інститути громадянського суспільства, особливо громадські організації. Питання громадського контролю за діяльністю судової влади є одним із комплексних компонентів забезпечення її прозорості та відкритості, підзвітності. Тому це питання буде додатково вивчено в цьому дослідженні. Реалізація принципів гласності і відкритості в судовій системі пов'язана із забезпеченням належної комунікації цих суб'єктів.

Отже, підводячи підсумки, зазначимо, що до суб'єктів реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади можна віднести органи державної влади, державні та недержавні підприємства, установи і організації, інститути громадянського суспільства, всіх право- та дієздатних осіб. Суб'єктів реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади можна класифікувати за наступними критеріями: *залежно від участі в судовому процесі* — 1) суб'єкти судової реалізації, 2) суб'єкти позасудової реалізації; *залежно від правового статусу суб'єкта у судовому процесі* — 1) судові органи та їх посадові особи, 2) особи, які беруть участь у справі, 3) особи, які сприяють здійсненню правосуддя, 4) непроцесуальні учасники судового розгляду; *залежно від цілей реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади* — 1) суб'єкти, які досягають

приватних інтересів; 2) суб'єкти, які досягають публічні інтереси; *залежно від приналежності до суспільного сектору* — 1) державні інституції, 2) недержавні інституції (прибуткові і неприбуткові); *залежно від права, яке реалізують суб'єкти* — 1) суб'єкти права на доступ до публічної інформації; 2) суб'єкти права на інформацію щодо конкретної справи. Суди є провідними суб'єктами реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади. Значні повноваження з його реалізації належать апаратам судів. Активним суб'єктом реалізації права на доступ до публічної інформації є засоби масової інформації. Реалізують право на інформацію про діяльність органів судової влади й інші інститути громадянського суспільства, перш за все, громадські організації.

2.2.3. Форми, способи, мета, гарантії реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади

Останньою, але важливою складовою механізму реалізації принципу гласності і відкритості правосуддя є зв'язки, які забезпечують практичну дію всього механізму в цілому.

За своєю сутністю форми реалізації є моделями поведінки відповідно до яких, суб'єкти реалізують принцип гласності і відкритості діяльності органів судової влади. Формами реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади є виконання, використання, дотримання та застосування — специфічна і домінуюча форма. Зупинимось на характеристичі кожної із зазначених форм.

Дотримання принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади є формою реалізації заборон, що полягає в утриманні від поведінки, яка призводить до порушення вказаного принципу. Дотримання норм, що закріплюють заборони стосовно принципу гласності і відкритості, здійснюється у формі пасивної поведінки суб'єктів (утриманні).

Заборонні норми містять варіант поведінки, що вважається протиправним і від якого необхідно утриматися. Дотримання принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади не враховує волевиявлення суб'єкта щодо забороненої поведінки, але зазвичай здійснюється на добровільних засадах. Порушення встановлених заборон завжди має правові наслідки. Дотримання цього принципу обумовлено уникненням дій, які б перешкождали доступу до зали суду осіб, які бажають або обмежували право

суб'єкта на отримання інформації про результат судового розгляду, уникнення порушень правил поведінки в залі суду, нерозголошення конфіденційної інформації, тощо Реалізація принципів принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади є формою реалізації суб'єкта обов'язкових норм, а це означає, що для реалізації досліджуваних принципів необхідні певні обов'язкові активні дії.

Уявлення про обов'язки (обов'язковість здійснення тих чи інших дій, яке має підтримуватись певними заходами заохочення чи примусу) з розвитком суспільних відносин, запровадженням нових інноваційних технологій постійно зазнає трансформацій [47, с. 26]. Виконання обов'язків учасниками правовідносин здійснюється незалежно від їх бажання і спирається на гарантування за допомогою застосування негативних юридичних наслідків.

Для втілення у життя принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади на державні органи покладено низку завдань та зобов'язань. Що стосується фізичних осіб, то вони мають більше правових можливостей і свобод, ніж обов'язків. Серед встановлених обов'язків: повідомити про час і місце проведення судового засідання; фіксувати хід засідання; оприлюднити судові рішення; ознайомити учасників справи з матеріалами справи; надавати показання в усній формі; документи зачитувати вголос тощо.

Використання принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади є формою реалізації уповноважуючих норм, що передбачає користування суб'єктами правами та можливостями у цій сфері. Можливості реалізуються суб'єктами через дії або бездіяльність. Домінує активна поведінка. Особливістю цієї форми реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади є те, що суб'єкт вирішує здійснити або утриматися від неї добровільно, за власним бажанням. Прикладом використання принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади є реалізація права на фіксацію та оприлюднення судових засідань, на інформування про судові рішення, на присутність на судових засіданнях тощо.

Застосування принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади є специфічною формою його реалізації уповноваженими, компетентними суб'єктами, яка проявляється у вирішенні конкретної справи (питання) та ухвалення правозастосовного акта.

Не всі правові вимоги принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади можуть бути реалізовані без владного втручання компетентного суб'єкта. Взагалі, реалізація норм права у формі їх застосування не залежить від бажання суб'єктів, а обов'язково відбувається тоді, коли

адресати правових норм не можуть реалізувати свої права й обов'язки без посередництва компетентних органів [270, с. 164]. Правозастосування є переважаною формою реалізації вказаного принципу, що відбувається не тільки у межах процесу розгляду справи (ухвалення рішення про ведення закритого судового засідання, про дозвіл чи заборону трансляції судового засідання тощо), а й в позасудових процедурах.

Застосування правових норм має управлінські, соціально-політичні функції, а також виконує профілактичні і виховні завдання [120, с. 42]. Крім суду, застосування принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади здійснюють низка органів у системі судової влади.

Реалізація принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади здійснюється через всі перераховані форми в комплексі. Але, його реалізація не відбувається «сама собою» без належного спонукання суб'єктів до відповідної діяльності.

Для належної реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади необхідно формувати у суб'єктів внутрішню мотивацію до виконання обов'язків і дотримання заборон, встановлених правовими нормами. Реалізація цього принципу у формі використання його правових можливостей не потребує такого стимулювання, оскільки спирається на індивідуальні інтереси суб'єктів у задоволенні своїх власних потреб.

Спонування суб'єктів до реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади здійснюється через переконання (заохочення) або примус.

Найефективнішим є добровільне дотримання правил і вимог, які виходять зі змісту принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади. Це можливо у двох ситуаціях: 1) коли можна домогтися відповідності закріпленої у законі норми поведінки та волі суб'єкта права; 2) коли учасники суспільних відносин зацікавлені у реалізації своїх прав та виконання своїх обов'язків, тобто утворюється інтерес. При цьому, процес переконання не повинен зводитися лише до матеріальних і моральних стимулів. Переконувати суб'єктів права можна шляхом роз'яснення адекватності і необхідності юридичних вимог. Для того, щоб державно-владні розпорядження виконувались, держава повинна оприлюднювати правові норми, які слугують інтересам усіх категорій громадян. Впровадженню принципів гласності і відкритості діяльності органів судової влади можна ефективно сприяти та переконати шляхом навчання та підвищення спроможності суддів та представників ЗМІ.

У тому випадку, коли переконання не призводить до бажаного результату, держава може вдаватися до заходів легального примусу. Державно-правовий примус — це метод впливу держави на особу та суспільство з метою забезпечення належної реалізації норм права, який здійснюється через правозастосовну діяльність, незалежно від волі та бажання юридично зобов'язаних суб'єктів. Засоби попереджувального впливу, засоби припинення, засоби поновлення є підмножинами єдиної системи засобів державного примусу. Кожна із вказаних груп засобів державного примусу має власний, закріплений на законодавчому рівні перелік заходів реалізації, переслідує відповідну мету [147, с. 91]. Заходи примусу пов'язані із зазнанням суб'єктом негативних наслідків, як результату своїх незаконних дій чи бездіяльності.

За сучасних умов, питання переконання і його співвідношення з примусом пов'язане із глибоким усвідомленням пріоритетів у захисті прав і свобод людини, форм участі громадськості в управлінні державою, осмисленням нових явищ державного життя, тому має велике теоретичне та практичне значення [115, с. 31]. Застосування легального примусу до суб'єктів, що порушують принцип гласності і відкритості діяльності органів судової влади частіше відбувається у формі притягнення до юридичної відповідальності.

Реалізація принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади спирається на систему умов і засобів її гарантування, що заслуговують особливої уваги.

В юридичній літературі існує велика кількість варіацій визначення поняття «гарантії». Воно є широко вживаним, ускладненим своєю багатоглибкістю. Багатозначність цього терміну пояснюється його гнучким, універсальним змістом, широкою семантичною формою. Етимологічно слово «гарантія» (від французького — «garantir» — забезпечувати, охороняти) застосовується для позначення поруки в чомусь; забезпечення чого-небудь; умов, що забезпечують успіх чого-небудь [42, с. 29; 55; 125, с. 334]. Гарантування будь-якої норми чи принципу права є складним організаційно-правовим процесом, що потребує застосування різних методів і засобів.

Гарантії визначають як умови реальності якоїсь норми чи принципу права, умови, які повинна створити держава для реалізації прав і свобод [268, с. 14]. Під гарантіями розуміють і фактори, які роблять права і свободи реально існуючими та здатними до реалізації.

Їх головне призначення полягає у забезпеченні всіх і кожного рівними правовими можливостями для набуття, реалізації, охорони та захисту

суб'єктивних прав і свобод [44, с. 26-30]. В контексті визначення системи гарантій принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади заслуговують уваги ті гарантії, які забезпечують реалізацію правових норм, що регулюють суспільні відносини у сфері діяльності судової влади та судового захисту прав людини.

Досі у наукових джерелах не знайшло відображення поняття «гарантії реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади». В контексті цього дослідження, під ними пропонуємо розуміти закріплені у законодавстві умови і засоби забезпечення дотримання, виконання, використання та застосування цього правового принципу.

За змістом гарантії прийнято поділяти на загальні та спеціальні (юридичні) [71; 164; 194; 295., с. 172; 365]. Загальносоціальні гарантії — це всі реально існуючі в суспільстві і державі чинники, що уможливають реалізацію принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади. Загальносоціальні гарантії, відповідно до сфер суспільного життя в яких вони розвиваються, поділяють на: економічні, політичні, соціальні, ідеологічні та культурно-духовні.

Економічні гарантії реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади — це стан економічного розвитку суспільства, економічні, фінансові, матеріальні передумови і засоби, завдяки яким стає можливою організація належного і прозорого функціонування судової влади. Політичні гарантії — рівень демократизму, політичного та ідеологічного плюралізму, зміст державної політики у сфері судочинства, правового статусу суддів, інформаційної відкритості судової влади та держави загалом. Соціальні гарантії реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади визначені моделлю соціальних відносин у середині громадянського суспільства, благополуччям і забезпеченістю основних інтересів суспільства. Вони обумовлюють суспільний запит на інформацію про діяльність судової влади. Ідеологічні гарантії є сукупністю ідей та орієнтирів, що розвиваються у суспільстві та утворюють суспільне бачення щодо належного здійснення правосуддя. Культурно-духовні гарантії — це система цінностей та уявлень про судову владу, що склалися у соціумі і відображені в правосвідомості та правовій культурі громадян.

Зазначені гарантії утворюють загальні передумови для забезпечення принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади. Спеціальні гарантії мають конкретно визначений і передбачуваний вплив на забезпечення реалізації вказаного принципу. Спеціальні гарантії закріплені

у законодавстві для утворення дієвих механізмів втілення у життя не тільки досліджуваного принципу, а й інших, суміжних з ним принципів.

Під спеціальними гарантіями науковці розуміють передбачені законом спеціальні засоби практичного забезпечення прав та свобод людини і громадянина [274, с. 40]. Їх слід розуміти як спеціальні юридичні засоби та заходи, що закріплені у міжнародному та національному законодавстві, які роблять реальними та можливими норми та принципи права, права і свободи людини тощо.

Порівняно з загальними гарантіями, спеціальні мають стабільний і, водночас, динамічний характер, оскільки забезпечуються й регламентуються державою через їх законодавче закріплення та інституційну підтримку.

Відмінною рисою спеціальних гарантій є множинність їх форм і видів. Спеціальні гарантії можна класифікувати за різними критеріями: за суб'єктами, об'єктами, змістом, сферами дії, видами юридичної діяльності, за формами, цілями тощо. В контексті дослідження гарантій принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади, спеціальні (юридичні) гарантії доцільно поділяти на нормативно-правові та організаційно-правові.

Організаційно-правові гарантії — система інституцій (гарантів), які чинним законодавством уповноважені забезпечувати реалізацію принципів діяльності органів судової влади, зокрема й принципу гласності і відкритості. До системи гарантів принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади можна віднести: народ України та інститути громадянського суспільства; державу в особі її органів та посадових осіб; органи місцевого самоврядування. Ефективність гарантів принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади залежать від правового забезпечення їх статусу.

Визначаючи нормативно-правові гарантії діяльності суддів за ієрархією та сферою дії, В. Кравчук класифікує їх на загальноправові (конституційно-правові) та інституційні (галузеві). До загальноправових (конституційно-правових) гарантій діяльності суддів дослідник відносить норми-принципи, обов'язки, юридичну відповідальність та процесуальні гарантії. Інституційні (галузеві) гарантії виступають сукупністю взаємопов'язаних норм різних галузей та інститутів права, які утворюють єдину правову базу для ефективної реалізації функцій та повноважень, тобто цілісний правовий механізм діяльності (реалізації прав та виконання обов'язків) суддів [190, с. 92–93]. Нормативно-правові гарантії впливають з норм Конституції, законів та підзаконних актів України, міжнародних актів, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України.

Основоположними є конституційні гарантії реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади. Спеціальні гарантії закріплені у галузевому законодавстві, що регулює судоустрій, статус суддів, засади діяльності конституційної юстиції. Конкретизовано механізм дії таких гарантії у підзаконних нормативно-правових актах. Гарантії реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади передбачені і в міжнародних актах, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, серед них: Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 1966 р., Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 1950 р., Європейська хартія про закон «Про статус суддів» від 1998 р. та ін.

Серед спеціальних нормативно-правових гарантії необхідно відзначити наступні: фіксування судового процесу судом без стороннього втручання; право слухачів фіксувати розгляд справи за допомогою технічних засобів; обов'язок створення безпечних умов для громадян в суді; вимога усного розгляду справи; вимога прилюдного оголошення судом рішення; право отримувати інформацію про результати розгляду справи — ознайомитись із матеріалами справи та судовим рішенням; право отримати завірену печаткою суду копію судового рішення; обов'язок надсилати поштою копії судового рішення особам, які є учасниками процесу, але не були присутні під час його ухвалення; офіційне опублікування судових рішень у друкованих виданнях; оприлюднення судових рішень у мережі Інтернет через Єдиний державний реєстр судових рішень; право на апеляційне оскарження рішення, що прийняте з порушенням принципів гласності і відкритості; юридична відповідальність за порушення гласності і відкритості діяльності органів судової влади та ін.

Юридична відповідальність має виправдану мету і цілі, але вона і слугує засобом, гарантією верховенства права, правопорядку, функціонування механізму правового регулювання. Вона є найважливішою гарантією законності, як компоненту верховенства права. Юридична відповідальність як вид соціальної відповідальності є основою гарантування, забезпечення реалізації та захисту основних прав і свобод людини і громадянина [295, с. 172]. Насамперед, дисциплінарна відповідальність суддів є гарантією дотримання ними вимог принципу гласності і відкритості правосуддя.

Судова система України тривалий час була інформаційно ізольована від суспільства. Навіть сьогодні, після завершення основної фази судової реформи, вона вважається найвіддаленішою від громадян системою органів влади, непридатною для оцінки та критики. Недовіра українців до національного

судочинства сприяє упередженому неоднозначному ставленню міжнародної спільноти до українського правосуддя. Така ситуація не відповідає сучасним міжнародним вимогам належного функціонування судової влади та ставить під сумнів прозорість рішень, які ухвалюють судді.

Враховуючи активізацію демократичних реформ в Україні, необхідно враховувати важливість забезпечення незалежності та свободи судової влади, але й не ігнорувати її відкритість. Відкритість судової влади запобігає розвитку протиправного впливу на суддів.

Підводячи підсумки, варто зазначити таке.

1. Формами реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади є виконання, використання, дотримання та застосування. Правозастосування є основною формою реалізації цього принципу, що відбувається у межах процесу розгляду справи і в позасудових процедурах. Реалізація принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади здійснюється через всі перераховані форми в комплексі. Спонування суб'єктів до реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади здійснюється через переконання (заохочення) або примус.
2. Гарантії реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади — це закріплені у законодавстві умови і засоби забезпечення дотримання, виконання, використання та застосування цього принципу. Вони поділяються на загальні та спеціальні (юридичні). Загальносоціальні гарантії, відповідно до сфер суспільного життя, в яких вони розвиваються поділяються на: економічні, політичні, соціальні, ідеологічні та культурно-духовні. Зазначені гарантії утворюють загальні передумови для забезпечення принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади. Спеціальні (юридичні) гарантії доцільно поділяти на нормативно-правові та організаційно-правові. Організаційно-правові гарантії — система інституцій (гарантів), які уповноважені забезпечувати реалізацію принципів діяльності органів судової влади, зокрема й принципу гласності і відкритості. До системи гарантів принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади можна віднести: народ України та інститути громадянського суспільства; державу, у особі її органів та посадових осіб; органи місцевого самоврядування. До нормативно-правових гарантій належать матеріальні та процесуальні права, юридичні обов'язки та юридична відповідальність. Серед спеціальних нормативно-правових гарантій необхідно відзначити наступні:

фіксування судового процесу судом без стороннього втручання; право слухачів фіксувати розгляд справи за допомогою технічних засобів; обов'язок створення безпечних умов для громадян в суді; вимога усного розгляду справи; вимога прилюдного оголошення судом рішення; право отримувати інформацію про результати розгляду справи — ознайомитись із матеріалами справи та судовим рішенням; право отримати завірену печаткою суду копію судового рішення; обов'язок надсилати поштою копії судового рішення особам, які є учасниками процесу, але не були присутні під час його ухвалення; офіційне опублікування судових рішень у друкованих виданнях; оприлюднення судових рішень у мережі Інтернет через Єдиний державний реєстр судових рішень; право на апеляційне оскарження рішення, що прийняте з порушенням принципів гласності і відкритості; юридична відповідальність за порушення гласності і відкритості діяльності органів судової влади та ін.

Розділ 3. ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНА СКЛАДОВА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ГЛАСНОСТІ І ВІДКРИТОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ СУДОВОЇ ВЛАДИ

3.1. Електронне правосуддя як засіб реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади

Розвиток та впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) є одним з найбільш важливих чинників, що впливають на формування суспільства у XXI ст. Повсякденний вплив мережевих відносин стосується способу життя людей, їх освіти і роботи, а також взаємодії уряду та громадянського суспільства. Демократичні країни світу давно прийшли до розуміння того, що усі люди за власним бажанням повсюдно, без винятку повинні мати можливість користуватися перевагами мережевої глобалізації.

В сучасній Україні, завдяки врахуванню світових тенденції електронного спілкування та взаємодії за допомогою ІКТ, набувають популярності різні форми комунікації. Активно відбувається підписання та затвердження міжнародних документів у сфері інформації, організація взаємодії посадових осіб та громадян, створення інформаційних сайтів в Інтернеті, розвиток інформаційної промисловість. Органи місцевого самоврядування активніше ухвалюють перспективні плани регіонального та місцевого значення, впроваджують технології електронного документообігу між офіційно органами влади та громадянами (організаціями) тощо.

Незважаючи на загальні проблеми інформатизації в Україні та на глобальному рівні, електронний супровід важливих сфер сучасного життя є важливим кроком у забезпеченні прав і свобод людини, гарантованих міжнародними договорами та національним законодавством в Україні. Однією із сфер, яка за своєю суттю є публічною, є судочинство.

Розвиток та впровадження інформаційних технологій в Україні відбуваються на тлі широкомасштабної кампанії із реформування судової гілки влади. Невід'ємною умовою успішності реформ, що проводяться у сфері

національного судочинства, є участь представників громадськості у становленні та реформуванні судової гілки влади через взаємодію окремих суспільних інститутів із суб'єктами та органами правосуддя. Таким чином, стає очевидним залежність високого рівня функціонування правосуддя, зокрема в його електронному вигляді, від ефективної взаємодії національних судів та органів суддівського самоврядування з інститутами громадянського суспільства в Україні. Однак, в той же час, без належного теоретичного обґрунтування цих вкрай важливих для України явищ їх практичне впровадження може виявитися неефективним, а в деяких випадках і шкідливим, зважаючи на умови проведення правової реформи.

Електронне правосуддя (*далі — ЕП*) можна вважати порівняно новим явищем в Україні, воно виникло та еволюціонує як невід'ємна частина загальноновизнаної в сучасному інформаційному суспільстві моделі *електронного уряду* (e-government), тобто налагодженої системи надання швидких та ефективних державних послуг населенню.

Важливою основою функціонування електронного урядування є соціальна комунікаційна система, яка оперує ключовим терміном «комунікація». До неї відноситься і функціонування електронного уряду в інформаційному суспільстві, а також його частини — електронного правосуддя у його взаємодії з інститутами громадянського суспільства. Різні соціальні та ментальні системи, побудовані на різних засадах комунікації є необхідним середовищем розвитку гласності і відкритості. Вони набувають значення завдяки своїй стрімкій еволюції, стають «необхідною, незаперечною формою їх складності» і самореферентності. Важливість електронного урядування — у взаємодії соціальних систем, соціальних компонентів та індивідів.

З цих позицій як сукупність соціальних і психічних систем e-government є комплексною комунікативною інформаційною системою, що істотно підвищує ефективність її функціонування [7, с. 71–72; 12, с. 28]. Комунікація сприяє і забезпечує інтеграцію громадян у різні соціальні системи. Зазначене є нічим іншим, як поясненням психологічної природи розвитку ЕП в Україні у його взаємодії з громадськістю, окремими представниками (інститутами) громадянського суспільства.

З розвитком постіндустріального інформаційного суспільства, поряд з економічною, політичною системою найважливішу роль у соціальному управлінні займає інформаційна влада, здатна через управління інформаційними потоками і інформаційними технологіями робити визначальний вплив на свідомість, психіку і мотиви політичної поведінки мільйонів людей. Цей

вид влади представляють одночасно її суб'єкти та носії інших гілок державної влади. Зважаючи на такий підхід, цілком обґрунтованим видається розвиток *концепції інформаційної влади*, яка в останній час набуває якості за рахунок розширення інтернаціональної колективної думки з цієї теми зарубіжних та вітчизняних правознавців.

У літературі запропоновано кілька варіантів визначення поняття інформаційної влади, на нашу думку, її можна розглядати як цілісний, заснований на інформаційно-комунікаційних технологіях, політичний інститут впливу на групову та індивідуальну свідомість, масову політичну поведінку і діяльність населення. Як і будь-який політичний інститут, він включає правове регулювання прав і обов'язків суб'єктів інформаційної політики (держави, інститутів громадянського суспільства, політиків, журналістів тощо), інституційну структуру інформаційного простору, неформальні норми, традиції і правила поведінки в ньому. При цьому інформаційна влада не повинна встановлювати цензуру або, і це більш небезпечніше, інформаційну диктатуру. Виходячи з принципів демократії, державна влада і влада народу повинні жити за законом ментальної ідентичності, а інформаційна політика — за законом єдності народної і владної ідентичності, яка ґрунтується на русі один до одного, на взаємодії, на співпереживанні. Саме на цій глибокій філософській основі, а не тільки на новітніх технологіях, як це часто уявляється, повинна будуватися діяльність і електронного правосуддя.

Досвід і результати розвитку електронної демократії в Україні добре видно при розробці та впровадженні електронного уряду, під яким, до прикладу, А. Серенок розуміє інформаційну систему взаємодії влади і громадян на основі поєднання внутрішньої урядової і зовнішньої суспільної інфраструктури через владні Інтернет-представництва (портали), що розширює доступність до державноуправлінських послуг у мережі Інтернет [313, с. 3]. Існують й інші більш розгорнуті підходи до визначення електронного уряду.

Під електронним урядом пропонуємо розуміти систему публічного управління, що організована на засадах використання інформаційно-комунікаційних технологій на всіх рівнях управлінських процесів [6, с. 25]. Одне є очевидним — ця форма організації діяльності органів державної влади покликана забезпечити за рахунок широкого застосування ІКТ якісно новий рівень оперативності й зручності отримання громадянами і організаціями державних послуг та інформації про результати діяльності органів державної влади, зокрема судової влади.

Прямий зв'язок між динамікою здійснення проєктів e-government і ступенем демократизації будь-якої держави, суспільства або впровадженням принципів публічного адміністрування вловити складно. При цьому необхідно врахувати наявність двох моделей політичної стратегії формування електронного уряду: а) західної моделі електронної демократії, заснованої на тісній і активній взаємодії з інститутами громадянського суспільства; б) східної, що тяжіє до принципів раціональної бюрократії, технічно її вдосконалює. Такий поділ підтримується і на рівні ООН, де електронний уряд ідентифікують як сміливий експеримент, що давно перетворився у важливий інструмент трансформації державного сектора і ефективного управління, за участю громадян, на національному і місцевому рівнях. При цьому для ООН процес впровадження електронного уряду повністю деполітизований і лише направлений на те, щоб уряд мав можливість розвивати і надавати послуги, які повністю задовольняють потреби громадян [16]. Цей підхід більш характерний для східної моделі, до якої більш тяжіє і наша держава, але при цьому вкрай важливо врахувати і західну стилістику функціонування електронного уряду, яка передбачає тісну співпрацю з інститутами громадянського суспільства. У будь-якому разі таке поєднання є досить важливим та актуальним предметом для комплексного наукового та прикладного дослідження національної правової науки.

Але якщо феноменом електронного уряду вже давно цікавляться у вітчизняних наукових школах, що має наслідком існування цікавих та ґрунтовних публікацій на монографічному рівні з цієї гостроактуальної тематики (О. Баранов, О. Голобуцький, М. Демкова, А. Дегтяр, Д. Дубов, С. Дубова, О. Ємельяненко, П. Клімушин, І. Клименко, І. Коліушко, Н. Коритнікова, І. Крюков, К. Линьов, Ю. Машкаров, О. Орлов, В. Пархоменко, Г. Почепцов, О. Радченко, О. Серенко, А. Таїров, С. Чукут, О. Шевчук та ін.), то такому явищу, як електронне правосуддя (судочинство, суд) на сьогодні приділяється недостатньо уваги. Це при тому, що в Україні та світі давно склалися усі передумови для дослідження не тільки електронного уряду як загального феномену сучасного державного управління, а і його складових частин; комплексне системне вивчення електронного уряду в Україні дозволить скласти вірну та багатомірну картину розвитку електронної демократії, зважаючи на технологічні потужності нашої держави та стан науково-законодавчого забезпечення цього процесу.

У вітчизняній юридичній літературі роботи з дослідження електронного правосуддя, які можна вважати початковою стадією усвідомлення цього явища та прологом для практичного оформлення отриманих здобутків, існують.

В останній час до проблематики електронного правосуддя зверталися такі науковці, як А. Каламайко, М. Кравчик, Н. Кушакова-Костицька, Н. Логінова, І. Каланча, Л. Сердюк, М. Бондаренко, С. Пограничний, В. Білоус, О. Фонова, А. Паскар, І. Ізарова, О. Головченко, Р. Кирилук, І. Боголюбський, О. Присяжнюк, О. Євсєєв, І. Булгакова та ін. Окремо слід виділити монографію О. Бринцева «Електронний суд» в Україні. Досвід та перспективи» (2016 р.), яка умовно підсумовує висловлені дослідниками міркування з цієї теми та визначає рівень і стан дослідження ЕП вітчизняною школою права. Однак багато теоретичних питань, які стосуються функціонування ЕП, залишаються відкритими, а проблем із його впровадження у повсякденний механізм управління правосуддя в Україні — невирішеними. За думкою О. Бринцева, узагальнення наукових думок, висловлених у монографічних та інших працях з цієї тематики, показує, що усі проблеми сучасного стану електронного правосуддя в Україні в кінцевому підсумку є похідними від однієї загальної проблеми, якою є недостатня наукова розробка цієї тематики [60, с. 8]. Отже, вкрай актуальним виявляється для сучасної вітчизняної правової науки багатостороннє вивчення ідеологічних, правових, технічних, організаційних та інших складових такого явища, як електронне правосуддя, а також створення на базі отриманих знань категоріального апарату, який би пояснював на початковому рівні механізм функціонування ЕП в Україні в контексті взаємодії суду з інститутами громадянського суспільства.

Надзвичайно важливим чинником розвитку ЕП є *технічний* фактор, тобто наявність та безперешкодне функціонування електронних комунікаційних систем, серед яких найбільш потужною та популярною є мережа Інтернет. В інформаційній епосі, яку переживає сучасне суспільство, мережа Інтернет докорінно змінила та продовжує змінювати спосіб комунікації між людьми. Життя сучасної людини виявилось в сильній залежності від Інтернету і основні види суспільної, економічної, політичної і культурної діяльності в масштабах всієї планети в даний час структуруються за допомогою Інтернету і навколо нього. Стрімке застосування Інтернету в процесі забезпечення правосуддя дозволяє говорити про новий рівень надання «судових послуг» населенню, що характеризується швидкістю, зручністю та в кінцевому рахунку спрямовано на забезпечення прав людини. Але для якіснішого розуміння такого сучасного явища, як електронне правосуддя в контексті його застосування у зв'язці з іншими сучасними правовими явищами, що існують на порядку денному вітчизняній юридичній науці, слід з'ясувати основні параметри співвідношення ЕП з *інформаційною функцією* держави.

У процесі розвитку глобалізованого співтовариства, до якого можна віднести і українське суспільство, з'явилися певні фактори, які призвели до зростання ролі інформації, а отже, до більш чіткого виділення інформаційної функції держави.

До таких факторів слід віднести: 1) поглиблення єдиного міжнародного інформаційно-комунікаційного простору та прискорення інформаційної інтеграції України; покращення доступності, поширення та використання інформації та фактичного надання інформації технічними засобами; 2) підвищення ролі інформаційно-комунікаційної мережі у господарюванні, бізнесі та промисловості; 3) економічне становлення на основі розвитку нових технологій та інформаційних систем, які широко використовують комп'ютерні технології та телекомунікації; 4) вироблення і систематизація інформації в обсязі, необхідному та достатньому для забезпечення виживання та розвитку суспільства в усіх його сферах і напрямках; 5) розширення можливостей обміну інформацією на міжнародному, національному та регіональному рівнях для покращення освітнього, наукового, технологічного і культурного розвитку, а також підвищення тим самим ролі працівників, їх професіоналізму та креативності тощо.

Це новий етап потужного розвитку інформації у суспільстві, який можна назвати становленням інформаційного суспільства. Основними об'єктами праці більшості людей є інформація та знання, а також інструменти – інформаційні технології. Існуючі суспільні відносини значною мірою залежать від розподілу зайнятості серед активних верств населення. Таким чином, економіка сучасних країн зосереджена на виробництві, в основному, продуктів інформаційно-інтелектуальної діяльності, пов'язаних із здобуттям нової інформації та нових знань, і збутом цієї продукції. При цьому, державні інституції зобов'язані вирішувати проблеми та створювати ефективну систему, яка забезпечує право громадян та соціальних інституцій на вільне одержання, поширення та використання інформації, що є необхідною умовою розвитку демократії, та покращення взаємодії з владою.

У сучасному світі програми організації мережевої інформаційної взаємодії громадян і організацій з органами правосуддя отримують значну політичну підтримку. Таким чином, формування електронного правосуддя сприяє здійсненню державою інформаційної функції. Це можна простежити на прикладах реалізації державою інформаційної функції в контексті функціонування електронного правосуддя, зокрема при його взаємодії з інститутами громадянського суспільства.

Інформаційна функція держави втілюється в діях органів державної влади, що представляють усі гілки. Напрямами реалізації інформаційної функції держави є: 1) створення, обробка, поширення, обмеження інформації; 2) нормативно-правове регулювання державою режиму інформації та поведіння з нею; 3) підтримка інформації через облік, контроль та моніторинг; 4) відкритість органів державної влади для громадян; 5) створення у сфері інформації спеціалізованих установ та регулювання їх діяльності; 6) обмін інформацією між органами публічної влади. В межах цих загальних напрямів в Україні і функціонує електронне правосуддя з власними, такими, що впливають із логіки існування цього явища, мотивами розвитку, до яких можна віднести: 1) підвищення керованості і організації роботи судової системи; 2) інформаційну відкритість і гласність судових органів; 3) прискорення документообігу у сфері судочинства; 4) полегшення доступу до суду, зокрема на підконтрольних Україні територіях, що межують із окупованими територіями Донецької та Луганської областей тощо.

Не менш важливою умовою ефективного функціонування в Україні ЕП є належне *законодавче забезпечення* цього процесу. Слід нагадати, що, окрім загальних міжнародних документів, основою для підготовки і уточнення доктринальних, концептуальних, програмних та інших нормативно-правових актів, що визначають цілі та напрямки діяльності органів державної влади, а також принципи і механізми їх взаємодії з організаціями та громадянами в області розвитку інформаційного суспільства в Україні, залишається «Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні» (затверджена Розпорядженням КМУ від 15 травня 2013 р.). Зокрема, в цьому документі зазначається таке поняття, як «електронна послуга» — послуга, надана громадянам та організаціям в електронному вигляді за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій (*e-послуга*). Зважаючи на відкритий характер судочинства, національні суди як державницькі інститути також мають надавати громадянам електронні послуги, як це відбувається в провідних європейських країнах з розвинутою економікою та демократичними традиціями.

Інформатизація головних сфер суспільного життя в Україні, включаючи судочинство, на нормативному рівні була задекларована ще Законом України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки». Розбудову інформаційного суспільства в Україні та впровадження новітніх ІКТ в усі сфери суспільного життя і в діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування проголошено як один із стратегічних пріоритетів державної політики України [288]. Безпосередньо

Концепція «Електронний суд» в Україні була розроблена у 2012 р. державним підприємством «Інформаційні судові системи» на розвиток положень Законів України «Про судоустрій та статус суддів», «Про доступ до судових рішень», «Про Національну програму інформатизації», а також Концепції галузевої програми інформатизації судів загальної юрисдикції, інших органів та установ судової системи та Стратегічного плану розвитку судової влади в Україні на 2013–2015 роки.

Ще з 2013 р. в Україні діє Концепція галузевої програми інформатизації судів загальної юрисдикції та інших установ судової системи, котра була погоджена в рамках Національної програми інформатизації. Головною метою програми інформатизації судів Концепція визначає вдосконалення інформаційно-телекомунікаційної системи судів: якісне поліпшення рівня судового захисту прав і свобод громадян та юридичних осіб; підвищення доступності, зростання довіри до органів правосуддя, поліпшення думки населення про суди, їх ролі та соціальної значимості; формування позитивного іміджу судової системи в цілому; підвищення правового рівня інформованості населення, їх ділової активності щодо забезпечення захисту своїх прав, свобод і законних інтересів у судовому порядку [287]. У гл. 3 Концепції електронного суду для системи «Електронного суду» були визначені такі завдання: надання можливості фізичній особі або організації направити до будь-якого суду країни підписаний електронним цифровим підписом позовну заяву (апеляційну чи касаційну скаргу) разом з пакетом супутніх документів за допомогою мережі «Інтернет»; надсилання стороні судового процесу електронної копії процесуального документа або повістки засобами електронного зв'язку (e-mail чи SMS); розробка та впровадження універсального формату обміну даними, завдяки якому стане можливою передача справ та документів між автоматизованими системами документообігу суду різних розробників [171]. З метою реалізації положень Концепції наказом ДСА України від 7 вересня 2012 р. № 105 було затверджено Тимчасовий регламент обміну електронними документами між судом та учасниками судового процесу, який визначає порядок подання учасниками судового процесу до суду документів в електронному вигляді, а також надсилання таким учасникам процесуальних документів в електронному вигляді паралельно з документами у паперовому вигляді відповідно до процесуального законодавства. Цим наказом було також визначено порядок реєстрації і роботи користувачів у системі, подання та отримання судом електронних документів, а також надсилання документів користувачу [338]. 11 грудня 2014 р. Радою суддів України затверджена нова Стратегія розвитку судової влади в Україні на 2015–2020 роки.

Спеціальними нормативними актами, котрими наразі запроваджено окремі елементи «електронного суду» в широкому розумінні, є: Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 р. (статтею 152 цього закону покладено обов'язок впровадження електронного суду; здійснення заходів щодо організації обміну електронними документами між судами та іншими державними органами і установами [292]); Закон України «Про доступ до судових рішень» від 22 грудня 2005 р. (в статті 2 цього закону запроваджено обов'язковість відкритого оприлюднення в електронній формі усіх судових рішень) [284] та інші закони. Окрема група законів, таких, як Закони України «Про електронні документи та електронний документообіг», «Про електронний цифровий підпис», «Про телекомунікації», регулює порядок електронного документообігу, що стосується здійснення судочинства. Крім цього, реалізація ЕП регламентована процесуальними кодексами: ГПК України, ЦПК України, КАС України, КПК України. Наприклад, у новому КПК України статтею 35 «Автоматизована система документообігу суду» вже передбачено проводити процесуальні дії в електронному форматі [198].

Регулюють цю сферу і підзаконні акти, зокрема такі нормативно-правові акти, як Положення про Єдину судову інформаційну систему України, погоджене рішенням Ради суддів України від 25 грудня 2009 р. № 106 [278], Положення про автоматизовану систему документообігу суду, затверджене рішенням Ради суддів України від 2 квітня 2015 р. № 25 [277] тощо, містять численні норми, котрі унормовують функціонування електронного судочинства на сучасному рівні.

Якщо говорити про європейський вимір правового регулювання ЕП, то на сьогодні діє низка правових актів Ради Європи, що регламентують базові принципи електронного судочинства, зокрема це: Висновок № 2 (2001) Консультативної ради європейських суддів для Комітету міністрів Ради Європи про фінансування та управління судами для забезпечення ефективності судових органів і виконання ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (від 23 листопада 2001 р.); Рекомендація № R (95) 11 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам стосовно відбору, оброблення, подання та архівації судових рішень у правових інформаційно-пошукових системах (від 11 вересня 1995 р.); Рекомендація Rec (2001) 2 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо рентабельності розробки і зміни конструкції судових і юридичних інформаційних систем (від 28 лютого 2011 р.); Рекомендація Rec (2001) 3 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо надання судових та інших юридичних послуг громадянам

з використанням новітніх технологій (від 28 лютого 2011 р.); Рекомендація Res (2003) 14 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Про можливість взаємодії інформаційних систем у сфері правосуддя» (від 9 вересня 2003 р.); Рекомендація Res (2003) 15 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Про архівування електронних документів у правовій сфері» (від 9 вересня 2003 р.) та ін.

Але у будь-якому разі чітка законотворча робота на міжнародному та національному рівні стосовно електронного правосуддя як інтернаціонального правового явища обумовлюється його *термінологічною визначеністю*. З цього приводу в Україні повинен існувати певний консенсус, що має бути знайдений у середовищі вітчизняних теоретиків та законотворців. Однак, аналізуючи роботи авторів, які під різним кутом зору досліджували проблематику електронного правосуддя, неможливо не помітити вживання у науковому експертному середовищі, а також деяких нормативно-правових актів, і інших понять, окрім електронне правосуддя, таких як «електронне судочинство» та «електронний суд». Відразу слід зробити застереження, що такі розбіжності ніяким чином не повинні впливати на якісні показники ЕП і, тим більш, не можуть стати перешкодою на шляху упровадження цього вкрай важливого високотехнологічного явища в національні управлінські процеси. Поняття електронного правосуддя доцільно розглядати, скоріше, у співвідношенні з поняттям електронний уряд або електронна держава, оскільки триаду найбільш вживаних термінів — електронного правосуддя, електронного судочинства та електронного суду — можна трактувати як однопорядкові явища із семантичної та функціональної точок зору.

Слід зауважити, що те, що розуміється під терміном «електронне правосуддя» поки не отримало правового визначення цього терміну у вітчизняному законодавстві. У наукових колах, де вживаються, як ми вже зазначали, і такі поняття, як «електронне судочинство» та «електронний суд», також відсутня єдність з приводу уніфікації та змісту цих однопорядкових термінів, що ще більше ускладнює розуміння сутності терміну «електронне правосуддя» і те, як вони співвідносяться між собою. Можна припустити, що зважаючи на сучасний технологічний стан відправлення правосуддя у розвинутих країнах світу, слід говорити про електронне правосуддя не тільки як про окремий вид більш загального поняття «правосуддя», а й один із способів його реалізації. Саме необхідність у теоретико-семантичній визначеності терміну «електронне правосуддя» та технологічний розвиток судового сервісу задають параметри пошуку відповідей на ці питання, чим і займаються наразі фахівці-правознавці, як теоретики, так і практики у світі та, зокрема, в Україні.

Ще раз слід наголосити на детермінованості технічного чинника та теоретико-правової визначеності ЕП: з одного боку, широке впровадження нових інформаційних технологій в судочинство покликане підвищувати ефективність здійснення правосуддя, покращувати його якість і терміни, підвищувати його доступність, забезпечувати гласність тощо, а з іншого — це неминуче призводить до виникнення нового сенсу його базових принципів, з'являється їх більш широке тлумачення. У свою чергу, поява нових процесуальних інститутів в судочинстві тягне за собою виникнення нових принципів, що лежать в їх основі і доповнюють базові принципи.

У вітчизняній та зарубіжній юридичній літературі з даної теми для пояснення що ж таке електронне правосуддя широко використовується підхід, який базується на простому перерахуванні складових його елементів. З цього можна зробити висновок, що говорити про електронне правосуддя як про деяку єдину і цілісну систему на даний момент не доводиться. Це побічно підтверджується і відсутністю комплексних наукових досліджень, де б ЕП розглядалося як окрема цілісна система з відповідними елементами. В даний час відбувається становлення термінологічного і понятійного апарату цього правового явища, що знаходить своє відображення в чинному, перш за все процесуальному законодавстві України. Все це зайвий раз говорить про актуальність дослідження електронного правосуддя, особливо при його взаємодії з інститутами громадянського суспільства.

У західній науковій школі права існує дискусія з приводу відмінностей у розумінні суті таких нових правових понять, як «електронний уряд», «електронний парламент» і «електронне правосуддя», що стало наслідком процесів впровадження в діяльність органів державної влади нових інформаційних технологій, а також інформатизації суспільства в цілому. В даний час ці поняття знаходяться в процесі їх всебічного аналізу вченими і практикуючими юристами з метою точного виявлення їх сутності для подальшого закріплення в законодавстві. Ключовим для вищенаведених понять є більш загальне поняття *електронної держави*. Під електронною державою необхідно розуміти форму організації діяльності органів державної влади у віртуальному просторі, що забезпечує за рахунок широкого використання ІКТ оптимізацію державного управління, посилення відкритості держави і реалізацію конституційних прав і свобод громадян.

В інформаційному суспільстві наголос робиться саме на категоріях «інформація» та «знання», що є визначальним чинником соціально-економічного розвитку, розглядається і як результат, і як фактор виробництва. Вони,

на відміну від благ матеріального характеру, мають необмежену природу, зростають зі збільшенням числа користувачів та формують синергетичний стрибок (інформація помножена на інформацію в мережі дає синергетичне знання) з подальшою точкою біфуркації розвитку соціуму, що не має місця в рамках постіндустріального суспільства. Інформаційне суспільство у сучасному розумінні є самостійною категорією, що описує якісні трансформації суспільних процесів, які полягають у зміщенні акцентів з виробничої до невиробничої сфери за рахунок використання в інформаційно-комунікативних технологіях нових факторів виробництва: інформації та знання, де останні дозволяють здійснити новий еволюційний стрибок [317, с. 16]. Побудова глобального відкритого інформаційного суспільства призвела до реалізації у розвинутих країнах світу концепції електронної держави, заснованої на трансформації державного управління при широкому використанні інформаційних технологій в процесі державної діяльності і наданні державних послуг. Хоча нерідко відбувається підміна понять, коли, вживаючи термін «електронний уряд», насправді мають на увазі більш розширене поняття «електронна держава».

Термін «електронна держава» вважається як у вузькому, так і у широкому значеннях у наукових школах України та за кордоном. У вузькому сенсі — лише як електронне урядування, тобто модернізація органів виконавчої влади. Загалом, мова йде про взаємодію всіх трьох гілок влади — законодавчої, виконавчої та судової. Цей термін означає новий спосіб організації та розвитку державного управління, спосіб його трансформації та вдосконалення, щоб зосередитися на тісніших стосунках з громадянами, значно покращити результати конкретних корисних результатів та підвищити ефективність та підзвітність органів державної влади. Цей підхід зосереджується на цілеспрямованому та скоординованому використанні нових інформаційно-комунікативних технологій для виконання державних функцій, у тому числі судових.

Однією з основних особливостей електронної держави є віртуалізація (дублювання) об'єктів реальності, тобто перенесення їх аналогів в електронну форму (наприклад, подача декларацій, позовних заяв, сплата штрафів тощо в електронній формі). Електронна держава складається з електронного уряду, електронного парламенту та електронного правосуддя. Останнє безпосередньо і є предметом теоретико-правового аналізу.

В першу чергу, слід зазначити, що необхідно розмежовувати поняття «електронне правосуддя» і «інформатизація судів». Інформатизація судів передбачає, що суди використовують у своїй діяльності комп'ютери та іншу

техніку в якості підсобного засобу, але не як процесуальний інструмент. Незважаючи на те, що інформатизація судів в Україні відбувається інтенсивно останні декілька років, єдиної мережі для всіх судів поки немає. Судовий сервіс у сенсі власної уніфікації обмежується наявністю Єдиного реєстру судових рішень у вигляді окремого веб-сайту.

Система електронного судочинства є одним з елементів електронного урядування, що нині розглядається як спосіб організації державної влади за допомогою інформаційних мереж, що забезпечує функціонування органів влади в режимі реального часу та робить максимально простим і доступним щоденне спілкування з ними громадян, юридичних осіб, неурядових організацій. У цьому контексті електронне судочинство можна визначити як використання у судочинстві сучасних інформаційних технологій. Це передбачає автоматизацію та здійснення он-лайн таких функцій, як подача позовної заяви, додатків до неї і надання відгуків на позови в електронному вигляді, доступ до судових актів, надання «електронних» доказів, розгляд справи он-лайн, розсилка учасникам процесу через Інтернет або через sms-повідомлення інформації щодо поточної справи, функціонування сайтів судів, на яких можна знайти інформацію з конкретного розгляду [186, с. 105]. Кооперація судів в єдину інформаційно-комунікаційну мережу — це ще не електронне правосуддя. Публікація всіх судових рішень в Інтернеті та ведення веб-сайтів судів не утворює собою електронний суд.

Варто також звернути увагу на принципову відмінність електронного правосуддя від електронної держави, яке полягає в орієнтації на цільову аудиторію: якщо система електронної держави задумана для збільшення відкритості державної бюрократичної системи в цілому і призначена для використання всіма громадянами і організаціями країни, то електронне правосуддя розраховане на учасників процесу і юристів-професіоналів, що володіють необхідними правовими і технічними знаннями.

До теперішнього часу у вітчизняній літературі немає розуміння що таке електронне правосуддя. У багатьох наукових роботах з цієї теми, зокрема статтях у наукових виданнях, незважаючи на заявлену мету дослідити зміст електронного правосуддя [223; 20], чіткого визначення останнього автори цих праць не формулюють, обмежуючи загальними умовисновками.

У широкому сенсі під електронним правосуддям слід розуміє сукупність різних автоматизованих інформаційних систем — сервісів, що надають засоби для публікації судових актів, ведення електронного справи і доступу сторін до матеріалів електронної справи. Вищевказані засоби дозволяють

вивести на зовсім інший якісний рівень взаємодію суду, учасників процесу та інших зацікавлених осіб. У той же час всі ці сервіси носять прикладний, допоміжний характер, не змінюючи способів ведення судового процесу. У вузькому сенсі електронне правосуддя — це можливість суду та інших учасників судового процесу здійснювати передбачені нормативними правовими актами дії, що безпосередньо впливають на початок і хід судового процесу (наприклад, такі дії, як подача в суд документів в електронній формі або участь в судовому засіданні за допомогою системи відеоконференцзв'язку).

Слід зауважити, що тлумачення поняття електронного правосуддя в двох сенсах (вузькому і широкому) притаманне не тільки юридичній науці. Визначення електронного правосуддя міститься в рекомендаціях Комітету міністрів Ради Європи CM / Rec (2009) 1 державам-учасникам Ради Європи з електронної демократії, прийнятих Комітетом міністрів 18 лютого 2009 року на 1049-м зборах заступників міністрів, згідно з яким під електронним правосуддям розуміється використання інформаційно-комунікаційних технологій в реалізації правосуддя усіма зацікавленими сторонами в юридичній сфері з метою підвищення ефективності та якості державних служб, зокрема, для приватних осіб і підприємств [14]. Дане визначення за змістом схоже з розумінням електронного правосуддя в широкому сенсі.

У той же час існує діалектичний зв'язок між широким і вузьким розумінням електронного правосуддя, тому, немає особливої потреби у їх розмежуванні та протиставленні. При визначенні електронного правосуддя визначальним є посилення на динамічні показники (елементи) процесу, які перекладаються національними судами у реальну сферу надання електронних послуг. Зарубіжний досвід показує, що інформатизація судів зрештою призводить до впровадження електронних елементів судочинства у національну правозастосовчу практику. Використовуючи метод порівняння, можна зробити наступний висновок: електронним правосуддям слід визнати судово-юрисдикційний порядок розгляду справ, який повністю зовнішньо виражений у електронній формі через обіг процесуальної значущої інформації та через взаємодію учасників судового процесу.

Однак і таке визначення ЕП не позбавлене вад, оскільки відображає динаміку електронного судочинства при розгляді якоїсь категорії справ, штучно обмежуючи природу правосуддя. Електронне правосуддя можна визначати як сукупність різних автоматизованих інформаційних систем (сервісів), що надають можливість суду та іншим учасникам судового процесу здійснювати передбачені нормативно-правовими актами дії, що опосередковуються

електронною формою вираження процесуальної інформації та взаємодії учасників судочинства.

Таким чином, можна зробити висновок про певні відмінності в підходах до розуміння сутності електронного правосуддя в різних трактуваннях: вітчизняне тлумачення на відміну від зарубіжного не підкреслює обов'язковість вираження в електронній формі всіх процесуальних дій, а говорить про подібну можливість тільки для тих процесуальних дій, для яких є відповідна нормативно-правова база. Незважаючи на те, що зараз здається, що для всіх процесуальних дій, передбачених вітчизняним законодавством, неможливо підібрати відповідну електронну форму їх вираження, тим не менш, для того щоб говорити про справді електронне правосуддя, слід прагнути саме до такого розуміння електронного правосуддя, як це зараз робиться в зарубіжних країнах.

У багатьох світових держав зі сталою демократією та економікою присутній багатий досвід застосування електронної системи здійснення правосуддя. Практика електронного судочинства поширена в межах судових систем США, Канади, Великої Британії, Італії, Німеччини та ін. Так, у США успішно функціонує електронна судова система з вільним доступом — Public Access to Court Electronic Records (PACER) [13; 157]. Впровадження систем електронного правосуддя у європейських країнах розпочалося приблизно з 2008 року. На цьому шляху вагомим внеском стало прийняття 30 травня 2008 року Європейської стратегії електронного правосуддя. Базуючись на цій стратегії вже у багатьох європейських країнах впроваджені сучасні інформаційні технології в системі судочинства. Зокрема можна відмітити позитивний досвід в цьому напрямку у таких європейських країнах, як Естонія, Угорщина, Фінляндія, Норвегія, Франція, Німеччина, Швеція, Латвія та ін. Також необхідно відмітити великий досвід Китаю в цьому напрямку, а саме можливість застосування штучного інтелекту під час підготовки та організації судового процесу [332; 87]. Досвід, багатьох зарубіжних країн показує, що інформатизація судів призводить в кінцевому рахунку до впровадження елементів електронного правосуддя в правозастосовчу практику держави [281].

Так, в федеральних судах США ще у 1988 р. в якості експерименту були встановлені автоматизовані системи, що дають користувачам можливість отримувати відомості про судові справи і матеріали судових справ, а також подавати в суд документи в електронній формі. Тому американські суди, застосовуючи на практиці системи «електронної публікації» і «електронної подачі документів», сьогодні ближче всіх підійшли до універсального «електронного правосуддя».

США також активно впроваджують штучний інтелект у судову практику. Загалом п'ятнадцять штатів використовують автоматизовані системи для оцінки ризиків щодо звільнення заарештованих під заставу. Головне завдання — не замінити суддю, а виключити з процесу суб'єктивні фактори, що можуть вплинути на рішення. Робота базується на даних з 1,5 мільйона судових справ у США. Для оцінки використовується 9 критеріїв, серед яких вік, колишні судимості, випадки ігнорування рішень суду та інші факти з кримінальної історії підозрюваного. Рішення алгоритму носять рекомендаційний характер. Штучний інтелект не може самостійно визначати, кого відпустити, а кого ні, тож остаточний вердикт залишається все ж за суддею [281].

Важливим для становлення ЕП в Україні є досвід Австралії, де на відповідному порталі (<http://e-court.au.com>) перш за все визначаються *етичні* принципи електронного судочинства. По-перше, учасники судового процесу (судді, адвокати, юристи) мають бути досвідченими, професійними і безпристрасними. Система електронного судочинства Австралії передбачає, що одночасно протягом шести місяців, які надаються на розгляд кожної справи, може вирішуватися мінімум 2000 справ. Діють окремі підсистеми розгляду судових справ та апеляцій, проведення судових процедур у режимі відеоконференцій за допомогою програми Skype тощо.

Узагальнюючи досвід впровадження систем електронного судочинства в різних країнах дослідники виділяють такі напрямки інформатизації та цифровізації судочинства:

- бек-офісних технологій, які пов'язані з адміністрацією справ, виготовленням документів та управлінням судом;
- бек-офісних технологій для роботи з електронними документами в системах електронного документообігу;
- процесів у залі суду, які підтримують організацію та проведення он-лайн судових засідань;
- технологій для зовнішнього спілкування, що інформують про хід судових засідань, дозволяють здійснювати всі комунікаційні заходи між учасниками судового процесу та дозволяють надавати доступ громадськості до судових рішень,

Тому не викликає сумнівів, що система електронного судочинства — це давно вже необхідність, яка значно спрощує доступ до правосуддя [78].

Викладена аргументація, включаючи необхідність врахування зарубіжного досвіду провідних країн світу, дає змогу визначити для вітчизняної правової науки певні *напрями вдосконалення* ЕП на сучасному етапі

впровадження в Україні цієї унікальної та корисної системи. Незважаючи на високі досягнення в підвищенні рівня інформатизації судової влади, існує ще ряд проблем, які заслуговують на увагу для вивчення. О. Бринцев з цього приводу виділяє такі основні чинники, що стримують розвиток електронного суду в Україні: 1) відсутність єдиної уніфікованої інформаційної платформи для спілкування учасників процесу з судом та з іншими державними органами; 2) відсутність єдиних стандартів щодо інформаційного контенту, котрим мають відповідати відповідні судові інформаційні ресурси, електронні сервіси, та відсутність стимулів щодо їх покращення; 3) брак коштів та 4) дисонанс інформаційних технологій та процесуальних правил [60, с. 20].

Зважаючи на важливість ЕП для України, необхідність врахування заходної моделі електронного спілкування держави з громадянами, яка базується на тісній співпраці з інститутами громадянського суспільства, вирішення проблем впровадження ЕП повинно мати більш широке охоплення. У загальному вигляді проблеми інформатизації судової гілки влади, зокрема в контексті її взаємодії з інститутами громадянського суспільства, можна класифікувати наступним чином: а) політико-ідеологічні проблеми, пов'язані із розвитком інформаційного суспільства в Україні; б) матеріально-технічні проблеми, що виникають внаслідок недостатнього технічного забезпечення судових органів; в) правові проблеми, що відображають прогалини в системі нормативно-правових актів України.

Починати аналіз чинників, що перешкоджають підвищенню інформатизації судової влади доцільніше з політико-ідеологічних проблем, які безпосередньо пов'язані з проблемою побудови інформаційного суспільства в Україні, а також з питаннями підвищення рівня інформаційної безпеки. Як справедливо зазначає Т. Полякова, рішення проблем інформаційної безпеки в правовій державі тісно пов'язане зі створенням сучасної ефективної системи правосуддя, яка повинна адекватно вирішувати поставлені перед нею завдання на основі застосування сучасних інформаційних технологій, забезпечуючи доступність правосуддя, самостійність судів і незалежність суддів, підвищення авторитету судової влади, підтримання необхідного балансу між потребою громадян, суспільства і держави у вільному обміні інформацією і необхідними обмеженнями на поширення інформації [279]. Такий баланс є важливою складовою побудови в Україні інформаційного суспільства, створення ефективного електронного правосуддя.

Обсяг інформаційних ресурсів і послуг в мережі Інтернет, а також електронних адміністративних регламентів, які роблять прозорою роботу державних

інститутів і забезпечують надання електронних послуг громадянам, в тому числі, і послуг із забезпечення судового захисту своїх прав, зростає з геометричною прогресією щороку. В умовах підвищення якості інформаційного суспільства в Україні склалася неприйнятна ситуація, коли інтереси громадян — головних представників громадянського суспільства — фактично не враховуються органами влади, які проводять в країні політику інформатизації.

До найбільш розповсюджених причин цифрової нерівності серед громадян є низький рівень забезпечення ІКТ; формування на сайтах розділів з обмеженим використанням, доступ до яких надається тільки після внесення певної плати (отримання доступу до інформації на оплатній основі); відсутність умов використання ІКТ громадянами з обмеженими можливостями; незнання користувачами ІКТ усіх можливостей мережевого спілкування, зокрема мови, якою надається інформація. В якості причин неоднорідного розвитку висококомунікаційного суспільства в країні можна вважати і нерівномірність технологічного розвитку у великих містах та в регіонах. Основна аудиторія українського сегмента інформаційного суспільства зосереджена в великих містах, тоді як мешканці невеликих населених пунктів, сіл та селищ все більше віддаляються від переваг, які надає єдиний інформаційний простір. До такої «вразливої» категорії відносяться і соціально незахищені групи, громадяни з низьким рівнем доходів, особи старшого покоління.

Відсутність навичок використання зростаючого арсеналу мережевих послуг, в тому числі нездатність розширити вікно можливостей, що надаються громадянину при використанні ІКТ, є здебільшого технічною проблемою, але на сьогоднішній день інформаційний розрив в українському суспільстві часто відбувається не через недостатнє технічне забезпечення, а через відсутність відповідної мотивації, відчуття потреби індивідуума бути членом інформаційного суспільства. Навчання, виховання первинних навичок електронних комунікацій, пояснення через ЗМІ переваг мережевого спілкування — це завдання, вирішенню яких в Україні слід приділяти пильну увагу.

Ще однією важливою проблемою формування інформаційного суспільства є низький рівень довіри громадян до нових віртуальних сервісів, в тому числі і електронного правосуддя. Це обумовлено і об'єктивними факторами, серед яких зростання випадків так званих кібератак на сервери органів державної влади, неможливість забезпечити комп'ютерну безпеку в кіберпросторі навіть за допомогою кваліфікованих спеціалістів — представників спеціальних підрозділів. Процес інформатизації окрім явних переваг має і інший бік: поряд з цілим рядом нових позитивних наслідків для розвитку суспільства він

несе комплекс нових ризиків і загроз. Вибудовування в Україні адекватної системи нейтралізації таких ризиків і загроз є запорукою успішності розвитку інформаційного суспільства та його позитивного сприйняття громадянами. Звісно ж, що до тих пір, поки більша частина населення буде боятися користуватися віртуальними держпослугами, говорити про розвиток інформаційного суспільства, зокрема і електронного правосуддя не є можливим.

До наступної групи проблем інформатизації судочинства слід віднести *матеріально-технічні* проблеми. У їх числі низький рівень матеріального забезпечення судів, що перешкоджає реалізації основних положень щодо розвитку електронного правосуддя в країні.

Суди в Україні, особливо це стосується районних судів, оснащені засобами обчислювальної техніки з різними потужностями, і дуже великий відсоток комп'ютерів, що не відповідають сучасним вимогам, ускладнюють реалізацію концепції «Електронного суду» в Україні та об'єднання процесів обміну інформацією в електронному вигляді. Відсутність потужних комп'ютерів та відповідного програмного забезпечення не дає можливості судам задіяти потенціал сучасних інформаційних технологій. Актуальною є проблема обслуговування техніки в судах, забезпечення її працездатного стану та ефективної експлуатації. Зміст баз даних правової інформації, що використовується в судах, не відповідає достатньою мірою специфіки потреб суддів та апаратів судів в цій інформації.

До числа технічних проблем можна також віднести роботу діючих сервісів електронного правосуддя. Все частіше виникає питання про перевірку справжності великої кількості електронних документів, що надходять до арбітражних судів. Діюча система реєстрації не дозволяє бути впевненим в тому, що створений в системі акаунт належить саме суб'єкту, правомочному подавати відповідні електронні докази по справі. Така проблема в зарубіжних країнах вирішується по-різному. Так, наприклад, в судах Німеччини для перевірки достовірності документів використовують електронно-цифровий підпис. У США учасниками судових процесів є професійні юристи, і у адвокатів є логін і пароль, які вони використовують для подачі документів через систему від імені клієнтів. І саме адвокат в даному випадку відповідає за правильне оформлення документів, що подаються, а також за достовірність наданої інформації. У разі якщо громадянин Америки хоче подати документи сам, йому необхідно звернутися в суд, що його цікавить, для отримання логіну та пароля для роботи з електронною системою подачі документів [77].

Система захисту, подібна Сполученим Штатам Америки, представляється найнадійнішою, вона може бути врахована в Україні, оскільки забезпечує достатній рівень ідентифікації користувача. Для реєстрації необхідно особисто звернутися до суду для отримання тимчасових логіна і пароля, наприклад, на рік, для роботи з системою. Співробітник суду зареєструє нового користувача самостійно, вказавши при цьому всі необхідні особисті дані. В той же час, такий спосіб захисту залишить поза рамками процесу електронного правосуддя громадян, які не є професійними учасниками судочинства.

Ще однією проблемою, що відноситься до даної категорії, є відсутність єдиної централізованої інформаційної мережі, яка об'єднує всю судову систему України. Створення інформаційного центру в судовій системі буде сприяти проведенню єдиної юридичної політики і формування розуміння і застосування закону, а також гарантованого виправлення всіх судових помилок.

Вирішення комплексу матеріально-технічних проблем сприятиме більш широкому застосуванню *спрощеного електронного провадження* як неодмінної умови повноцінності ЕП. Ця тема жваво обговорюється в останній час на шпальтах вітчизняних наукових видань (О. Фонова, І. Клименко, К. Починок та ін.) [156, с. 117; 353, с. 179]. Надання сторонам можливості користування засобами комп'ютерної техніки при подачі позову, відзиву на нього, інших письмових пояснень та заперечень, не можна вважати спрощенням провадження, оскільки це є тільки зручним технічним супроводом, який став можливим за допомогою розвитку комп'ютерних технологій та створенню і існуванню мережі Інтернет. Більшістю науковців електронне провадження сприймається як апіорі спрощене, проте тут слід згадати доречне заперечення О. Фонової з приводу неоднозначності такої колективної думки. Електронне провадження в Україні не завжди є спрощеним, оскільки у представлених моделях інших країн являє собою електронний супровід позовного провадження та процесуальних дій, що передбачені в його межах, і тільки законодавче встановлення безпосередньо спрощення процесуальної форми дає підстави вважати провадження спрощеним [353, с. 178].

Правові проблеми інформатизації судової влади тісно пов'язані з розвитком електронного правосуддя. Як вже зазначалося, електронне правосуддя не може існувати поки в процесуальному законодавстві відсутні положення, що закріплюють його основні функції. Необхідно визнати, що інформатизація органів судової системи, насичення їх перспективними інформаційними технологіями в даний час не забезпечено в достатній мірі нормативно-правовою базою. Незважаючи на прийняття певних відомчих

правових актів, які зачіпають окремі аспекти даної проблеми, детально відпрацьованої правової бази інформатизації, яка відповідала б сучасним умовам, в Україні до сих пір не створено.

11 грудня 2014 р. Радою суддів України затверджена Стратегія розвитку судової влади в Україні на 2015-2020 роки, напрям 4 якої присвячений розвитку електронного правосуддя. У ньому визначено план заходів, спрямованих на вирішення двох основних стратегічних питань: доступ до правосуддя та використання інноваційних технологій з метою поліпшення судового процесу. У Стратегії зазначається, що більш інтенсивне використання електронного правосуддя дасть користувачам можливість звертатися до суду, оплачувати послуги, брати участь у провадженнях та отримувати всю відповідну документацію електронними засобами. В свою чергу, судді отримають можливість ефективно розпоряджатися своїми ресурсами та підвищувати свою продуктивність, одночасно вирівнюючи баланс між роботою та особистим життям. Крім цього, у Стратегії наголошується на необхідності розвитку нормативно-правової бази щодо електронного правосуддя та комплексних інформаційних систем для досягнення більшої прозорості, ефективності, доступу та справедливості правосуддя; необхідності удосконалення каналів зв'язку і взаємодії ІС, зокрема зовнішньої взаємодії між різними державними і недержавними суб'єктами сектору юстиції, а також із державами-членами та установами ЄС й іншими міжнародними суб'єктами [330].

Однак слід визнати, що переважна більшість із заявлених Стратегією заходів належить до рівня тактичних, а не стратегічних питань. Більшість з цих заходів спрямована на технічне оновлення вже існуючих інструментів у судочинстві, котрі вже втілені в інформаційних технологіях (оприлюднення судових рішень, судової статистики, автоматизація документообігу, вдосконалення засобів внутрішньої та зовнішньої комунікації, аналітики, статистики, існуючих судових електронних сервісів тощо), але у сукупності вони не здатні перевести судову систему України на більш якісний рівень електронної взаємодії між громадянами та судовою владою.

До числа основних проблем щодо правового забезпечення цієї сфери можна віднести відсутність достатнього правового регулювання безпосередньо процесу електронного документообігу. У чинному процесуальному законодавстві України, на відміну від інших зарубіжних країн, не закріплені вичерпні критерії достовірності даних, отриманих за допомогою інформаційних систем. Визначення статусу електронного документа є дуже важливим, так як від того, чи буде він визнаний юридично значущим документом чи ні, виникнуть ті чи інші правові наслідки.

Будучи одним із елементів інформаційного суспільства, що створюється в Україні, сучасне електронне правосуддя ґрунтується на електронному документообігу, унормованому актами, котрі мають загальний характер стосовно судочинства. Вперше на рівні закону поняття електронного документа та електронного цифрового підпису були визначені Законом України «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні». Зокрема, у ст. 18 цього закону було зазначено, що електронний документ при дотриманні всіх вимог має однакову юридичну силу зі своїм паперовим аналогом [289].

До прийняття зазначеного закону відповідні положення містилися в правилах організації захисту електронних банківських документів (Постанова НБУ від 10 червня 1999 р. № 280). У травні 2003 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг», який визначив поняття електронного документа та електронного документообігу, закріпив визнання юридичної сили електронних документів, визначив права, обов'язки і відповідальність суб'єктів електронного документообігу. Одночасно був прийнятий і Закон України «Про електронний цифровий підпис». Однак поняття електронного документа в цих та інших нормативно-правових актах досить точно не визначено, що породжує безліч суперечок щодо даної дефініції.

Як вірно зауважує О. Бринцев, недостатність наукових досліджень проблем електронного судочинства гальмує розвиток вітчизняного законодавства у відповідному напрямі. А це, у свою чергу, викликає невідповідність стану чинного нормативного поля високим запитам суспільства, що ґрунтуються на сучасному стані розвитку ІКТ. Останній вже набагато випереджає рівень, на якому зупинилося законодавство. Такий дисонанс є одним із чинників зростання незадоволення суспільства якістю державного управління та якістю роботи судової системи [60, с. 8]. Отже, є цілком очевидним, що в сучасній Україні слід більш ширше та наглядніше впроваджувати концепцію електронного правосуддя (e-justice), розпочинаючи з прийняття відповідної нормативної бази та широкої роз'яснювальної роботи серед населення, яке вкрай часто звертається до національних судів.

Таким чином, проаналізувавши теоретико-правові аспекти розвитку електронного правосуддя в Україні, можна зробити наступні *висновки*:

1. Загальнонаціональний проект «Електронне правосуддя» займає одне з провідних місць в системі заходів з реалізації державою інформаційної функції та реформуванню судової гілки влади, будучи інструментом її прогресивного розвитку. Становлення електронного правосуддя в

Україні в контексті взаємодії суду та інститутів громадянського суспільства сприяє зміцненню та ефективній реалізації самостійної інформаційної функції держави.

2. При впровадженні електронного правосуддя в Україні необхідно врахувати наявність двох моделей політичної стратегії формування електронного уряду: а) західної моделі електронної демократії, заснованої на тісній і активній взаємодії з інститутами громадянського суспільства; б) східної, що тяжіє до принципів раціональної бюрократії, технічно її вдосконалює. Східна модель більш притаманна і Україні, проте вкрай важливо врахувати і західну стилістику функціонування електронного уряду, яка передбачає тісну співпрацю з інститутами громадянського суспільства. У будь-якому разі таке поєднання є досить важливим та актуальним предметом для комплексного наукового та прикладного дослідження національної правової науки.
3. Чітка законотворча робота на міжнародному та національному рівні стосовно електронного правосуддя як інтернаціонального правового явища обумовлюється його термінологічною визначеністю. Те, що розуміється під терміном «електронне правосуддя» поки не отримало свого правового визначення у вітчизняному законодавстві. У наукових колах, де вживаються і такі поняття, як «електронне судочинство» та «електронний суд», також відсутня єдність з приводу уніфікації та змісту цих однопорядкових термінів, що ще більше ускладнює розуміння сутності терміну «електронне правосуддя» і те, як вони співвідносяться між собою. Електронне правосуддя в Україні можна визначати як сукупність різних автоматизованих інформаційних систем (сервісів), що надають можливість суду та іншим учасникам судового процесу здійснювати передбачені нормативно-правовими актами дії, що опосередковуються електронною формою вираження процесуальної інформації та взаємодії учасників судочинства.
4. Існують певні відмінності в підходах до розуміння сутності електронного правосуддя в різних трактуваннях: вітчизняне тлумачення на відміну від закордонного не підкреслює обов'язковість вираження в електронній формі всіх процесуальних дій, а говорить про подібну можливість тільки для тих процесуальних дій, для яких є відповідна нормативно-правова база. Наразі для всіх процесуальних дій, передбачених вітчизняним законодавством, неможливо підібрати відповідну електронну форму їх вираження, тим не менш, для того щоб говорити про справді електронне

правосуддя, слід прагнути саме до такого розуміння електронного правосуддя, як це зараз робиться за кордоном.

5. Проблеми розвитку інформатизації судової системи в Україні відіграють значну роль і вимагають інноваційних заходів з їх вирішення. Враховуючи західну модель становлення електронного уряду, однією з умов ефективного вирішення проблем розвитку та функціонування ЕП є взаємодія національного суду з інститутами громадянського суспільства. До числа інноваційних заходів з вирішення проблем у сфері розвитку інформатизації судової системи в Україні можна віднести: 1) пропаганду використання віртуальних сервісів держпослуг, в тому числі і електронного правосуддя; 2) підвищення якості освіти в сфері інформаційних технологій; 3) забезпечення комп'ютерної безпеки в мережі Інтернет при використанні електронних послуг; 4) підвищення рівня матеріального забезпечення судів; 5) забезпечення ідентифікації користувача при використанні судових сервісів; 6) розвиток процесуального законодавства, що регулює основні функції електронного судочинства.

3.2. Взаємодія суду та засобів масової інформації у процесі реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади

Дієвість судової влади, ефективність та корисність функціонування її інститутів базуються на довірі громадян. Ступінь цієї довіри вимірюється тим, наскільки судова влада виправдовує покладені на неї надії, виконує свої завдання щодо забезпечення конституційних прав і свобод людини та громадянина. Але за об'єктивними показниками, враховуючи заміри суспільної думки відносно діяльності вітчизняної системи правосуддя, суд в своєму сучасному вигляді ще не достатньо якісно виконує свої завдання, незважаючи на прогрес, зумовлений проведенням в Україні судової реформи.

Суди з давніх часів покликані здійснювати правосуддя, встановлювати і підтримувати атмосферу законності та правопорядку, виступати арбітром між державою і особистістю. В Україні наразі відбувається переформатування судової системи, проводиться безпрецедентна кадрова політика в цій сфері, уперше на такому високому рівні до цих процесів залучаються інститути громадянського суспільства. Однак більшість громадян України як і колись не вірить, що в суді можна домогтися справедливості, тому одне із завдань,

яке держава ставить перед собою, полягає в тому, щоб підвищити рівень правової дисципліни і дієвості судової системи. Домогтися справедливого судочинства, повернути до вітчизняного правосуддя довіру людей в сучасному інформаційному суспільстві неможливо без належного інформаційного забезпечення.

Дійсно, як засвідчує судова практика країн зі сталими демократичними традиціями, одним із найважливіших елементів механізму формування авторитету судової влади є незалежні та об'єктивні засоби масової інформації. Однак система інформаційного забезпечення діяльності судової влади в Україні в даний час не відповідає необхідним вимогам. В цілому ряді випадків суди, зокрема їх головні посадові особи — судді позбавлені можливості публічно відстоювати свої права, що робить саму судову систему вразливою і, певною мірою, залежною від інтересів як окремих політичних груп, так і конкретних приватних осіб. Серйозної шкоди авторитету судів наносять некомпетентні, тенденційні публікації окремих засобів масової інформації, заангажовані виступи або авторські узагальнення, що містять неперевірені дані та ображають суддів. Все це, в кінцевому рахунку, суперечить інтересам держави та громадянського суспільства, підриває віру громадян в судову владу, професійність та чесність суддів. Між тим, важливість проблеми дозволяє вести мову про необхідність вироблення в Україні довгострокової стратегії інформаційного забезпечення судово-правової реформи. А для цього необхідно розробити цілий комплекс правових і практичних заходів, спрямованих на створення зацікавленості суддів у висвітленні своєї діяльності в засобах масової інформації, посилення уваги громадськості та вищих судових інстанцій до рішень судів про незаконне та необґрунтоване обмеження свободи слова, перешкоджання роботи представників ЗМІ.

Необхідність вдосконалення інформаційного забезпечення діяльності судів та органів суддівського самоврядування розглядається як найважливіший вид організаційного забезпечення діяльності судів, завданням якого є підвищення авторитету судової влади і престижу професії судді, поширення серед загалу ідей правосуддя, створення сприятливої суспільної думки про користь судової системи. До теперішнього часу зазначена робота проводилася за відсутності необхідної науково-теоретичної бази. Питання вдосконалення діяльності судової влади, у тому числі, в частині вироблення інформаційної політики судової влади, частково досліджувалися такими авторами, як К. Бабенко, Д. Баронін, М. Вільгушинський, В. Городовенко, С. Денисюк, П. Каблак, М. Кобилянський, О. Красовська, М. Лашкіна, М. Логунова,

В. Малярєнко, Л. Москвич, В. Петренко, С. Прилуцький, А. Селіванов, В. Співак та ін. В зарубіжних наукових публікаціях проблематика взаємодії суду та ЗМІ обговорювалася у працях Л. Джеймса («Мас-медіа, комунікація, культура: глобальний підхід») [213], Ч. Брауна, Г. Шварца («Судді та журналісти в країнах Східної Європи в період переходу до демократії») [57] та інших авторів [175, с. 229; 180, с. 14]. Однак в Україні і досі складнощі в проведенні судової реформи, окремі питання утвердження насправді незалежного і самостійного правосуддя не знаходять адекватного відображення не тільки в суспільній свідомості і засобах масової інформації, а і у вітчизняних наукових дослідженнях, де проблематиці взаємодії суду та ЗМІ в аспекті реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади приділяється незаслужено мало уваги. В результаті чого на сьогоднішній день немає комплексних науково-практичних пропозицій щодо формування основ інформаційної політики судової влади.

Таким чином, постановка питання про необхідність взаємодії органів судової влади та засобів масової інформації у контексті реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади, пошук ефективних способів підвищення авторитету судової влади за допомогою використання можливостей засобів масової інформації залишаються актуальним завданням, що вимагає: а) вирішення комплексу наукових проблем, пов'язаних із підвищенням авторитету судової влади через реалізацію основ інформаційної політики; б) вивчення правової та процесуальної специфіки взаємодії органів судової влади та засобів масової інформації; в) обґрунтування напрямків і способів підвищення ефективності взаємодії судів та засобів масової інформації в контексті становлення громадянського суспільства в Україні з метою зміцнення авторитету судової влади.

Інформаційна політика у сфері судочинства не є новим явищем в процесі державобудівництва незалежної України, проте в силу багатьох факторів залишається на сьогодні чітко не визначеною, без належного наукового обґрунтування та правового забезпечення. Між тим, проведення ефективної судової реформи, зокрема при активній участі інститутів громадянського суспільства, без установалення правових і процедурних параметрів інформаційно-правової політики виявляється проблематичним, особливо зважаючи на її магістральні цілі: створення справедливого суду, підвищення рівня ефективності судочинства в країні, а також відкритості судової влади для учасників судових процесів та українського суспільства, яке традиційно виявляє підвищений інтерес до діяльності суду. При цьому участь інститутів

громадянського суспільства у виробленні інформаційної політики суду є однією з форм громадського контролю, оптимізаційно-функціональна роль якого, за думкою А. Буханевича, зводиться до інтеграції структур громадянського суспільства в напрямі творення та реалізації публічної політики держави і відповідно до інтересів громадськості [11, с. 13–14; 66, с. 4; 177, с. 16].

Інформаційно-правову політику у сфері правосуддя не слід розглядати як автономне явище — вона виступає складовою частиною загальної інформаційно-правової політики України, предметом правового регулювання якої є відносини щодо надання державою, її органами сервісних послуг населенню на основі чинного законодавства із застосуванням інформаційно-правових технологій. Звертаючись до аргументації багатьох вітчизняних авторів, які досліджували питання, пов'язані із становленням в Україні основ правової політики (І. Арістова, Л. Губерський, С. Єсімов, В. Іванов, Є. Камінський, О. Литвиненко, Є. Макаренко, А. Москаленко, В. Ортинський, О. Остапенко, Г. Почепцов, С. Чукут, Ю. Шемчушенко, В. Гавловський, А. Марущак, С. Мельник, О. Юрченко та ін.), слід погодитись, що інформаційно-правову політику у сфері судочинства доцільно розглядати у статичі та динаміці [129, с. 168], у зв'язку з чим останню можна визначати як: а) систему концептуальних ідей, цілей, завдань, принципів, програм, що виражають офіційну позицію держави з основних питань правового регулювання і теоретичну основу інформаційної діяльності суду в країні (інформаційна політика у сфері судочинства в статичі); б) діяльність громадян, державних і недержавних інститутів, що сформувалась у виробленні, коригуванні та реалізації державно-правової стратегії (тактики) у сфері судочинства, створення умов, що забезпечують стан правової захищеності основних цінностей особистості та суспільства (інформаційна політика у сфері судочинства в динаміці). Показовим при характеристики динамічних показників інформаційно-правової політики у сфері судочинства в Україні є участь громадян та недержавних інститутів, що підкреслює важливість залучення громадянського суспільства до процесу проведення судової реформи. Таким чином, розробка у найближчий час основ ефективної інформаційно-правової політики у сфері судочинства, обґрунтування концепції правового розвитку процесу взаємодії вітчизняних судів та ЗМІ, є одним з нагальних завдань сучасної юридичної науки.

Стратегічне планування первинних заходів із поліпшення інформаційної політики вітчизняних судів є запорукою досягнення загальних принципів правосуддя. За вірною думкою Л. Москвич, доцільно передбачити в арсеналі комунікативного менеджменту судової влади методика інформаційного аудиту як аналізу масиву ЗМІ (включаючи Інтернет) з метою виявлення

представленості суду в інформаційному просторі й коригування відповідно до цілей судової системи інформаційної стратегії [248, с. 290]. Комплекс заходів, завдань, програм, установок, спрямованих на врегулювання інформаційно-правових відносин між судом та іншими учасниками інформаційного суспільства, насамперед ЗМІ, обумовлені здійсненням правосуддя і виконанням інших покладених на судову владу завдань. При цьому підсумком реалізації такого комплексу правових засобів та установок має стати продуктивна і коректна взаємодія суду та ЗМІ при відправленні правосуддя, що призведе до підвищення рівня довіри громадян до судової системи, вирішення конфліктних ситуацій виключно правовими засобами. Основним інститутом громадянського суспільства, який виступає визначальним елементом, двигуном інформаційної політики суду, є засоби масової інформації.

Основоположним принципом державної інформаційної політики у сфері судочинства має стати відкритий, у межах закону, доступ громадян до судових сервісних послуг, гласний характер судового провадження. І суд, і преса існують в одному із громадянським суспільством середовищі, діють відповідно до однакових законів. ЗМІ є одним із інститутів громадянського суспільства, що покликаний забезпечувати: свободу думки і слова, право публічно виражати свої думки, відстоювати власну громадянську позицію [273, с. 1]. Маючи різну природу і виконуючи різні функції, суд та ЗМІ, безперечно, реалізують єдину мету: служіння демократичним цінностям, розбудова правових механізмів взаємокорисної взаємодії людини та державного апарату. Складність такого завдання неминує породжує зіткнення інтересів, провокує виникнення конфліктних ситуацій при взаємодії суду та ЗМІ, що, тим не менш, не виключає необхідності пошуку спільних формул взаємодії, диктує необхідність планоїрної і продуманої співпраці. Вітчизняна сфера правосуддя з її значними ресурсами правової інформації, які нараховують десятки мільйонів правових рішень, не може перебувати поза загальноукраїнського інформаційного простору. А основним джерелом отримання відомостей про судову владу для пересічних громадян були і залишаються засоби масової інформації. Особливо це стосується ЗМІ електронної форми розповсюдження, зважаючи на їх бурхливий розвиток в епоху експансії високих технологій. Безсумнівно, ЗМІ виступають в якості того інструменту, за допомогою якого формується громадське ставлення до суду, звідси досягнення судочинством власних цілей неможливе без їх послуг.

Найважливішими інтересами судової системи в інформаційній сфері є об'єктивне висвітлення діяльності судів в засобах масової інформації,

можливість представників суддівського співтовариства через пресу вільно доводити до широкої громадськості свою думку і погляди з актуальних питань розвитку судової реформи, вирішення інших проблем, які зачіпають законні інтереси громадян. За слушним висловом С. Прилуцького, «... громадянський контроль за судовою владою має здійснюватись через відкритість процесу правосуддя (гласність та відкритість правосуддя), доступність ЗМІ до судової інформації та її об'єктивне висвітлення» [282, с. 236]. Судова практика в правових сучасних країнах залишається важливим і достовірним індикатором дієвості норм права, джерелом правового виховання громадян, які отримують з публікацій електронних та печатних ЗМІ інформацію про діяльність суду та суддів, хід судових процесів республіканського та місцевого значення. Сьогодні в суддівському середовищі укорінилася впевненість про те, що інтереси судової системи, засобів масової інформації та інших інститутів громадянського суспільства в інформаційній сфері не суперечать один одному в принциповому плані і потребують лише більш чіткої правової визначеності.

Слід пам'ятати, що встановлення цивілізованих, правових правил взаємодії суду та ЗМІ — це результат тривалого, суперечливого і далеко не завершеного процесу, що протікає у більш широкому контексті створення громадянського суспільства і будівництва правової демократичної держави. Головна проблема полягає в тому, що становлення та ефективне функціонування вільної преси і незалежного правосуддя в значній мірі залежать не тільки від узгодженої взаємодії цих двох інститутів держави і суспільства — суду як самостійного органу влади і преси як впливового громадського механізму, а й від політичної кон'юнктури, вплив якої на суд в демократичних країнах є вкрай обмеженим.

Україна на сучасному етапі свого розвитку знаходиться на шляху побудови сильної, авторитетної в суспільстві, стабільної судової влади, яка в даний час не має належних інформаційно-комунікативних підрозділів. Одночасно важливий розвиток і інститутів громадянського суспільства, оскільки в європейських демократичних країнах, країнах ЄС та Південної Америки, вони традиційно відіграють роль громадських контролерів, які постійно перебувають на стражі дотримання законності в діяльності суду. Громадський контроль в цьому ракурсі переважно є опосередкованим, зважаючи на традиційну зацікавленість громадян до суду, соціальну важливість цього інституту для цивілізованих суспільних відносин. Сучасне становище та взаємини засобів масової інформації та судової влади в Україні не відповідають потребам

суспільства, яке все частіше прагне не читати історії із життя окремих суддів, аналізувати їх фінансовий стан, а отримувати якісні судові сервісні послуги із використанням високих технологій. Зростання організації громадянського суспільства в Україні пояснюється не тільки становленням приватної власності і ринкової економіки, а й демократизацією суспільно-політичного життя в країні, активізацією її євроінтеграційних прагнень.

Успішне вирішення поставлених перед країною завдань все більше залежить від дії такого суб'єктивного чинника, як *соціальна активність особистості*. Визначальну роль у формуванні в суспільній свідомості об'єктивної, правдивої думки про реформи, що відбуваються в державі, зокрема судової реформи, безумовно, відіграють засоби масової інформації. Рівень технічного розвитку дозволяє слову, друкованому або мовленому з екрану, прилюдно виконувати важливу комунікативну функцію — функцію інформування громадян про будь-які події, зокрема і у сфері судочинства.-

Важливою є проблема самоідентифікації судової влади. Судова влада має ототожнювати себе з громадянським суспільством— більшістю активних людей, які не ігнорують необхідність балансу між приватними та суспільними інтересами в судовій системі.-

Відповідно до Декларації «Про право і обов'язки окремих осіб, груп і органів суспільства заохочувати і захищати загально визнані права людини та основні свободи», прийнятої на 53-ій сесії Генеральної Асамблеї ООН у 1998 р., кожна демократична держава зобов'язана забезпечувати і підтримувати створення і розвиток незалежних національних установ з питань захисту прав людини та основних свобод на всій території, що знаходиться під її юрисдикцією. У Висновку № 7 КРЄС до уваги Комітету міністрів Ради Європи з питання «Правосуддя та суспільство» зазначається, що ЗМІ повинні мати доступ до інформації про судові провадження й можливість бути присутніми під час розгляду справи з урахуванням обмежень, установлених національним законодавством. Зокрема, в Україні ЗМІ можуть: а) бути присутніми в залі суду лише при відкритих судових засіданнях; б) фіксувати перебіг судового розгляду із застосуванням стаціонарної апаратури з наступним (або одночасним) її трансляванням, проте лише за ухвалою суду; в) збирати й поширювати інформацію в суспільстві, коментувати процес відправлення правосуддя, до, під час і після судового процесу але без шкоди для судового розгляду справи із дотриманням принципу невинуватості [224]. Працівники ЗМІ абсолютно вільні у виборі матеріалів і способів їх представлення до уваги громадськості, а перешкоджання їх діяльності суворо переслідується законом. Слід поважати

стороннього спостерігача, роль якого відіграють ЗМІ, для виявлення недоліків і конструктивної участі в удосконаленні судових процедур і в підвищенні якості послуг, які надаються судами (п. 33) [78, с. 92–104].

Отже, роль у формуванні громадської думки засобів масової інформації, зокрема стосовно діяльності вітчизняних судів усіх рівнів, в сучасних інформаційних відносинах вкрай висока. ЗМІ, особливо це стосується електронних, впливають на правову позицію громадян в оцінках діяльності судів щодо захисту їх прав та законних інтересів, формують правову культуру населення, створюють позитивне або негативне сприйняття людьми фактів і подій. Незамінність зв'язків громадськості та ЗМІ як найбільш ефективного каналу реалізації важливих завдань, що стоять сьогодні перед державою в цілому і всіма гілками влади, визначається і в Декларації принципів громадянської дії «Громадянського форуму України» (ГФУ). В Декларації, зокрема, підкреслюється, що громадянське суспільство неможливе без інституцій, що забезпечують участь громадян та їх об'єднань в ухваленні рішень. Саме таке розуміння специфіки ролі української громадськості і незалежних ЗМІ має знайти своє втілення у взаєминах з усіма державними органами, в тому числі і з органами правосуддя. Крім того, як випливає з результатів різних соціологічних опитувань, більшість працівників судової системи вважають своїм головним призначенням захист прав і свобод громадян, надання допомоги найменш захищеним верствам населення та відновлення соціальної справедливості. Судова діяльність за своєю суттю має громадянське спрямування, атмосфера справедливого судочинства сприяє появі відчуття захищеності від злочинних посягань і свавілля чиновників, а для цього необхідна активна і повсякденна підтримка суддів інститутами громадянського суспільства.

У зв'язку зі сказаним, *цілями* взаємодії судових органів та засобів масової інформації можна вважати не тільки здійснення контролю за органами державної влади, якістю роботи суду, а й створення умов і можливостей для участі в установлених законом межах суб'єктів та інститутів громадянського суспільства у діяльності органів судової влади, в діяльності суду, що полягає, насамперед, у забезпеченні прав і законних інтересів людини та громадянина. В свою чергу, *предметом* взаємодії суду та ЗМІ в Україні є забезпечення дотримання Конституції і законодавства, загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права з метою захисту прав і свобод людини та громадянина, законності та правопорядку, боротьби зі злочинністю, вдосконалення правового регулювання суспільних відносин, становлення громадянського суспільства. Наявність таких елементів, як цілі та предмет, дозволяє говорити про

взаємодію суду та ЗМІ як про цільне теоретико-правове явище зі структурно виваженими показниками власного внутрішнього існування та зовнішньої проєкції на суспільно-політичні процеси, що відбуваються в Україні; взаємодія суду та засобів масової інформації в Україні як окреме цільне явище може визначатися як заснована на міжнародному та національному законодавстві співпраця судових органів та представників ЗМІ, спрямована, з одного боку, на вдосконалення діяльності національного суду, а з іншого — на створення умов і можливостей для участі в установлених законом межах суб'єктів та інститутів громадянського суспільства у діяльності органів судової влади.

Виходячи з аналізу взаємин між вітчизняними судовими органами та ЗМІ на сучасному етапі становлення в Україні ефективного судочинства, стають очевидними *два підходи* в роботі цих інституцій. Суть першого підходу полягає в унеможливленні усілякої співпраці, вигадка штучних перепон і докладання максимуму зусиль для того, щоб відмовити журналістам у спілкуванні, у будь-яких коментарях і роз'ясненнях. Суть другого підходу полягає в тому, щоб надати ЗМІ якомога більше інформації не тільки про хід найбільш актуальних судових справ, які мають значний суспільний резонанс, а й про різні сторони діяльності судів: переатестація кадрів, зміни в організаційній структурі суду, статистичні відомості тощо. Вкрай актуальним є інформування громадськості про судову реформу, яка активно реалізується в Україні. Судово-правова реформа, як і кожна державна широкомасштабна новація, потребує інформаційного забезпечення та підтримки з боку ЗМІ [126]. Але навіть при такому підході величезна кількість інформації, яка надається громадськості, носить загальний характер і не визначає основних проблем судів, тенденцій у національному судочинстві, недоліків у роботі окремих суддів. Очевидно, що ми маємо шукати якусь «середину», еkleктичну модель вітчизняних відносин суду та ЗМІ, в якій суб'єктивні чинники відіграють вирішальну роль у налагодженні ефективної взаємодії суду та ЗМІ.

Однією з причин непорозумінь між суддями та ЗМІ, хибних стереотипів щодо роботи суду є відсутність юридичної підготовки журналістів. Журналісти не завжди мають чітке уявлення про роль і положення судів у системі державної влади та вимоги законодавства, що регулюють діяльність суддів. Крім того, журналісти і окремі аналітичні оглядачі дають свою оцінку показанням свідків, іншим доказам у справі, після чого роблять висновок про винуватість чи невинуватість підсудних ще задовго до закінчення судового розгляду, формуючи, таким чином, в суспільній свідомості своє «судове рішення», що має, здебільшого, медійний відтінок.

При відсутності коментарів з боку суду у потрібних журналістам і громадськості справах завжди з'являються різного роду «незалежні експерти» в галузі права, адвокати або представники державного обвинувачення, які з великим задоволенням заповнюють нішу судового мовчання і формують за допомогою ЗМІ в громадській свідомості своє, «більш законне і обґрунтоване судове рішення». Європейська судова практика всіляко намагається уникнути вільного трактування діяльності судових інстанцій. ЄСПЛ у низці рішень висловив чітку позицію, за якою практику «квазісуду в засобах масової інформації, яка викликає сумнів щодо суду як належного місця та способу для розгляду спорів», визнано шкідливою. Так, у рішенні ЄСПЛ в справі «Санді Тайме» проти Сполученого Королівства» (1979 р.) зазначається: «Якщо інформація про судовий процес поширюється в такій формі, що веде до формування в громадськості власної думки про винуватість чи невинуватість ще перед оголошенням судового рішення, то це може спричинити неповагу до суду» [309]. Тому, безперечно, вироблення чітких, прозорих принципів співпраці і взаємодії судової влади та засобів масової інформації в Україні — це найважливіший напрям сучасної судово-правової реформи, можливість уникнути вільного, необ'єктивного трактування дій вітчизняних судів. Звичайно, не слід закривати очі на наявні проблеми і недоліки українських судів. Повинна звучати обґрунтована і конструктивна критика, яка допомагатиме удосконалюватися і самій судовій системі. Проте коли замість об'єктивного висвітлення роботи судів звучать завчені критиканські мантри без будь-якої прив'язки до реальності, говорити про поліпшення іміджу судів в Україні не уявляється можливим [325].

Актуальним і болючим питанням, пов'язаним із суб'єктивним фактором, можна назвати і характер способів та методів, що використовуються представниками ЗМІ для висвітлення діяльності судової влади, які можуть або не помічати судову владу, применшувати її значення в порівнянні із законодавчою і виконавчою, або оскаржувати принцип незалежності і критикувати кожне конкретне судове рішення і суддю, який його виніс. Інше коло проблем стосується ряду керівників судів усіх рівнів, які в силу різних обставин або не помічають журналістів, або систематично звинувачують ЗМІ в упередженості і тенденційності.

Наслідки неспівпадіння реального судового рішення з висновками, сформульованими у різного виду ЗМІ, в історії незалежної України не раз провокували серйозні соціальні конфлікти. Як показує практика, думка окремих ЗМІ більш дієво формує громадську свідомість про суд, чим це робить

професійна юридична аналітика судової діяльності. Подолання потенціальних суперечок з цього приводу лежить у професійній площині: при контактах цих двох інститутів вкрай важлива професійна, злагоджена і, навіть, творча робота прес-секретарів, фахівців із взаємодії з громадськістю щодо роз'яснення своїх позицій, судових постанов і рішень, підготовки громадської думки. За слушним висловом П. Каблака, для того, щоб уникнути ситуацій, за яких судова влада та ЗМІ знаходяться в конфронтації, варто зосередити увагу на формах їхньої взаємодії, переорієнтації контактів між ними з протистояння на конструктивне співробітництво, виборі правильних каналів комунікації [144, с. 51]. Незважаючи на те, що сучасні українські реалії не сприяють такому співробітництву повною мірою, адже гостро стоїть проблема взаємної недовіри і навіть нетерпимості [64, с. 5–6], знаходити компроміс в цьому питанні національним судам та ЗМІ вкрай необхідно, інакше перспектива входу на паритетних засадах до європейських співтовариств, де гласність судової системи давно визнано неодмінною ознакою демократії, виявляється вкрай туманною.

Питання ефективності проведення судової реформи, особливо в частині налагодження ефективної співпраці органів суду із засобами масової інформації, залежить від належної професійної підготовки тих, хто залучений до реалізації заявлених цілей. З боку національного судочинства мова йде про керівників суду, суддів, які повинні відстоювати інтереси суду перед ЗМІ. Але основний тягар у вирішенні цих завдань покладається на співробітника апарату суду, який відповідає за спілкування не тільки з пресою, але і будь-якими іншими громадськими організаціями. Особливо це стосується основної ланки судової системи — *міського (районного) суду*. Загалом, як стверджує О. Мозолевська, взаємовідносини між ЗМІ та місцевими загальними судами є прикладом складних інформаційно-правових відносин. По-перше, висвітлення діяльності місцевих загальних судів є одним із завдань ЗМІ. По-друге, інформаційне законодавство України, особливо у частині регулювання доступу до публічної інформації, покладає на суди обов'язки щодо надання журналістам та оприлюднення інформації про діяльність судів [246, с. 133]. Саме на плечі місцевих судів лягає відповідальність за розгляд найбільш цікавих для населення справ і питань. Арбітражне і конституційне судочинства вимагають більшою мірою спеціальних знань у відповідних областях юриспруденції, економіки та фінансів, а, отже, часто не викликають належного громадського резонансу. Як правило, рішення арбітражних і спеціалізованих судів, а також Конституційного Суду, цікавлять лише учасників

подібних суспільних відносин. Крім того, місце розташування міських або районних судів, концентрація інститутів, що мають суспільне значення для місцевої громади, обумовлює їх тісний контакт з громадянами і, отже, із засобами масової інформації місцевої сфери розповсюдження.

Успішна і результативна діяльність *прес-служб*, зокрема на рівні міських (районних) судів, є запорукою ефективності всього комплексу взаємодій суду із засобами масової інформації. Основною метою діяльності прес-служб є формування іміджу судового органу, позиціонування його в певних соціальних групах як відкритого до спілкування інституту. Відкритість правосуддя для суб'єктів громадянського суспільства, особливо засобів масової інформації, знижує ймовірність ухвалення неправомірного судового рішення і виключає корупційну спрямованість діяльності органів судової влади [103, с. 22]. При цьому, вирішуючи питання про відкритість судочинства в конкретному суді треба пам'ятати про її межі. Тільки закон може обмежити доступ до інформації із залу суду. Тому головним завданням прес-служби суду є, насамперед, забезпечення балансу інтересів, щоб принцип відкритості не шкодив правам, свободам і законним інтересам громадян, державі, усім іншим учасникам судового процесу.

Метою створення інформаційних агентств усіх рівнів, особливо в містах та районах, є формування об'єктивної громадської думки, підвищення суддівського авторитету та престижу суддівської професії, оперативне донесення до громадськості судової ситуації шляхом підготовчої роботи. поширювати заяви, повідомлення та інші інформаційні матеріали, організовувати прес-конференції, давати офіційні роз'яснення в ЗМІ щодо позиції Суду з різних питань. Тому посилення взаємодії місцевих судів із ЗМІ позитивно впливає на формування інформаційного забезпечення власної діяльності, реалізацію відкритого принципу співпраці з центральними, регіональними та регіональними ЗМІ, підвищення якості матеріалів, які готують місцеві суди. новини.

У зв'язку з цим не можна не згадати про той факт, що досвід успішної взаємодії із засобами масової інформації, як показують звітні дані, часто примушує суди більш творчо і ініціативніше походити до своїх повноважень в інформаційній сфері. Це є своєрідною відповіддю на негативну статистику відношення громадян до суду, подолання згубних тенденцій, що впливають на імідж суду, серед яких К. Бурке виділяє: отримання громадянами з трьох гілок влади найменше інформації про судову гілку та незадоволення громадянами роботою судів [21, с. 205-206]. Поряд з традиційними і звичними населенню рубриками обласних і районних ЗМІ, матеріали судової тематики

публікуються і під іншими актуальними і затребуваними назвами. І це зрозуміло, тому що саме на рівні районного суду найбільш просто виявити цікаві різним соціальним групам питання, знайти з їх допомогою оптимальні рішення нагальних проблем.

Інша проблема взаємовідносин ЗМІ і судів полягає у відсутності чітких правил, принципів, положень, які повинні бути основою їх відносин. Якщо існує інформаційне законодавство надає журналістам широке коло повноважень для одержання необхідних відомостей, то судова система має правові норми дещо іншого характеру, які перебувають в різних законах. На сьогодні в Україні діє розгалужена система нормативно-правових актів, що регулюють діяльність суду, підкріплених міжнародними джерелами. Взаємодія суду із вітчизняними та зарубіжними засобами масової інформації відбувається відповідно до Конституції України, законів України «Про судоустрій і статус суддів», «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування в Україні у засобах масової інформації», «Про доступ до публічної інформації», «Про інформацію», «Про друковані засоби масової інформації», «Про телебачення і радіомовлення», «Про інформаційні агентства», Положення про взаємодію судів із засобами масової інформації та журналістами, Положення про апарат Верховного Суду та іншими нормативно-правовими актами різного рівня. Крім того, регулювання взаємодії суду і ЗМІ відбувається також у межах процесуального законодавства: Кодексу адміністративного судочинства України, Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кримінально-процесуального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення. Проте слід зазначити, що у вказаних нормативно-правових актах висвітлюються загальні питання взаємодії суддів та представників ЗМІ.

На сьогодні, існуючі в області взаємодії судів та ЗМІ законодавчі норми часто не в змозі належним чином врегулювати багато питань, що виникають в цій сфері, практика їх застосування є недостатньо ефективною, а прецедентне право з питань взаємодії цих суб'єктів наразі в достатній мірі не сформульоване. Юридико-технічний аналіз наявних положень законодавства свідчить, що багато з них може бути інтерпретовані неоднозначно, в залежності від бажання суб'єкта тлумачення. Доцільним вирішенням цієї проблеми може бути розробка та прийняття єдиного документа, що в повній мірі відображає законодавчі механізми взаємодії судів із засобами масової інформації. А для доповнення наявних норм можливе застосування в прецедентній практиці рішень ЄСПЛ, а також накопиченого зарубіжними державами досвіду

в цій області. Наприклад, корисним може стати досвід Англії, де ще з 1888 р. діє Закон про наклеп, який зобов'язує пресу надавати лише «об'єктивні та точні» повідомлення. Якщо опублікований матеріал не ґрунтувався за доказами, то він таким не вважається. Згідно із законом, справа вважається такою, що перебуває у розгляді, одразу після ухвалення рішення про прийняття її до провадження, і з цього моменту газетні повідомлення підлягають зазначеному обмеженню [137, с. 102]. Наявність аналогічних застережень вкрай важлива для вітчизняного законодавства, що регулює взаємодію суду та ЗМІ.

Міжнародно-правове врегулювання взаємовідносин між судом та ЗМІ на універсальному рівні відбувається відповідно до Резолюції № 1296 Економічної та соціальної ради ООН 11 лютого 1994 р., яка закріплює Мадридські принципи взаємодії засобів масової інформації та суддівської незалежності. Основним положенням документа є твердження про те, що «...функцією та правом ЗМІ є збір та поширення серед громадськості інформації, висловлювань та критичних тверджень про судочинство, а також висвітлення судових справ до, після та під час судового розгляду без порушення при цьому презумпції невинуватості» [304]. Крім цього, такого роду питання регулюються деякими документами, прийнятими європейськими організаціями, зокрема мова йде про Європейські стандарти відносин судів і ЗМІ, відображені в Рекомендації (2003) 19 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо надання через ЗМІ інформації про кримінальні процеси, Резолюції ПАРС 1003 (1993) про журналістську етику та ін. На підставі названих документів, а також ряду інших, що стосуються відносин судів та ЗМІ, з метою активізації співпраці цих суб'єктів, Консультативною радою європейських суддів було прийнято висновок із питання «Правосуддя та суспільство», де містяться положення, які, в тому числі, стосуються правового врегулювання питань взаємодії суду із представниками ЗМІ.

Питання взаємодії судової влади та засобів масової інформації у світлі проведення в Україні судової реформи не втрачає актуальності і зараз. Дана проблема розглядається, як правило, в загальному контексті поставлених суддівським співтовариством завдань: реалізації принципів гласності і відкритості правосуддя, своєчасного та об'єктивного інформування громадськості про діяльність судів і органів суддівського співтовариства, підвищення рівня довіри населення до судової влади, формування позитивної громадської думки про судову систему. Зважаючи на важливість цих питань, вироблення правових механізмів їх вирішення, виявляється доцільним прийняття *Концепції інформаційної політики судової влади*.

Закони України «Про судоустрій і статус суддів», «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування в Україні у засобах масової інформації», «Про доступ до судових рішень», «Про доступ до публічної інформації» та інші розвивають конституційне положення про відкритість інформації про діяльність державних органів, реалізуючи право громадян і організацій на отримання інформації про діяльність судів. У цих законодавчих актах врегульовані відносини, пов'язані з доступом громадян, організацій, громадських об'єднань, органів державної влади та місцевого самоврядування до інформації про діяльність судів в Україні. Зокрема, встановлено основні принципи і способи забезпечення доступу до інформації про діяльність судів, а також визначені форми надання такої інформації.

Не менш важливим і цікавим є питання про взаємодію судів з такою формою засобів масової інформації, як *Інтернет*. Так, вітчизняне законодавство, зокрема Закон України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування в Україні у засобах масової інформації», обумовлює появу в судовій системі України Інтернет-сайтів усіх судів загальної юрисдикції. Цей захід дозволяє не тільки доводити до суспільства відомості про діяльність судів, а й забезпечити майданчик для висловлення представниками судової влади поглядів і думок з питань діяльності судів та по іншим проблемам, пов'язаним із забезпеченням незалежності і самостійності правосуддя. Достатньо функціональним та корисним з цієї точки зору є портал «Судова влада України» (<https://court.gov.ua/>), де надається актуальна інформація про діяльність основних судових органів, зосереджені корисні посилання на сайти органів державної влади, що залучені до процесу судочинства.

Інформатизація судочинства, залучення високих технологій до судової діяльності, на нормативному рівні в Україні було задеклароване ще Законом України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки». У 2012 році в Україні державним підприємством «Інформаційні судові системи» на розвиток положень Законів України «Про судоустрій та статус суддів», «Про доступ до судових рішень», «Про Національну програму інформатизації», а також Концепції галузевої програми інформатизації судів загальної юрисдикції, інших органів та установ судової системи та Стратегічного плану розвитку судової влади в Україні на 2013-2015 роки, була розроблена Концепція «Електронний суд». Розвиток електронного правосуддя є одним із напрямків Стратегії розвитку судової влади в Україні на 2015-2020 роки, затвердженої Радою суддів України.

Створення власних Інтернет-ресурсів, центру новин, здійснення інших заходів, спрямованих на висвітлення діяльності національних судів у засобах масової інформації, у тому числі в електронному вигляді, становить оперативний зміст взаємодії цього державного органу з громадянським суспільством, уникаючи посередницького тлумачення ЗМІ, діяльності суддів, що надають споживачам, особливо громадянам, об'єктивну вихідну інформацію, яка не заплямована «посередницьким аналізом». Звісно, така діяльність з інформатизації судової влади є цілеспрямованою, і не можна виключати, що вона створить гарний імідж в очах громадян і суспільства. Ці прагнення є безглуздими, оскільки сприяння судовій діяльності та створення сприятливих умов для надання населенню послуг електронного правосуддя є важливим стратегічним завданням сучасних демократій, особливо Європейського Союзу та ОЕСР.

Питання взаємовідносин судів та ЗМІ має враховувати політико-правовий характер сучасних подій в Україні, де реалізація надзвичайно важливих реформ могла б суттєво підвищити якість державного управління найближчим часом. Однією з таких реформ є реформа децентралізації, і в цьому плані існує об'єктивна регіональність відносин судочинства та ЗМІ. Політика децентралізації та реформування місцевої автономії не може не вплинути на характер відносин між міським (районним) судом та представниками обласних (місцевих) ЗМІ. Слід визнати, що регіоналізація сучасної України є об'єктивним процесом, особливо з огляду на відсутність ефективного централізованого управління державно-громадськими процесами. Трансформація українського суспільного устрою за останні роки ще більше сприяла серйозним корективам у характері реформи, рівні та якості життя, глибині кризи та менталітеті людей. Звідси спостерігається підвищення та ускладнення конкуренції відносин між центральною і регіональною владою, яка здатна спровокувати і конкуренцію інформаційних політик органів судової влади на рівні окремих областей нашої держави.

Як показує світовий досвід, успішне просування до інформаційного суспільства визначається геополітичними цілями і пріоритетами різних країн. У сучасних умовах це просування стає важливим політичним фактором і для провідних країн світу є основою національної політики. Перед Українською державою стоїть не тільки політична, але соціально-економічне завдання: створити необхідні нормативно-правові та організаційно-економічні передумови переходу до інформаційного суспільства, приведення вітчизняного законодавства у відповідність із європейськими стандартами, зокрема щодо взаємодії органів суду та ЗМІ. Істотні відмінності в рівні інформатизації

регіонів країни, поглиблені нерівномірністю їх соціально-економічного та культурного розвитку, тільки перешкоджають цьому процесу. Тому існування якісної системи засобів масової інформації місцевої сфери розповсюдження, неупереджена та об'єктивна їх діяльність дає адекватну картину в регіонах про те, що відбувається і на республіканському рівні, і власне в самих регіонах, що є одним з елементів інтеграції не тільки економічного і політичного, а й національного соціокультурного простору.

В останні роки правове регулювання роботи ЗМІ на регіональному рівні спрямоване на обмеження впливу влади на діяльність ЗМІ та збільшення частки електронних ЗМІ місцевого значення. Це пов'язано з прийняттям Закону «Про реформування державних і комунальних друкованих засобів масової інформації» та внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні». Основними питаннями, які мають вирішувати національна політика у сфері інформатизації, є зменшення значних диспропорцій та регіональної нерівності в інформатизації, а також підвищення доступності сучасних інформаційних технологій та телекомунікаційних послуг для широких верств населення. Ці райони надзвичайно актуальні для сільської місцевості, де населення, як правило, менш грамотне та освічене, ніж міста.

Незбалансований технологічний розвиток у великих містах і регіонах гальмував процес інформатизації судової системи. Спостерігається стан, за яким основна аудиторія ЗМІ зосереджена в великих містах, тоді як мешканці невеликих населених пунктів, сіл та селищ все більше віддаляються від переваг, які надає єдиний інформаційний простір. З цього приводу було б доцільним розробка та прийняття *Концепції регіональної інформатизації*, яка була б спрямована на реалізацію державної політики у сфері регіональної інформатизації та рішення проблем, пов'язаних, зокрема, і з взаємодією суду з місцевими ЗМІ.

Крім цього, загальний стан місцевої нормотворчості в частині врегулювання відносин між судовою владою та ЗМІ не може викликати повного задоволення. Принципи взаємовідносин ЗМІ та органів влади, закріплені в регіональних нормативно-правових актах, найчастіше носять декларативний характер, а взаємини ЗМІ та судів, зокрема міських (районних) взагалі не є предметом регіональної правотворчості. За такою ситуацією органам державної влади, зокрема судової влади, важко впливати на редакційну політику з питань розміщення правової інформації зі сфери діяльності суду. Контент місцевих ЗМІ, розрахований на масову аудиторію, має, здебільшого, розважальний характер, звідси усі види ЗМІ побоюються втратити рейтинг і не прагнуть розміщувати інформацію, пов'язану із діяльністю суду, яка може

здатися комусь із споживачів нудною, такою, що є занадто перенавантаженою юридичною термінологією. Серйозна аналітика політичних, правових та суспільних процесів, що відбуваються в Україні, стала парафією столичних видань і спеціалізованих радіостанцій. Що стосується Інтернету, то сьогодні в Україні поки відсутні єдині нормативні вимоги до міських (районних) судів, які зобов'язують їх виставляти певну інформацію у відкритий доступ в Інтернеті, використовувати його для врахування думок і побажань населення, організувати у мережах обговорення нагальних проблем. На рівні місцевих органів влади та органів місцевого самоврядування видаються нормативні акти, що частково регулюють дане питання. Тим не менше, немає однаковості в порядку розміщення інформації з точки зору зручності її отримання, оновлення в міру необхідності, здебільшого відсутній інтерактивний режим спілкування з громадянами.

Отже, детальне вивчення питання взаємодії суду та засобів масової інформації в Україні дозволяє сформулювати наступні *висновки та пропозиції*:

1. Необхідність вдосконалення інформаційного забезпечення діяльності судів та органів суддівського самоврядування розглядається як найважливіший аспект судової реформи, завданням якого є підвищення авторитету судової влади і престижу професії судді, поширення серед загалу ідей правосуддя, створення сприятливої суспільної думки про корисність судової системи. Постановка питання про необхідність взаємодії органів судової влади та засобів масової інформації в контексті становлення громадянського суспільства в Україні, пошук ефективних способів підвищення авторитету судової влади за допомогою використання можливостей засобів масової інформації є актуальним завданням для сучасної правової науки, що вимагає: а) вирішення комплексу наукових проблем, пов'язаних із підвищенням авторитету судової влади через реалізацію основ інформаційної політики; б) вивчення правової та процесуальної специфіки взаємодії органів судової влади та засобів масової інформації; в) обґрунтування напрямків і способів підвищення ефективності взаємодії судів та засобів масової інформації в контексті становлення громадянського суспільства в Україні з метою зміцнення авторитету судової влади.
2. Інформаційно-правова політика у сфері правосуддя виступає складовою частиною загальної інформаційно-правової політики України, предметом правового регулювання якої є відносини щодо надання державою, її органами сервісних послуг населенню на основі чинного законодавства із застосуванням інформаційно-правових технологій. Інформаційно-правову політику у сфері судочинства можна визначати як а) систему

концептуальних ідей, цілей, завдань, принципів, програм, що виражають офіційну позицію держави з основних питань правового регулювання і теоретичну основу інформаційної діяльності суду в країні (інформаційна політика у сфері судочинства в статисті); б) діяльність громадян, державних і недержавних інститутів, що сформувалась у виробленні, коригуванні та реалізації державно-правової стратегії (тактики) у сфері судочинства, створення умов, що забезпечують стан правової захищеності основних цінностей особистості та суспільства (інформаційна політика у сфері судочинства в динаміці). Показовим при характеристики динамічних показників інформаційно-правової політики у сфері судочинства в Україні є участь громадян та недержавних інститутів, що підкреслює важливість залучення громадянського суспільства до процесу проведення судової реформи.

3. Цілями взаємодії судових органів та засобів масової інформації можна вважати створення умов і можливостей для участі в установлених законом межах суб'єктів та інститутів громадянського суспільства у діяльності органів судової влади, в діяльності суду, що полягає, насамперед, у забезпеченні прав і законних інтересів людини та громадянина. Предметом взаємодії суду та ЗМІ в Україні є забезпечення дотримання Конституції і законодавства, загально визнаних принципів і норм міжнародного права з метою захисту прав і свобод людини та громадянина, законності та правопорядку, боротьби зі злочинністю, вдосконалення правового регулювання суспільних відносин, становлення громадянського суспільства. Взаємодія суду та засобів масової інформації в Україні як окреме цільне явище може визначатися як заснована на міжнародному та національному законодавстві співпраця судових органів та представників ЗМІ, спрямована, з одного боку, на вдосконалення діяльності національного суду, а з іншого — на створення умов і можливостей для участі в установлених законом межах суб'єктів та інститутів громадянського суспільства у діяльності органів судової влади.
4. Практика взаємодії суду та ЗМІ в Україні демонструє наявність двох підходів в роботі цих інституцій. Суть першого підходу полягає в унеможливленні усіякої співпраці, вигадка штучних перепон і докладання максимуму зусиль для того, щоб відмовити журналістам у спілкуванні, у будь-яких коментарях і роз'ясненнях. Суть другого підходу полягає в тому, щоб надати ЗМІ якомога більше інформації не тільки про хід найбільш актуальних судових справ, які мають значний суспільний резонанс, а й про різні сторони діяльності судів: судова реформа,

переатестація кадрів, зміни в організаційній структурі суду, статистичні відомості тощо. Але і при такому підході значний масив інформації, що пропонується громадськості, має загальний характер, що не дозволяє виявити головні питання в діяльності суду, тенденції розвитку вітчизняного судочинства, недоліки в роботі окремих суддів. Очевидно, що слід шукати певну «золоту середину», компромісну модель взаємовідносин вітчизняних судів та ЗМІ, а в процесі налагодження ефективної взаємодії суду та ЗМІ вирішальну роль відіграє суб'єктивний фактор.

5. Питання взаємодії судової влади та засобів масової інформації у світі проведення в Україні судової реформи розглядаються в загальному контексті поставлених суддівським співтовариством завдань: реалізації принципів гласності і відкритості правосуддя, своєчасного та об'єктивного інформування громадськості про діяльність судів і органів суддівського співтовариства, підвищення рівня довіри населення до судової влади, формування позитивної громадської думки про судову систему. Зважаючи на важливість цих питань, виявляється доцільним прийняття Концепції інформаційної політики судової влади.
6. Проблеми взаємовідносин судів та ЗМІ слід вирішувати із врахуванням політико-правового характеру сучасного розвитку України, проведення в державі вкрай важливих реформ, здатних у недалекому майбутньому суттєво підвищити якість державного управління. Однією з таких реформ є реформа децентралізації, а з цього приводу об'єктивно виникає і регіональний аспект взаємовідносин судової системи і ЗМІ. Трансформація суспільної системи в Україні в останні роки ще більш сприяла тому, що характер реформ, рівень і якість життя, глибина кризи, ментальність населення піддалися суттєвому коригуванню. Звідси спостерігається підвищення та ускладнення конкуренції відносин між центральною і регіональною владою, яка здатна спровокувати і конкуренцію інформаційних політик органів судової влади на рівні окремих областей нашої держави.
7. Для зміцнення авторитету судової влади, демократичних засад громадянського суспільства, збереження єдиного інформаційного простору, а також знаходження оптимальних правових та організаційних форм взаємодії судової влади та засобів масової інформації в Україні слід реалізувати наступні *пропозиції*:
 - а) розробити із залученням профільних органів державної влади, вищих навчальних закладів та науково-експертних установ концептуальні положення з питань інформаційної політики суду, проекти

- предметних законодавчих актів. Зокрема, мова може йти про вироблення Концепції інформаційної політики судової влади;
- б) більш чітко закріпити на законодавчому рівні порядок взаємодії органів судової влади зі ЗМІ, що буде унеможлилювати виникнення конфліктних ситуацій при визначенні в кожному конкретному випадку можливості проведення фото- і відеозйомки, знайомства з винесеними рішеннями, отримання коментаря від суду щодо характеру справи, подальшого її просування з метою захисту прав учасників процесу. Крім цього, підвищенню рівня законодавчого врегулювання взаємодії суду та ЗМІ може посприяти вироблення та прийняття чітких регламентів з метою неухильного дотримання відповідних правил всіма учасниками взаємодії (судді, представники ЗМІ, співробітники прес-служб судів тощо), а також методичних рекомендацій щодо реалізації доступу до інформації про діяльність судів для прес-секретарів судів, суддів і журналістів;
 - в) до числа труднощів при взаємодії представників ЗМІ з судом можна віднести проблему некомпетентності журналістів в елементарних правових питаннях, відсутність будь-яких знань і уявлень про роботу журналіста як у суддів, так (у більшості випадків) і у самих речників, які в основному мають юридичну освіту. З цього приводу було б корисним введення у навчальний план студентів-журналістів і студентів-юристів відповідних спеціальних курсів, практикумів з питань взаємодії суду та ЗМІ;
 - г) на місцевому рівні існує доцільність розробки та прийняття Концепції регіональної інформатизації, створенні громадських органів за участю представників суду та ЗМІ для розгляду інформаційних спорів і вирішення конфліктів, що виникають між судами різних інстанцій та засобами масової інформації, а також необхідність у розробки положення про роботу штатного прес-секретаря в обласних судах.

Слід зазначити, що викладені пропозиції не є вичерпними, однак можуть бути корисними для подальшого встановлення правових та організаційних форм взаємодії органів судової влади та засобів масової інформації в Україні.

ВИСНОВКИ

1. Принцип гласності і відкритості діяльності органів судової влади є проявом демократизму відносин між суспільством та державою; відіграє провідну роль у забезпеченні їх незалежності, самостійності та неупередженості суду; виступає гарантією справедливої реалізації правосуддя та є універсальним, системоутворюючим явищем; реалізується як на всіх етапах судочинства, так і в процесі функціонування суду у цілому; забезпечує соціальний взаємозв'язок між судовою гілкою влади та громадськістю, виконуючи таким чином свою основну історичну функцію — захист прав і свобод людини і громадянина — та низку інших важливих функцій: виховну, інформаційну та ін. Гласність і відкритість не тотожні, але взаємопов'язані явища та виступають нероздільними складовими принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади. У контексті основоположних принципів права принцип гласності і відкритості діяльності органів судової влади не виокремлюється теоретико-правовою наукою, однак він є самостійним принципом судочинства і процесуальним принципом та: а) характеризується специфічною сферою поширення — ті суспільні відносини, що охороняються законом; б) має власний об'єкт впливу — пропорційно залежить від територіальності суду, його спеціалізації та інстанції; в) має суб'єктний склад — 1) громадськість (учасники судової справи; зацікавлена громадськість та інші особи); 2) органи судової влади. Юридичний зміст принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади включає: 1) суб'єктивні права та обов'язки суб'єктів судового процесу та інших осіб; 2) повноваження органів судової влади.
2. Еволюція вітчизняних та зарубіжних наукових досліджень принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади у XX та XXI ст. свідчить про його вивчення у вузькопроцесуальному аспекті; не заперечуючи важливість таких досліджень, все ж у зв'язку зі специфікою предмета таких праць, не вдається всебічно та комплексно розглянути цей принцип, що, у свою чергу, можна реалізувати в межах загальнотеоретичного дослідження, адже наука теорії держави та права забезпечує вдосконалення методології вивчення проблематики принципу гласності

і відкритості діяльності органів судової влади в єдності з галузевими здобутками, враховуючи міжпредметні зв'язки юриспруденції. Принцип гласності і відкритості діяльності органів судової влади як предмет наукового пізнання, маючи інтегративний характер, потребує використання широкого спектру джерел, які можна класифікувати: 1) за науковими напрямками: філософські, соціологічні, історичні, політологічні, управлінські, психологічні, юридичні та ін.; 2) в юридичній науці: загально-теоретичні (теоретико-правові, історико-правові, філософсько-правові); галузеві (матеріальні та процесуальні); міжгалузеві; спеціалізовані (представлені в межах спеціальності судоустрій); 3) у часовому проміжку: історичні, сучасні; 4) в територіальному аспекті: вітчизняні та зарубіжні джерела. Всі ці джерела містять різноманітну інформацію, починаючи від системи судової влади до проблем реалізації досліджуваного принципу. Запропонована класифікація є виправданою у плані розкриття юридичного змісту принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади та механізму його реалізації. Дослідниками фактично не обґрунтовано існування та практичну значущість принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади, не дивлячись на його законодавчу регламентацію. Тож, наукова новизна дослідження принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади полягає у самій постановці проблеми дослідження. Вивчення різних аспектів принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади та взаємопов'язаних з ним суспільно-правових явищ сприятиме розробці та модернізації відповідних норм права, що забезпечить права людини і громадянина у сфері правосуддя.

3. Методологія дослідження принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади є індивідуальною та унікальною системою інструментів, має власні інтегративні закономірності еволюції. Під методологією дослідження принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади слід розуміти систему принципів, методів, наукових підходів, світоглядних концепцій, комбінація яких зумовлена логічністю та об'єктивністю, спрямована на комплексне пізнання та виявлення закономірностей розвитку і тенденцій принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади. Методологія пізнання принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади є складною, якісно різноманітною цілісною системою, яка в структурно-ієрархічному аспекті включає такі рівні: 1) загальні підходи; 2) загальнонаукові методи; 3) спеціальні методи; 4) власні методи правознавства, комплексне та обґрунтоване

використання яких сприяло всебічності пізнання та достовірність отриманих результатів. Специфіка дослідження принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади з метою його комплексного вивчення сприяла обґрунтованому застосуванню міждисциплінарного та міжгалузевого підходів шляхом залучення широкого діапазону знань не лише з юриспруденції, а й із інших суспільних наук. Дослідження принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади спирається на систему методологічних принципів, основними з них є такі принципи: історизму; детермінізму; науковості; обґрунтованості; несуперечливості; зв'язку теорії та практики; критичності; доповнюваності. Наведена система принципів визначається динамічністю та подальшою трансформацією, що зумовлено суспільно-політичними процесами.

4. Механізм реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади з позицій діяльнісного підходу означає активність різних суб'єктів суспільно-правових відносин щодо приведення у дію вимог цього принципу; інструментального підходу — інструмент досягнення мети принципу гласності і відкритості; системного підходу — складне, цілісне явище, що побудоване з різних елементів, які мають стійкі взаємозв'язки та закономірності розвитку; інтеграційного підходу — увага зосереджується на комунікаційному аспекті у реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади, що проявляється на рівні інтерпретації цього принципу, виконання, використання і дотримання його вимог. Механізм реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади — система взаємоузгоджених елементів, спрямована на врегулювання діяльності уповноважених суб'єктів у встановленні та забезпеченні гласності і відкритості у сфері судової влади відповідно до національного законодавства та міжнародних стандартів. Його ознаками є: 1) організована, постійно діюча, динамічна, багатоелементна система, що характеризується наявністю внутрішніх взаємозв'язків елементів і функціональним спрямуванням на досягнення комплексного результату з дотриманням відповідної процедури; 2) забезпечує реалізацію одного з конституційних принципів судочинства, тому він посилений особливим захистом Конституції України; 3) забезпечує реальне втілення у суспільних відносинах принципу відкритості і гласності діяльності органів судової влади; 4) здійснюється через правомірну, цілеспрямовану, соціально корисну поведінку суб'єктів; 5) здійснюється в межах правовідносин (галузевих процесуальних); 6) механізм послуговується системою форм і способів реалізації принципу гласності

- і відкритості діяльності органів судової влади. Застосування є специфічною і домінуючою формою його реалізації; 7) функціонування механізму забезпечується державою та громадянським суспільством, загальними (соціальними) і спеціальними (юридичними) гарантіями. Елементами цього механізму є: 1) нормативно-правова основа принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади; 2) суб'єкти реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади; 3) системоутворюючі зв'язки — мета, форми, способи, гарантії реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади.
5. Правове забезпечення принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади передбачено Конституцією України, норми якої деталізовані у системі законів: інформаційними законами; законами про судоустрій та статус суддів; процесуальними законами; та підзаконними нормативно-правовими актами. Конституційні засади діяльності органів судової влади сформовані на основі та з урахуванням міжнародних правових стандартів. Опосередковано забезпечує реалізацію досліджуваного принципу антикорупційне законодавство та групи законів, що встановлюють основи проведення громадського контролю, правовий статус інститутів громадянського суспільства. До суб'єктів реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади можна віднести органи державної влади, державні та недержавні підприємства, установи і організації, інститути громадянського суспільства, всіх правота дієздатних осіб. Суб'єктів реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади класифіковано: *залежно від участі в судовому процесі* — 1) суб'єкти судової реалізації, 2) суб'єкти позасудової реалізації; *залежно від правового статусу суб'єкта у судовому процесі* — 1) судові органи та їх посадові особи, 2) особи, які беруть участь у справі, 3) особи, які сприяють здійсненню правосуддя, 4) непроцесуальні учасники судового розгляду; *залежно від цілей реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади* — 1) суб'єкти, які досягають приватних інтересів; 2) суб'єкти, які досягають публічні інтереси; *залежно від приналежності до суспільного сектору* — 1) державні інституції, 2) недержавні інституції (прибуткові і неприбуткові); *залежно від права, яке реалізують суб'єкти* — 1) суб'єкти права на доступ до публічної інформації; 2) суб'єкти права на інформацію щодо конкретної справи. Суди є провідними суб'єктами реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади. Формами реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади є виконання, використання, дотримання та правозастосування, що є

переважаючою формою реалізації цього принципу. Реалізація принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади здійснюється через всі перераховані форми в комплексі.

6. Гарантії принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади — це закріплені у законодавстві умови і засоби забезпечення дотримання, виконання, використання та застосування цього принципу. Вони поділяються на загальносоціальні та спеціальні (юридичні). Загальносоціальні гарантії, відповідно до сфер суспільного життя, в яких вони розвиваються поділяються на: економічні, політичні, соціальні, ідеологічні та культурно-духовні. Зазначені гарантії утворюють загальні передумови для забезпечення принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади. Спеціальні (юридичні) гарантії доцільно поділяти на нормативно-правові та організаційно-правові. Організаційно-правові гарантії — система інституцій (гарантів), які уповноважені забезпечувати реалізацію принципів діяльності органів судової влади, зокрема й принципу гласності і відкритості. До системи гарантів принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади можна віднести: народ України та інститути громадянського суспільства; державу, у особі її органів та посадових осіб; органи місцевого самоврядування. До нормативно-правових гарантій належать матеріальні та процесуальні права, юридичні обов'язки та юридична відповідальність. Серед спеціальних нормативно-правових гарантій необхідно відзначити наступні: фіксування судового процесу судом без стороннього втручання; право слухачів фіксувати розгляд справи за допомогою технічних засобів; обов'язок створення безпечних умов для громадян в суді; вимога усного розгляду справи; вимога прилюдного оголошення судом рішення; право отримувати інформацію про результати розгляду справи — ознайомитись із матеріалами справи та судовим рішенням; право отримати завірену печаткою суду копію судового рішення; обов'язок надсилати поштою копії судового рішення особам, які є учасниками процесу, але не були присутні під час його ухвалення; офіційне опублікування судових рішень у друкованих виданнях; оприлюднення судових рішень у мережі Інтернет через Єдиний державний реєстр судових рішень; право на апеляційне оскарження рішення, що прийняте з порушенням принципів гласності і відкритості; юридична відповідальність за порушення гласності і відкритості діяльності органів судової влади та ін.
7. Розвиток електронного правосуддя та забезпечення принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади мають взаємоповнюючий характер: з однієї сторони, гласність і відкритість у сфері

електронного середовища діяльності суду стають важливими чинниками прогресивного реформування суду й додатково впливають на реалізацію інтеграційної функції Української держави у європейському напрямі; з іншого боку — розвиток електронного правосуддя стає сучасною інформаційно-комунікаційною основою у дотриманні принципу гласності і відкритості діяльності суду. Електронне правосуддя в Україні можна визначати як сукупність різних автоматизованих інформаційних систем (сервісів), що надають можливість суду та іншим учасникам судового процесу здійснювати передбачені нормативно-правовими актами дії, що опосередковуються електронною формою вираження процесуальної інформації та взаємодії учасників судочинства. Існують певні відмінності у підходах до розуміння сутності електронного правосуддя в різних трактуваннях: вітчизняне тлумачення на відміну від закордонного не підкреслює обов'язковість вираження в електронній формі всіх процесуальних дій, а говорить про подібну можливість тільки для тих процесуальних дій, для яких є відповідна нормативно-правова база. Наразі для всіх процесуальних дій, передбачених вітчизняним законодавством, неможливо підібрати відповідну електронну форму їх вираження, тим не менш, для того щоб говорити про справді електронне правосуддя, слід прагнути саме до такого розуміння електронного правосуддя, як це зараз робиться за кордоном.

8. При впровадженні електронного правосуддя в Україні необхідно врахувати наявність двох моделей політичної стратегії формування електронного уряду: а) західної моделі електронної демократії, заснованої на тісній і активній взаємодії з інститутами громадянського суспільства; б) східної, що тяжіє до принципів раціональної бюрократії, технічно її вдосконалює. Східна модель більш притаманна Україні, проте вкрай важливо врахувати і західну стилістику функціонування електронного уряду, яка передбачає тісну співпрацю з інститутами громадянського суспільства. Проблеми розвитку інформатизації судової системи в Україні відіграють значну роль і вимагають інноваційних заходів з їх вирішення, серед яких: пропаганда використання віртуальних сервісів держпослуг, в тому числі і електронного правосуддя; підвищення якості освіти в сфері інформаційних технологій; забезпечення комп'ютерної безпеки в мережі Інтернет при використанні електронних послуг; підвищення рівня матеріального забезпечення судів; забезпечення ідентифікації користувача при використанні судових сервісів; розвиток процесуального законодавства, що регулює основні функції електронного судочинства.

9. Інформаційно-правова політика у сфері правосуддя виступає складовою частиною загальної інформаційно-правової політики України, предметом правового регулювання якої є відносини щодо надання державою, її органами сервісних послуг населенню на основі чинного законодавства із застосуванням інформаційно-правових технологій. Інформаційно-правову політику у сфері судочинства визначено як: а) систему концептуальних ідей, цілей, завдань, принципів, програм, що виражають офіційну позицію держави з основних питань правового регулювання і теоретичну основу інформаційної діяльності суду в країні (інформаційна політика у сфері судочинства в статичі); б) діяльність громадян, державних і недержавних інститутів, що сформувалась у виробленні, коригуванні та реалізації державно-правової стратегії (тактики) у сфері судочинства, створення умов, що забезпечують стан правової захищеності основних цінностей особистості та суспільства (інформаційна політика у сфері судочинства в динаміці). Показовим при характеристиці динамічних показників інформаційно-правової політики у сфері судочинства в Україні є участь громадян та недержавних інститутів, що підкреслює важливість залучення громадянського суспільства до процесу проведення судової реформи.
10. Взаємодія суду та засобів масової інформації в Україні може визначатися як заснована на міжнародному та національному законодавстві співпраця судових органів та представників ЗМІ, спрямована, з одного боку, на вдосконалення діяльності національного суду, а з іншого — на створення умов і можливостей для участі в установлених законом межах суб'єктів та інститутів громадянського суспільства у діяльності органів судової влади. Цілями такої взаємодії можна вважати створення умов і можливостей для участі в установлених законом межах суб'єктів та інститутів громадянського суспільства у діяльності органів судової влади, що полягає, насамперед, у забезпеченні прав і законних інтересів людини та громадянина; предметом — забезпечення дотримання Конституції і законодавства, загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права з метою захисту прав і свобод людини та громадянина, законності та правопорядку, боротьби зі злочинністю, вдосконалення правового регулювання суспільних відносин, становлення громадянського суспільства. Практика взаємодії суду та ЗМІ демонструє наявність двох підходів в роботі цих інституцій: перший полягає в унеможливленні усілякої співпраці, вигадуванні штучних перепон і докладання максимуму зусиль для того, щоб відмовити журналістам у спілкуванні, у будь-яких коментарях

і роз'ясненнях; другий — у тому, щоб надати ЗМІ якомога більше інформації не тільки про хід найбільш актуальних судових справ, які мають значний суспільний резонанс, а й про різні сторони діяльності судів: судова реформа, переатестація кадрів, зміни в організаційній структурі суду, статистичні відомості тощо. Але і при такому підході значний масив інформації, що пропонується громадськості, має загальний характер, що не дозволяє виявити головні питання в діяльності суду, тенденції розвитку вітчизняного судочинства, недоліки в роботі окремих суддів. Тому слід шукати компромісну модель взаємовідносин судів та ЗМІ.

11. Для зміцнення авторитету судової влади, збереження єдиного інформаційного простору, а також знаходження оптимальних правових та організаційних форм взаємодії судової влади та засобів масової інформації слід:
 - а) розробити із залученням профільних органів державної влади, вищих навчальних закладів та науково-експертних установ концептуальні положення з питань інформаційної політики суду, проекти предметних законодавчих актів. Зокрема, а) виробити Концепцію інформаційної політики судової влади, яка може стати органічним компонентом інформаційної політики держави та відповідних актів законодавства; б) більш чітко закріпити на законодавчому рівні порядок взаємодії органів судової влади зі ЗМІ, що унеможливилюватиме виникнення конфліктних ситуацій при визначенні в кожному конкретному випадку можливості проведення фото- і відеозйомки, знайомства з винесеними рішеннями, отримання коментаря від суду щодо характеру справи, подальшого її просування з метою захисту прав учасників процесу; вироблення та прийняття чітких регламентів з метою неухильного дотримання відповідних правил всіма учасниками взаємодії, а також методичних рекомендацій щодо реалізації доступу до інформації про діяльність судів для прес-секретарів судів, суддів і журналістів; в) введення у навчальний план студентів журналістів та юристів спеціальних курсів, практикумів з питань взаємодії суду та ЗМІ; г) на місцевому рівні розробити та прийняти Концепцію регіональної інформатизації, створенні громадських органів за участю представників суду та ЗМІ для розгляду інформаційних спорів і вирішення конфліктів, що виникають між судами різних інстанцій та засобами масової інформації, а також необхідність у розробки положення про роботу штатного прес-секретаря в обласних судах.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ЛІТЕРАТУРИ

1. Building judicial capacity. International Development Law Organization. URL: <https://www.idlo.int/where-we-work/americas/argentina>.
2. E-justice: enhancing transparency, effectiveness and access to justice. URL: <https://www.un.org/ruleoflaw/blog/2016/06/e-justice-sharing-national-experiences-in-enhancing-transparency-effectiveness-and-access-to-justice/>.
3. Fredrick E., Kitoogo C. E-Justice Implementation at a National Scale: The Ugandan Case. *Bitwayiki International Conference on e-Infrastructure and e-Services for Developing Countries: First International ICST Conference, AFRICOM 2009, Maputo, Mozambique, December 3–4, 2009*. Pp. 40–49. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-642-12701-4_5.
4. Jaeger P. T., Thompson K. M. E-government around the world: lessons, challenges, and future directions. *Government Information Quarterly*. Vol. 20, Issue 4, 2003, P. 389–394.
5. Jeovan Assis Da S., Guimaraes T. A. Regulatory agencies and courts: interactions between administration and justice. URL: https://www.scielo.br/scielo.php?pid=S1679-39512020000300512&script=sci_arttext&tlng=en
6. Korshun A. Implementation of Electronic Judiciary in Ukraine: Theoretical and Legal Problems. *Urgent problems of law on the modern stage of statehood development: proceedings International research and practice conference, Lublin, October 20–21, 2017*. Lublin: Izdevnieciba «Baltija Publishing». P. 25–28.
7. Korshun A. Theoretical and Legal Basis for Implementation of Electronic Judiciary: Domestic and Foreign Experience. *Журнал східноєвропейського права*. 2017. № 44. С. 71–76.
8. Lupo G., Bailey J. Designing and Implementing e-Justice Systems: Some Lessons Learned from EU and Canadian Examples. *Laws*. 2014. Vol. 3 (2). P. 1–35. URL: <https://ideas.repec.org/a/gam/jlawss/v3y2014i2p353-387d37449.html>.
9. Magnus R. E-Justice: The Singapore Story National Center for State Courts, Singapore. 1999. URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.109.6456&rep=rep1&type=pdf>.
10. Martínez A. C., Abat (Eds.) P. F. E-Justice: Information and Communication Technologies in the Court System. IGI Global, Hershey, Pennsylvania,

- United States of America. 2009. URL: https://www.researchgate.net/publication/293184405_E-justice_Information_and_communication_technologies_in_the_court_system
11. Nalyvaiko L., Korshun A. Information Policy in the Field of Justice as a Condition for Improving the Efficiency of the Interaction between Bodies of Judicial Authority And Mass Media. *Журнал східноєвропейського права*. 2018. № 48. С. 12–17.
 12. Nalyvaiko L., Korshun A. Theoretical and Semantic Determination of the Term «Electronic Justice». *Журнал східноєвропейського права*. 2017. № 45. С. 28–32.
 13. Public Access to Court Electronic Records (PACER). URL: <https://pacer.uscourts.gov/>.
 14. Recommendation CM/Rec (2009) 1 of the Committee of Ministers to member states on electronic democracy (e-democracy) (Adopted by the Committee of Ministers on 18 February 2009 at the 1049th meeting of the Ministers' Deputies). URL: http://www.coe.int/t/dgap/democracy/Activities/GGIS/CAHDE/Default_en.asp.
 15. Rosa J., Teixeira C., Pinto J. S. Risk factors in e-justice information systems. *Government Information Quarterly*. 2013. № 30. P. 241–256.
 16. United Nations E-Government Survey 2012. Leveraging e-government at a time of financial and economic crisis. New York: United Nations, UN Publishing Section, 2012. 160 p.
 17. Velicogna M., Errera A., Derlange S. E-Justice in France: the e-Barreau experience. *Utrecht Law Review*. 2011. № 7 (1). P. 163–187.
 18. Аблякимов Е. Е. Правові основи формування державних електронних інформаційних ресурсів: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2009. 204 с.
 19. Абрамова Є. Г. Аналітичний звіт за результатами дослідження рівня інформаційної відкритості органів місцевого самоврядування щодо проведення капітальних ремонтів у будинках комунальної власності територіальних громад: рейтинг офіц. веб-сайтів міст обл. та респ. значення України / Є. Г. Абрамова, А. С. Крупник, О. С. Орловський. Одеса: [б.в.], 2009. 68 с.
 20. Айрапетян Ю. В. Доступность правосудия в гражданском процессе республики армения и законодательные гарантии ее реализации: дис. ... канд. юрид. наук. Ереван, 2016. 147 с.
 21. Алльеро С., Аллісон М., Баудел Д. Сучасне управління в суді: навч.-практ. посіб. / відп. ред. І. П. Голосніченко, П. Г. Соломон. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 528 с.

22. Альберда Т. Г. Механізм як загальнонаукова і правова категорія («правовий механізм»). *Молодий вчений*. 2013. № 2(02). С. 64–68.
23. Артемчук Д. О. Поділ державної влади в контексті конституційної юриспруденції: загальнотеоретичний і функціональний аспекти: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2019. 20 с.
24. Аскеров С. С. Принцип незалежності і недоторканності суддів у кримінальному процесі України та Азербайджану (порівняльно-правове дослідження): дис... канд. юрид. наук. Київ, 2008. 199 с.
25. Бабенко К. А. Принцип поділу державної влади та сучасні проблеми його реалізації в Україні (конституційно-правовий аналіз): дис. ... канд. юрид. наук. Острогоз, 2004. 212 с.
26. Бабкін В. Д. Філософія права та загальна теорія держави і права: проблеми взаємодії. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія: Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*. 2013. Вип. 12. С. 3–8.
27. Баймуратов М. А., Батанов А. В. Курс конституционного права Украины: учебник. Сумы: ИТД «Университетская книга», 2012. Т.2: Конституционный строй Украины. 800 с.
28. Балинська О. М., Яценко В. А. Методологічні засади герменевтики та прагматизму у процесі тлумачення норм права. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Юридична*. 2017. Вип. 2. С. 3–12.
29. Бангалорські принципи поведінки суддів: Резолюція 2006/23 Економічної і Соціальної Ради ООН від 27.07.2006 р. URL: <https://court.gov.ua/userfiles/02.pdf>.
30. Барікова А. А. Електронна держава: нова ефективність урядування: монографія. Київ: Юрінком Інтер. 2016. 224 с.
31. Барікова А. А. Практика органів судової влади у сфері права електронних комунікацій. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2020. № 2. С. 28–36.
32. Барометр довіри до суду: (звіт за результатами Ії фази онлайн-опитування за методом CAWI / Міжнародний фонд «Відродження»; Громадська організація «Інститут прикладних гуманітарних досліджень». Харків, 2020. 13 с.
33. Баронін Д. Б. Правовий статус суду в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2015. 201 с.
34. Березовський Д. О. Вдосконалення механізмів громадського моніторингу та контролю в системі державного управління України: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2016. 20 с.

35. Берназюк Я. О. Конституційні основи правотворчості Президента України: теорія і практика: дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2014. 590 с.
36. Белявська С. Ю. Організаційно-правові засади впровадження інновацій у судове управління в умовах інформаційного суспільства в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 21 с.
37. Білецька А. М. Реалізація принципу спеціалізації в організації роботи суду: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2019. 24 с.
38. Білодід І. К. Словник української мови: в 11 т. Київ: Наук. думка, 1976. Т. 7. 724 с.
39. Білодід І. К. Словник української мови: в 11 т. Київ: Наук. думка, 1977. Т. 8: П-Р. 977 с.
40. Білодід І. К. Словник української мови: в 11 т. Київ: Наук. думка, 1972. Т. 3: З. 744 с.
41. Білодід І. К. Словник української мови: в 11 т. Київ: Наук. думка, 1978. Т. 9: С. 916 с.
42. Білодід І. К. Словник української мови: в 11 т. Київ: Наук. думка, 1971. Т. 2: Г-Ж. 550 с.
43. Білозьоров Є. В. Використання діяльнісного підходу в пізнанні державно-правових явищ. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/5344/1/%D0%97%D0%91%D0%86%D0%A0%D0%9D%D0%98%D0%9A_r018-021.pdf
44. Білозьоров Є.В. Правові гарантії захисту прав і свобод людини в Україні: реалії та проблеми. *Адвокат*. 2009. № 8 (107). С. 26–30.
45. Блага А. Б., Мартиненко О. А., Османов А. Р. Громадські розслідування як механізм цивільного контролю: кращі практики зарубіжних країн: наук.-практ. вид. / за ред. О. А. Мартиненка. Харків: Права людини, 2012. 127 с.
46. Бобровник С. В. Компромiс і конфлікт у праві: антрополого-комунікативний підхід до аналізу: монографія. Київ: Юрид. думка, 2011. 384 с.
47. Болокан І. В. Особливості формулювання предмету виконання як форми реалізації адміністративно-правових норм в окремих різновидах нормативно-правових актів. *Актуальні проблеми держави і права*. 2017. №. 6. С. 20–27.
48. Болокан І. В. Реалізація норм адміністративного права: проблеми теорії та практики: автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук. Запоріжжя, 2017. 38 с., с. 21–22.
49. Болокан І. В. Реалізація норм права як інтегральна категорія. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2016. № 24. С. 4–8.

50. Бондарчук С. А. Гласність та відкритість судового процесу як гарантії доступу до правосуддя. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2010. № 4 (2). С. 6–11.
51. Бондарчук С. А. Гласність та відкритість судового процесу як гарантії доступу до правосуддя. *Вісник ХНУВС*. 2010. № 4 (51). Ч. 2. С. 6–11.
52. Бондарчук С. А. Принципи адміністративного судочинства України: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2010. 206 с.
53. Борисенко М. О. Поняття та форми реалізації права. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 2. С. 274–274.
54. Бостан С. К., Тимченко С. М. Актуальні проблеми теорії держави та права. *Актуальні проблеми теорії держави*: навч. посібник / С. М. Тимченко, С. К. Бостан, С. М. Легуша, Н. М. Пархоменко, Т. О. Пікуля, Н. В. Пронюк. Київ: КНТ, 2007. 315 с.
55. Бочаров Д. О. Правозастосовча діяльність: поняття, функції та форми: проблемні лекції. Дніпро: АМСУ, 2006. 73 с.
56. Братель С. Г. Громадський контроль за діяльністю міліції: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2007. 269 с.
57. Браун Ч., Шварц Г. Судьи и журналисты в странах Восточной Европы в период перехода к демократии: сборник / пер. с англ. М. Пасейнюк. Киев: Freedom House, 1998. 252 с.
58. Бринцев В. Д. Система організаційного забезпечення судової влади України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2011. 39 с.
59. Бринцев В. Д. Стандарти правової держави: втілення у національну модель організаційного забезпечення судової влади: монографія. Харків: Право, 2010. 462 с.
60. Бринцев О. В. «Електронний суд» в Україні. Досвід та перспективи: монографія. Харків: Право, 2016. 72 с.
61. Бричук К. Г. Формування інформаційного забезпечення системи надання електронних державних послуг: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2015. 20 с.
62. Булкат М. С. Теоретико-правові засади розвитку та функціонування судової влади: монографія. Київ: Юрид. думка, 2018. 502 с.
63. Бульба О. Ю. Конституційно-правові аспекти реалізації принципу поділу влади в Україні: національна традиція та сучасність: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2008. 214 с.
64. Буроменський М. Основи судової журналістики: посіб. для журналістів / М. Буроменський, О. Сердюк, І. Підкуркова. Київ: USAID, 2009. 72 с.

65. Буроменський М., Сердюк О. Суди у відносинах з журналістами та ЗМІ: посібник для суддів. Київ: Ін-т прикладних гуманітарних досліджень, 2008. 64 с.
66. Буханевич А. І. Публічний контроль за діяльністю органів державної влади: теоретико-методологічний аналіз: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2011. 20 с.
67. Ваніна Я. А. Реалізація принципу відкритості в діяльності органів місцевого самоврядування: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Харків, 2013. 19 с.
68. Василевич М. В. Конституційно-правові гарантії незалежності судової влади: теорія та практика реалізації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 16 с.
69. Ваховський Л. Методологія дослідження історико-педагогічного процесу: постановка проблеми. *Шлях освіти*. 2005. № 2. С. 7–11
70. Вдовіна О. О. Електронне діловодство як комунікаційна складова судочинства в Україні: автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій. Київ, 2018. 17 с.
71. Ведерніков Ю. А. Теорія держави і права: підручник. 2-е вид. перероб. і доп. Дніпро: Ліра ЛТД, 2015. 468 с.
72. Великий тлумачний словник сучасної української мови / А. П. Загнітко, І. А. Щукіна. Донецьк: БАО, 2008. 500 с.
73. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел та ін. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.
74. Венгер В. М. Принцип доступності в діяльності органів публічного адміністрування. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2018. Т. 1. С. 33–38.
75. Верба І. О. Право на доступ до правосуддя та його юридичне забезпечення: загальноправова характеристика: дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2016. 225 с.
76. Вербіцька М. Ю., Гоголь А. М. Деякі аспекти запровадження електронного суду в адміністративному судочинстві. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. Вип. 1. С. 52–57.
77. Верховний суд США. URL: <http://www.supremecourt.gov/about/archdetails.aspx>
78. Висновок № 7 (2005) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи з питань «Правосуддя та суспільство». URL: https://court.gov.ua/userfiles/visn_7_2005.pdf.

79. Вільгушинський М. Й. Суди загальної юрисдикції у системі взаємовідносин із суб'єктами владних повноважень та громадськістю: дис. ... д-ра юрид. наук. Одеса, 2013. 394 с.
80. Вільчинська С. Проект методології нового типу (підхід філософської антропології). *Університетська кафедра*. 2018. № 7. С. 93–98.
81. Вінокурова Л. В. Судова влада у взаємодії громадянського суспільства та держави: автореф. дис. ... канд. політ. Наук. Одеса, 2009. 20 с.
82. Вітів В. А. Інформаційні права людини у сфері охорони навколишнього природного середовища: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 21 с.
83. Вознюк П. Ф. Консенсус як принцип сучасної демократії: дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2004. 173 с.
84. Войтович П. П. Інформаційні права людини: міжнародно-правовий захист: монографія. Одеса: Гельветика, 2017. 219 с.
85. Гаврилюк О. О. Зміст принципу гласності та відкритості в адміністративному судочинстві України. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2011. № 3. С. 156–162.
86. Гаврилюк О. О. Принцип гласності та відкритості в адміністративному судочинстві України: дис. ... канд. юрид. наук. Херсон, 2012. 196 с.
87. Гадецька З. М., Штабрат А. І. Впровадження систем електронного судочинства. Ефективна економіка. 2021. № 1. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=8510>
88. Гайдаєнко Н. В. Система стримувань та противаг в сучасних демократіях: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Одеса, 2010. 18 с.
89. Галаган Л. М. Принцип поділу влади в контексті становлення сучасної української держави: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2011. 15 с.
90. Галюк Р. Г. Системний підхід до правових явищ. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. № 6–1. Т. 1. С. 16–19.
91. Ганьба Б. П. Системний підхід та його застосування в дослідженні України як демократичної, соціальної, правової держави: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2001. 21 с.
92. Геселев О. В. Інтегративне праворозуміння як складова сучасної постмодерної правової культури: сутність та актуальне значення. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. № 45. С. 96–103.
93. Гладій С. В. Легітимність судової влади: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2015. 20 с.
94. Глущенко С. В. Вищі спеціалізовані суди в системі судової влади України: теоретико-прикладне дослідження: монографія. Чорнобай: Чорнобаївське КПП, 2015. 352 с.

95. Гнатюк М. Д. Правозастосування та його місце в процесі реалізації права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2007. 19 с.
96. Гоголь Б. М. Право на інформацію в цивільному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 16 с.
97. Голікова Є. О Юридичний механізм реалізації трудових прав працівників: поняття та мета. *Європейські перспективи*. 2012. № 4 (2). С.130–132.
98. Головка О. М. Інформаційно-правова політика України у сфері безпеки людини у медіапросторі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 19 с.
99. Гончар В. П. Гласність судового процесу: теоретико-прикладний аналіз: монографія. Київ: Логос, 2015. 207 с.
100. Гончар В. П. Організаційно-правові аспекти реалізації конституційної засади гласності судового процесу: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 224 с.
101. Гоптарев О. І. Адміністративно-правові засади забезпечення принципу відкритості адміністративного судочинства в період розбудови громадянського суспільства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Кривий Ріг, 2019. 20 с.
102. Городовенко В. В. Принципи судової влади: дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2012. 482 с.
103. Городовенко В. В. Актуальні проблеми забезпечення відкритості судової влади. *Вісник Верховного Суду України*. 2011. № 12. С. 22–27.
104. Городовенко В. В. Принцип гласності і відкритості у вітчизняному судочинстві: проблеми реалізації. *Вісник Верховного Суду України*. 2011. № 9 (133). С. 38–43.
105. Городовенко В. В. Принципи судової влади: монографія. Харків: Право, 2012. 447 с.
106. Городовенко В. В. Проблеми незалежності судової влади: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2006. 197 с.
107. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 (зі змін та допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56.
108. Гринюк В. О. Принцип незалежності суддів і підкорення їх тільки закону в кримінальному процесі України: дис... канд. юрид. наук. Київ, 2004. 228 с.
109. Гришук О. В., Шейна А. М. Онтологія принципу демократизму у праві: філософсько-правовий зріз: монографія. Хмельницький: [б. в.], 2019. 217 с.
110. Грошевий Ю. М., Марочкін І. Є. Органи судової влади в Україні. Київ: Ін Юре, 1997. 20 с.

111. Гудима Н. В. Принципи відкритості і прозорості в діяльності органів державного управління України: основи правового регулювання: монографія. 2-ге вид., допов. і переробл. Черкаси: Чабаненко Ю. А., 2011. 284 с.
112. Гусак О. С. Принципи судочинства в системі принципів права: теоретико-правові аспекти: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 19 с.
113. Даниленко С. А. Відкритість та прозорість влади: механізм регулювання взаємодії зі ЗМІ на регіональному рівні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Одеса, 2018. 20 с.
114. Декаленко В. С. Етичні та моральні основи в діяльності суддів України. *Економіка. Фінанси. Право*. 2017. № 2 (2). С. 30–33.
115. Дембіцька С. Л. Особливості застосування основних адміністративно-правових методів переконання та примусу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція*. 2018. № 32. С. 31–34.
116. Денисенко А. П. Адміністративно-правові засади організації громадського контролю у сфері державного управління: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2019. 40 с.
117. Денисенко Л. Бути суддею / редкол.: Л. Денисенко, О. Сироїд, І. Фадєєва, О. Шаповалова. Київ: Бізнесполіграф, 2015. 216 с.
118. Денисюк С. Ф. Громадський контроль за правоохоронною діяльністю в Україні: адміністративно-правові засади: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. 2010. 36 с.
119. Дмитриев С. Д. Реализация принципов права: некоторые аспекты развития теории. *Проблемы современной науки и образования*. 2016. № 01(43). URL: <https://ipi1.ru/s/345-realizatsiya-printsipov-prava-nekotorye-aspekty-razvitiya-teorii.html>.
120. Донченко О. І. Особливості правозастосування як форми реалізації норм права. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція*. 2014. № 11 (1). С. 40–42.
121. Дорогих С. О. Відкритість та прозорість в інформаційній діяльності Верховної Ради України: організаційно-правові аспекти: монографія. Київ: АртЕк, 2018. 143 с.
122. Дрягіна Т. Б. Конституційні принципи організації і функціонування судової влади в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2011. 21 с.
123. Дубов Г. О. Становлення методології юридичних досліджень: особливості радянського та сучасного етапів: автореф. дис. канд. юрид. наук. Київ. 2014. 16 с.

124. Дума В. В. Підходи до праворозуміння та реалізації правових норм. *Правова інформатика*. 2009. № 1 (21). С. 46–52.
125. Етимологічний словник української мови: в 7 т. Київ: Наукова думка. 1982. Т. 1: А-Г. 632 с.
126. Євтушенко О. І. Висвітлення діяльності судової влади у засобах масової інформації. *Актуальні питання цивільного та господарського права*. 2007. № 2/3. URL: <https://court.gov.ua/sud1516/news/47125/>.
127. Єльцов В. О. Правове регулювання інформаційного забезпечення діяльності судів: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 209 с.
128. Єршова Н. Г. Поняття правового механізму в контексті публічної політики: міжнародний досвід для України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 19–20. С. 179–185.
129. Єсімов С. Інформаційно-правова політика як складова інформаційної функції держави. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Юридична*. 2016. Вип. 1. С.167–178.
130. Жаровська І.М. Доступність права: теоретико-правові проблеми : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2006. 20 с.
131. Загальна декларація прав людини: Міжнародний документ від 10.12.1948. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93. Ст. 3103.
132. Загальна теорія держави і права: навч. посібник / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 400 с.
133. Загальна теорія держави і права: підручник / за заг. ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.
134. Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ: Ваіте, 2015. 392 с.
135. Закропивний О. В. Територіальність як принцип побудови системи судів загальної юрисдикції в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 20 с.
136. Заморська Л. І. Системний підхід у дослідженнях правової реальності. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2016. № 7. С. 38–44.
137. Зв'язки із громадськістю в судах: практи.-метод. посібник викладача (цифрова версія). URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2020/02/communication_for_web-1.pdf.
138. Зуєв В. В. Кримінальні процесуальні гарантії прав особи при міжнародному співробітництві під час кримінального провадження. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2015. 220 с.

139. Іванець О. М. Теоретичні та прикладні засади меж судової влади: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.
140. Іванищук А. А. Адміністративно-правове регулювання діяльності судової гілки влади: теорія і практика: монографія. Київ: Ун-т «Україна», 2014. 356 с.
141. Івченко А. Тлумачний словник української мови. Харків: Фоліо, 2008. 539 с.
142. Іоненко Д. А. Політико-інституційні засоби контролю правоохоронних органів громадянським суспільством: дис. ... канд. політ. наук. Дніпропетровськ, 2011. 210 с.
143. Каблак П. І. Взаємовідносини судової влади та громадськості (правові і організаційні аспекти): дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2015. 211 с.
144. Каблак П. І. Засоби масової інформації у взаємодії судової влади та громадськості. *Юридичний вісник*. 2014. № 6. С. 47–54.
145. Кагановська Т. Проблеми забезпечення транспарентності діяльності системи державного управління України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 5. С. 62–68.
146. Кадникова Г. В. Правовий режим доступу до публічної інформації: адміністративно-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2019. 16 с.
147. Каленіченко Л. І. Державно-правовий примус та система його форм. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми*: матер. наук.-практ. конф. м. Харків, 2017 р. Харків, 2017. Вип. 8. С. 89–92.
148. Калінін С. Інструментальне розуміння права в контексті суб'єктного підходу: щодо проблеми взаємодії методологічних стратегій. *Філософія права і загальна теорія права*. 2014. № 1–2. С. 233–240.
149. Калінін О. В. Адміністративно-правові засади громадського контролю за діяльністю Служби безпеки України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 21 с.
150. Камінська І. В. Незалежність суду як засада організації судової влади: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 18 с.
151. Капля О. М. Принципи адміністративного судочинства України: теорія та практика реалізації: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2018. 35 с.
152. Кельман Л. М. До питання про співвідношення понять правозастосовної діяльності та реалізації права: теоретико-правовий аспект. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 4. С. 31–41.

153. Кельман М. С. Загальна теорія держави і права: підручник. Київ: Кондор, 2016. 716 с.
154. Кириленко О. П., Письменний В. В. Основи наукових досліджень у схемах і таблицях: навч. посібник. Тернопіль: ТНЕУ, 2013. 228 с.
155. Кічмаренко С. М. Адміністративно-правове забезпечення незалежності судової влади в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 19 с.
156. Клименко І. В. Введення спрощених процесуальних форм у вигляді електронного провадження. Право: історія, теорія, практика: матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. м. Дніпро, 18–19 листопада 2016 р. Дніпро, 2016. С. 116–119.
157. Ключевський В. І. Електронне судочинство: шляхи впровадження та зарубіжний досвід. Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. 2020. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2020_1_16.
158. Ковальова Т. В., Ковріга Л. П. Тлумачний словник української мови. Харків: Синтекс, 2005. 766 с.
159. Кодекс адміністративного судочинства від 06.07.2005. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35, № 35–36, № 37. Ст. 446.
160. Козловський А. А. Гносеологія і методологія права: проблеми співвідношення. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2000. Вип. 75. С. 5–9.
161. Колесниченко В. М. Роль судової влади у захисті виборчих прав: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2009. 20 с.
162. Колеснікова І. С. Гарантії доступності правосуддя в адміністративних судах: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 20 с.
163. Колич О. І. Детермінанти діалектики у праві: окремі аспекти. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Серія: Юридичні науки*. 2018. Вип. 7. С. 45–51.
164. Колодій А. М. Права свободи та обов'язки людини і громадян в Україні: підручник. Київ: Правова Єдність, 2008. 350 с.
165. Колодій А. М., Копейчиков В. В., Лисенков С. Л. Теорія держави і права: навч. посібник / за заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 368 с.
166. Коляденко П. Л. Про співвідношення понять «гласність судового провадження» та «повне фіксування його технічними засобами». *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2014. Вип. 3–4. С. 130–138.

167. Кондратенко В. М. Принципи гласності та відкритості в адміністративному судочинстві України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 226 с.
168. Кононенко В. І. Неупередженість суддів. *Вісник Верховного Суду України*. 2002. № 2. С. 56–59.
169. Конституційне право України: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. В. П. Колісника, Ю. Г. Барабаша. Харків: Право, 2008. 416 с.
170. Конституція України від 28 червня 1996. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.
171. Концепція електронного суду України. Київ, 2012. 30 с. URL: https://ukbs.org.ua/files/koncept_digital_ukr.pdf.
172. Корецький І. О. Принцип змагальності сторін в адміністративному судочинстві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 19 с.
173. Короед С. О. Теоретико-правові основи підвищення ефективності правосуддя в цивільних справах: монографія. Київ: Леся, 2013. 211 с.
174. Король В. В. Засада гласності та її обмеження в кримінальному судочинстві України: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2002. 205 с.
175. Коршун А. О. Взаємодія органів судової влади та засобів масової інформації в Україні: теоретико-правовий аналіз. *Evropsky politicky a pravni diskurz (Чехія)*. 2018. Svazek 5, 1. vydání. P. 224–229.
176. Коршун А. О. Зміст принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади: загальноправовий аспект. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 3 (96). С. 54–60.
177. Коршун А. О. Інформаційна політика у сфері правосуддя як складова ефективності взаємодії суду та громадськості: теоретико-правові засади. *Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф., м. Ужгород, 16–17 лютого 2018 р. Ужгород: Ужгородський нац. ун-т, 2018. С. 14–16.
178. Коршун А. О. Наукові підходи у системі методології пізнання принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади. *Теоретичний аналіз та наукові дослідження юридичної науки у XXI столітті*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 24–25 квітня 2020 р. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2020. С. 22–26.
179. Коршун А. О. Нормативно-правове забезпечення розвитку електронного правосуддя в контексті інформаційної взаємодії суду та громадськості.

- Одеські юридичні читання*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф., м. Одеса, 10–11 листопада 2017 р. Одеса: Гельветика, 2017. С. 14–17.
180. Коршун А. О. Основні теоретико-правові характеристики щодо взаємодії органів судової влади та засобів масової інформації в Україні. *Тенденції та пріоритети реформування законодавства України*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф., м. Херсон, 8–9 грудня 2017 р. Херсон: Гельветика, 2017. С. 12–14.
181. Коршун А. О. Правові засади реалізації принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади. *Юридичний бюлетень*. 2019. № 9. С. 44–52.
182. Коршун А. О. Принцип гласності і відкритості діяльності органів судової влади як об'єкт наукових досліджень. *Наше право*. 2019. № 3. С. 22–28.
183. Коршун А. О. Система гарантій принципу гласності та відкритості діяльності органів судової влади: теоретико-правові засади. *Science progress in European countries: new concepts and modern solutions: Papers of the 8th International Scientific Conference, July 12, 2019, Stuttgart, Germany* [Electronic resource]. Stuttgart: ORT Publishing, 2019. P. 285–291.
184. Коршун А. О. Теоретико-правова характеристика сутності та змісту принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади. *Актуальні питання протидії злочинності в сучасних умовах: вітчизняний та зарубіжний досвід*: матер. II Міжнар. наук.-практ. конф., м. Дніпро, 15 березня 2018 р. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С. 483–486.
185. Костенко І. В. Адміністративно-правове забезпечення реалізації права громадян на доступ до інформації, що перебуває у розпорядженні суду: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 19 с.
186. Костицька Н. В. Електронне правосуддя: українські реалії та зарубіжний досвід. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 103–109.
187. Костицький В. В., Кобан О. Г. Обмеження правом законодавчої та судової влади: монографія. Київ: АртЕк, 2017. 227 с.
188. Кошова О. В. Судова влада як соціокультурний феномен: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 19 с.
189. Кравченко Ю. Ф. Свобода як принцип демократичної правової держави: дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2003. 412 с.
190. Кравчук В. М. Нормативно-правові гарантії діяльності суддів в Україні: загальна характеристика. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 1. С. 91–95.

191. Кравчук В., Кравчук В. Громадський контроль судової влади як спосіб відновлення довіри суспільства до судів та суддів. Актуальні проблеми правознавства. 2016. № 3 (7). С. 11–16.
192. Кравчук Г. А. Правові основи фінансування судової влади в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. 20 с.
193. Красников Б. И. Новый взгляд на эволюцию общества, закономерности развития человечества, принципы демократии, самоуправления и рационального устройства общества. Киев: Хрещатик, 1995. 87 с.
194. Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г. Теорія держави і права: підручник. Київ: Юрін- ком Інтер, 2015. 584 с.
195. Крет О. В. Інституалізація транспарентності державної влади: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Чернівці, 2010. 20 с.
196. Кривицький Ю. Теоретико-методологічні основи розуміння механізму правового регулювання. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. № 10. С. 22–25.
197. Кримінальний кодекс України від 05.04. 2001 (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
198. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9, № 10. Ст. 88.
199. Кройтор В. А. Зміст принципу гласності цивільного судочинства: процесуальний аспект. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2004. № 25. С. 354–360.
200. Кружиліна О. А. Органи судової влади в механізмі захисту політичних прав і свобод громадян України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2012. 20 с.
201. Крук Н. В. Інформаційна відкритість влади як принцип діяльності органів державної влади: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Одеса, 2014. 18 с.
202. Крусян А. Р. Методологія сучасного українського конституціоналізму. *Юридический вестник*. 2012. № 2. С. 4–13.
203. Кузенко Л. В. Правове регулювання права громадян на інформацію в сфері державного управління: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2003. 20 с.
204. Кузьменко О. Т., Дроздович Н. Л. Принцип гласності кримінального судочинства і формування довіри громадян до суду. *Вісник Верховного Суду України*. 2015. № 10. С. 31–36.
205. Кулик С. В. Конституційна реформа в сфері судової влади в Україні: проблеми теорії та практики: монографія. Одеса: Фенікс, 2018. 184 с.

206. Куракін О. М. Структура механізму правового регулювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. № 35 (2). С. 46–49.
207. Кушакова Н. В. Конституційне право на інформацію в Україні (порівняльний аналіз): дис... канд. юрид. наук. Київ, 2003. 243 с.
208. Кушакова-Костицька Н. В. Право на інформацію в інформаційну епоху: порівняльне дослідження: монографія. Київ: Логос, 2018. 270 с.
209. Кушнір І. В. Конституційне право особи на доступ до публічної інформації та його забезпечення уповноваженим Верховної Ради України з прав людини: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 20 с.
210. Кушнір С. М. Правові засоби громадського контролю в механізмі правового регулювання: дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2011. 247 с.
211. Лаговський В. М. Органи судової влади в механізмі правової держави: загальнотеоретичні аспекти функціонування: дис. ... канд. юрид. наук. Івано-Франківськ, 2016. 190 с.
212. Ладиченко В. В. Гуманістичні основи організації державної влади: монографія. Київ: Київський національний торговельно-економічний ун-т, 2007. 407 с.
213. Лалл Дж. Мас-Медіа, комунікація, культура: глобальний підхід / пер. з англ. О. Гриценка, С. Гарастович, Т. Гарастович. Київ: К.І.С., 2002. 264 с.
214. Латишева В. В. Механізми реалізації громадського контролю за наданням управлінських послуг органами публічної влади: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Одеса, 2010. 20 с.
215. Лациба М. Інформаційна відкритість органів державної влади України. Київ: Український незалежний центр політичних досліджень, 2005. 156 с.
216. Левицька О. В. Моральні догми у судовій діяльності. *Європейські перспективи*. 2015. Вип. 5. С. 173–177.
217. Легка І.В. Відображення ідеї гласності судового процесу в нормах Руської Правди. Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук — 2021: матеріали міжнар. наук.- практ. конф. (м. Чернігів, 22–23 квіт. 2021 р.) / гол. ред. О. М. Тогочинський; Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів: Академія ДПтС, 2021., С. 302–304.
218. Леоненко М. І. Принцип національної мови у кримінальному судочинстві України: дис... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2001. 182 с.
219. Лепех Ю. Питання про співвідношення понять «правотворчість» та «нормотворчість». *Вісник Львівської політехніки. Юридичні науки*. 2017. № 632. С. 225–231.

220. Лисенков С. Л. Загальна теорія держави і права: навч. посібник. Київ: Юрисконсульт, 2006. 355 с.
221. Логачова В. В. Конституційно-правові засади громадського контролю в проведенні виборів та референдумів в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. 19 с.
222. Логінова Н. Дискреційні повноваження судді: правові та моральні аспекти. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Юридичні науки*. 2016. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnadpcurn_2016_1_11.
223. Логінова Н. І. Упровадження електронного правосуддя в систему судочинства. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 72. С. 429–435
224. Логунова М. М., Лашкіна М. Г., Гвоздик П. О. Комунікації судової влади: наук.-практ. посіб. Київ: АДЕФ-Україна, 2012. 268 с.
225. Лопатін С. І. Адміністративно-правові відносини у сфері забезпечення права громадян на інформацію: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 20 с.
226. Лужанський А. В. Конституційно-правові засади доступу до правосуддя в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 234 с.
227. Луцький А. І. Виховний вплив моральної складової на здійснення судочинства (теоретичний аспект). *Європейські перспективи*. 2012. № 4 (1). С. 222–226.
228. Мазур М. В. Акти органів судової влади як джерело конституційного права України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2009. 20 с.
229. Малина І. В. Адміністративно-правове регулювання реалізації права громадян на інформацію, яка не відноситься до таємної: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 16 с.
230. Мамницький В. Ю. Принцип состязательности в гражданском судопроизводстве: дис...канд. юрид. наук. Харків, 1995. 177 с.
231. Маріц Д. О. Інформаційні правовідносини в Україні: теоретичні та практичні аспекти: монографія. Вінниця: Твори, 2018. 468 с.;
232. Махніцький О. І. Конституційний принцип верховенства права та його реалізація судовою владою в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2014. 22 с.
233. Медіавідкритість судів України: результати всеукраїнського опитування працівників судів. 2017. URL: <http://rsu.gov.ua/ua/news/view/mediavidkritist-sudiv-ukraini-rezultati-vseukrainskogo-opituvanna-pracivnikiv-sudiv-2017-rik>.

234. Медуна Б. Л. Партисипаторна демократія як чинник забезпечення публічності конституційного процесу. *Ефективність державного управління*. 2021. № 3/4 (68/69). Ч. 1. С. 57–64.
235. Меліхова Ю. А. Морально-професійна культура судді як філософсько-правова проблема: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2013. 19 с.
236. Меліхова Ю. А. Морально-професійна культура судді. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: *Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2014. № 4. С. 130–139.
237. Меліхова Ю. А. Морально-професійна культура судді: історія і сучасність: монографія. Харків: Право, 2015. 217 с.
238. Мельник О. Г. Теоретичні засади правовідносин в сфері реалізації судової влади: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 183 с.
239. Менів О. Проблеми розуміння принципу гласності та публічності цивільного судочинства. *Юридичний журнал*. 2009. № 11. С. 98–101.
240. Мережко А. А. Юридическая германевтика и методология права. *Проблеми філософії права*. 2003. Т. 1. С. 159–162.
241. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
242. Мілієнко О. А. Зміст принципів гласності і відкритості: відмінності у законодавчому врегулюванні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: *Юриспруденція*. 2015. № 18. Т. 1. С. 126–130.
243. Мілієнко О. А. Принципи гласності і відкритості в адміністративному судочинстві України: теорія, досвід реалізації та адаптації до європейських стандартів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2016. 18 с.
244. Мірінович У. А. Принципи (засади) організації судової влади, що закріплені в спеціальному законодавстві України про судоустрій: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2012. 20 с.
245. Мірошніченко С. Судова влада в Україні: проблеми протидії злочинним посяганням на правосуддя: монографія. Київ: Десна, 2013. 663 с.
246. Мозолевська О. М. Правові засади інформаційних відносин у системі місцевих загальних судів: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 220 с.
247. Москвич Л. М. Правовий статус носіїв судової влади в Україні (професійні судді, народні засідателі, суд присяжних): монографія. Харків: ФІНН, 2009. 488 с.
248. Москвич Л. М. Проблеми підвищення ефективності судової системи: дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2011. 485 с.

249. Мудрик Ю. С. Моделювання реалізації принципів демократії у країнах Східної Європи (на прикладі Польщі, Болгарії та Румунії): автореф. дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2013. 18 с.
250. Музиченко Г. В. Реалізація принципів демократії в сучасній системі місцевого самоврядування в Україні: дис. ... канд. політ. наук. Одеса, 2004. 201 с.
251. Мукшименко А. П. Адміністративно-правове забезпечення громадського контролю за дотриманням прав людини при виконанні кримінальних покарань: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2010. 20 с.
252. Назаров В. В., Омельяненко Г. М. Кримінальний процес України: підручник. Київ: Атіка, 2005. 584 с.
253. Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: монографія. Харків: Право, 2009. 600 с.
254. Наливайко Л. Р., Олійник В. М. Теоретико-правова характеристика взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства: монографія. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 192 с.
255. Наливайко Л. Р., Савченко О. В. Теоретико-правові засади громадського контролю за діяльністю органів державної влади: монографія. Київ: Хай-Тек Прес, 2017. 276 с.
256. Наливайко Л. Р., Чепік-Трегубенко О. С. Транспарентність публічної влади: вітчизняний і зарубіжний досвід. *Право України*. 2015. № 6. С. 148–156.
257. Наливайко Т. В. Громадський контроль в Україні як інститут громадянського суспільства: теоретико-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2010. 15 с.
258. Немировська О. В. Принцип змагальності сторін та його реалізація в судовій практиці: дис... канд. юрид. наук. Київ, 1999. 189 с.
259. Нестор Я.В. Конституційні принципи здійснення судочинства в Українській Народній Республіці. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/22767/1/243-246.pdf>.
260. Нетреб'як О. Сутність та значення правової герменевтики. Підприємство, господарство і право. 2017. № 5. С. 189–192.
261. Нечипорук С. В. Конституційні засади організації та функціонування судової влади в Україні (питання теорії і практики): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. 17 с.
262. Ніколайчук М. Є. Адміністративно-правове забезпечення доступу до публічної інформації у судових органах: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 219 с.

263. Новий тлумачний словник української мови / уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. Київ: Аконіт, 2001. Т. 3: П-Я. 926 с.
264. Овсяннікова О. О. Транспарентність судової влади: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2009. 20 с.
265. Овсяннікова О. О. Транспарентність судової влади: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2009. 272 с.
266. Овчаренко О. М. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації: монографія. Харків: Право, 2008. 245 с.
267. Олійник В. Теоретико-правова характеристика взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства: дис. ... канд. юрид. наук. Дніпро, 2017. 246 с.
268. Оніщенко Н. М. Соціальний вимір правової системи: реалії та перспективи: монографія. Київ: Юридична думка, 2011. 176 с.
269. Основні принципи щодо незалежності правосуддя: Резолюція 40/32, 40/146 Генеральної Асамблеї ООН від 29.11 та 13.12.1985. URL: <https://court.gov.ua/userfiles/01.pdf>.
270. Павлишин О. В. Правозастосування та його ознаки в контексті семіотико-правового аналізу правової реальності. *Filosofski ta metodologichni problemi prava*. 2017. № 1 (13). С. 61–72.
271. Пальченкова В. М. Трансформація громадського контролю за виконанням покарань: історико-правовий аналіз: монографія. Запоріжжя: Акцент, 2013. 523 с.
272. Пацурківський Ю. П. Реалізація права: поняття, зміст та співвідношення з суміжними категоріями. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2012. № 636. С. 59–63.
273. Погоріла Л. П. Недержавні засоби масової інформації як інститут громадянського суспільства (теоретико-правовий аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.
274. Погорілко В. Ф. Права та свободи людини і громадянина в Україні. Київ Ін Юре, 1997. 52 с.
275. Подліснюв Д. С. Ознаки реалізації норм права. *Вісник НТУУ «КПІ»*. Серія: Політологія. Соціологія. Право. 2013. № 3 (19). С. 34–38.
276. Поклад О. В. Громадський контроль за діяльністю поліції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2018. 17 с.
277. Положення про автоматизовану систему документообігу суду: рішення Ради суддів України від 02.04.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0025414-15#Text>.

278. Положення про Єдину судову інформаційну систему України: рішення Ради суддів України від 25.12.2009. URL: <https://rsu.court.gov.ua/rsu/rishennya/or68o>
279. Полякова Т. А. Правовое обеспечение информационной безопасности при построении информационного общества в России: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Москва, 2008. 38 с.
280. Потапенко В. І. Самостійність судової влади: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2015. 216 с.
281. Правове забезпечення віртуалізації інфраструктури національної економіки України : монографія / [О. В. Шаповалова, Л. С. Шевченко, А. В. Стріжкова та ін.]; за ред. С. В. Глібка, А. В. Стріжкової. Харків: НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2019. 184 с.
282. Прилуцький С. Громадянське суспільство в механізмі судової влади та правосуддя: теоретико-правовий аспект. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 1. С. 236–243.
283. Про Вищу раду правосуддя: Закон України від 21.12.2016 *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 7–8. Ст. 50.
284. Про доступ до судових рішень: Закон України від 22.12.2005. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 15. Ст. 128.
285. Про затвердження Кодексу суддівської етики: Рішення XI (Чергового) З'їзду суддів України від 22.02.2013. *Вісник Верховного Суду України*. 2013. № 3. Ст. 27.
286. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376.
287. Про Національну програму інформатизації: Закон України від 04.02.1998. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 27. Ст. 181.
288. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки: Закон України від 09.01.2007. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 12. Ст. 102.
289. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні: Закон України від 05.04.2001. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 29. Ст. 137
290. Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації: Закон України від 23.09.1997. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 49. Ст. 299.
291. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки: Указ Президента України від 20.05.2015. *Офіційний вісник Президента України*. 2015. № 13. Ст. 864.

292. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 31.08.2016 (зі змін. та допов.). *Урядовий кур'єр*. 2016. № 162.
293. Про схвалення рекомендацій міжнародної конференції «Зміцнення довіри до судової гілки влади через покращення комунікації»: Рішення Ради суддів України від 12.03.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0014414-15>.
294. Процюк І. В. Поділ влади в умовах різних форм правління: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2013. 35 с.
295. Пустовіт Ж. М. Поняття, зміст та гарантії реалізації права на працю в Україні. *Вісник Академії адвокатури України*. 2012. № 3 (25). С. 171–172.
296. Пуховська А. С. Філософсько-антропологічний підхід дослідження прав людини: становлення та значення. *Правова держава*. 2015. Вип. 26. С. 161–167.
297. Рабінович П. М. Методологія юридичної науки / *Юридична енциклопедія*: в 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко та ін. Київ: Укр. енцикл., 2001. Т. 3: К-М. С. 618– 619.
298. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посіб. Київ: Атіка. 2001. 176 с.
299. Работинська В. О. Принцип гласності цивільного процесу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 18 с.
300. Рекомендації № R (81) 7 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо заходів, що полегшують доступ до правосуддя від 14.05.1981. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_133#Text.
301. Решетов Ю. С. Реализация норм права и правоотношения. *Правоведение*. 1976. № 6. С. 24–30.
302. Рівень довіри суспільства до судової влади в процесі реформ зріс втричі і становить 16 відсотків. URL: <http://rsu.gov.ua/ua/news/rivendoviri-suspilstva-do-sudovoi-vladi-v-procesi-reform-zris-vtrici-i-stanovit-16-vidsotki>.
303. Рогатіна Л. П. Громадський контроль над державою: сутність, механізми реалізації та перспективи розвитку: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Одеса, 2011. 17 с.
304. Романюк О. Відкритість судових процесів: українська практика і міжнародні стандарти. URL: <https://ms.detector.media/utiski-zhurnalistiv-u-sviti/post/8886/2011-10-10-vidkrytist-sudovykh-protsesiv-ukrainska-praktyka-i-mizhnarodni-standarty/>.
305. Рубановський К. Інформаційна відкритість органів місцевого самоврядування: посібник для муніципальних посадовців / заг. ред.: О. Федорович. Івано-Франківськ: [б. в.], 2009. 96 с.

306. Рудницький С. В. Категорія «механізм» та її гносеологічні можливості для опису явищ і процесів суспільно-політичного життя. *Держава і пра-во*. 2011. № 53. С. 679–685.
307. Рудницький С. Категорія «механізм» у суспільних науках. *Освіта регіону*. 2011. Вип. 4. С. 111–119.
308. Савенко М. Д. Науковий висновок Науково-консультативній раді при Вищому адміністративному суді України. URL: http://www.vasu.gov.ua/userfiles/file/NKR/Nauk_visnovki/Publichna_informacija.
309. Санді Таймс (Sunday Times) проти Об'єднаного Королівства: Рішення Ради Європи та Європейського суду з прав людини від 06.11.1980. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_164#Text.
310. Семерей Б. В. Адміністративно-правові засади реалізації принципу відкритості та прозорості у діяльності Національної поліції України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 19 с
311. Сердюк І. А. Акт безпосередньої реалізації норм права: поняття, особливості та види. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ Е. О. Дідоренка*. 2016. № 2. С. 22–29.
312. Сердюк Л. Р. Організаційно-правові основи впровадження електронного судочинства в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 18 с.
313. Серенок А. О. Механізми взаємодії органів влади з громадянами в системі електронного уряду: автореф. дис ... канд. наук з держ. упр. Харків, 2011. 20 с.
314. Серьогін В. О. Конституційний принцип гласності у діяльності органів державної влади України: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 1998. 192 с.
315. Синьов В.М., Хохліна О.П. Категорія діяльності: сутність та використання у психолого-педагогічних дослідженнях. Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки). 2020. №16. Том 1. С. 230–244.
316. Сирый Н. И. Реализация принципа гласности в деятельности суда первой инстанции по уголовным делам: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Киев, 1991. 18 с.
317. Ситкіна М.В. Становлення та особливості теорії інформаційного суспільства. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*. 2015. № 5. С. 12–16.
318. Скакун О. Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс): підручник. Харків: Еспада, 2006. 776 с.
319. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. Київ: Алерт; КНТ; ЦУЛ, 2010. 520 с.

320. Сквірський І. О. Громадський контроль у публічному управлінні: теоретико-правові та праксеологічні аспекти: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2013. 35 с.
321. Скоблик Н. В. Контроль громадян над лідерами в теорії демократії Р. Даля: дис. ... канд. політ. наук. Ужгород, 2005. 180 с.
322. Скомороха Л. В. Про забезпечення формування ефективного, незалежного суддівського корпусу України. Моральний аспект професійної діяльності суддів в Україні. *Право України*. 2018. № 10. С. 185–197.
323. Скотний В. Г. Філософія: історичний і систематичний курс. Київ: Знання України, 2003. 576 с.
324. Слинко Т. Н. Правовое обеспечение экологической гласности: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 1993. 187 с.
325. Смолин А. Взаимодействие судови СМІ в обеспечении открытости судебной системы. URL: <http://rapsinews.ru/publications/20091201/196480762.html>.
326. Смоляр О. А. Державний та громадський контроль у сфері місцевого самоврядування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 20 с.
327. Совгира О. В., Шукліна Н. Г. Конституційне право України: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 632 с.
328. Стешенко В. М. Правовий захист прав дітей та підлітків і безпечний інформаційний простір: навч. посіб. Харків: Лисенко І. Б., 2019. 386 с.
329. Сторчак Н. А. Законодавчі та морально-етичні межі суддівського розсуду при призначенні покарання. *Правова держава*. 2012. № 15. С. 331–335.
330. Стратегія розвитку судової влади в Україні на 2015–2020 роки: затверджена рішенням Ради суддів України від 11 грудня 2014 року № 71. URL: [http://rsu.gov.ua/uploads/resheniya/strategij\(3\).pdf](http://rsu.gov.ua/uploads/resheniya/strategij(3).pdf).
331. Суддівська етика: практич.-метод. посіб. викладача. Київ: [б. в.], 2016. 273 с. URL: http://www.fair.org.ua/content/library_doc/Curriculum_Jud_Ethics_print.pdf/
332. Суддя ВП ВС розповіла про перспективи запровадження онлайн-судів в Україні: веб-сайт URL: <https://court.gov.ua/press/news/1010973>.
333. Сучасний тлумачний словник української мови: 55 000 сл. / уклад. А. М. Яковлева, Т. М. Афонська; під заг. ред. С. В. Ломакович. Харків: Торсінг плюс, 2006. 670 с.
334. Сьома М. С. Наукові засади формування ціннісно-етичної складової у підготовці професійних суддів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2015. 20 с.

335. Тарасюк В. М. Політико-правові засади застосування інформаційних технологій в умовах гібридної війни: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2018. 20 с.
336. Тарахонич Т. І. Механізм дії права, механізм правового регулювання, механізм реалізації права: особливості взаємодії. *Держава і право*. 2010. № 50. С. 12–18.
337. Тептюк Є. П. Конституційне право на доступ до публічної інформації: проблеми законодавчого регулювання та судового захисту: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 20 с.
338. Тимчасовий регламент обміну електронними документами між судом та учасниками судового процесу: Наказ Державної судової адміністрації України від 07.09.2012. URL: <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:FGskeQ-6aiYJ:https://dsa.court.gov.ua/userfiles/Timchasovi%2520reglament%2520obminu%2520elektronnimi%2520dokumentami.doc+&cd=3&hl=ru&ct=clnk&gl=ua&client=firefox-b-d>.
339. Тимченко Г. П. Принцип гласності і відкритості судового розгляду: теорія, історія та перспективи розвитку. *Держава і право*. 2010. Вип. 49. С. 258–265.
340. Ткачук О. С. Проблеми реалізації судової влади у цивільному судочинстві: монографія. Харків: Право, 2016. 597 с.
341. Ткачук О. С. Реалізація судової влади у цивільному судочинстві України: структурно-функціональний аспект: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2016. 38 с.
342. Топорецька З.М. Система конституційних засад нового кримінального судочинства в Україні. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 1. С. 58–63.
343. Транспарентність влади в контексті європейської інтеграції України: конспект лекції до короткотермінового семінару в системі підвищення кваліфікації кадрів / Е. А. Афонін, О. В. Суший. Київ: НАДУ, 2010. 48 с.
344. Туркіна І. Є. Місце та роль конституційно-судової гілки влади в демократичному політичному процесі: автореф. дис... канд. політ. наук. Одеса, 2005. 20 с.
345. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014. *Офіційний вісник України*. 2014. № 75. Ст. 2125.
346. Федоренко В. В. Основні конституційні засади судочинства в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 228 с.

347. Федоренко В. Л. Конституційне право України: підручник. Київ: Ліра-К, 2016. 616 с.
348. Федоренко В. Л. Методологія сучасних конституційно-правових досліджень в Україні: наукова доповідь. Київ: Ліра-К, 2015. 64 с.
349. Федорович В. І. Обґрунтування морально-етичної складової в системі відповідальності судді за недоброчесну поведінку. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2015. Вип. 3 (3). С. 170–173/
350. Федорович В. І. Теоретичне обґрунтування механізму відповідальності судді за недоброчесну поведінку: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2015. 236 с.
351. Федорович О., Рубановський К. Інформаційна відкритість органів місцевого самоврядування: рейтинг офіційних веб-сайтів міст обласного (республіканського) значення України: за результатами дослідження, здійсненого коаліцією громадських організацій з моніторингу інформаційною відкритості, червень-липень 2009. Івано-Франківськ: [б.в.], 2009. 78 с.
352. Федоровська О. Б. Правове забезпечення громадського екологічного контролю в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2007. 196 с.
353. Фонова О. С. Спрощене електронне провадження — інноваційний розвиток господарського процесу. *25 років господарській юрисдикції в Україні: досвід та перспективи*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф., м. Харків, 20 травня 2016 р. Харків, 2016. С. 178–183.
354. Хомов С. М. Адміністративно-правові засади здійснення громадського контролю за діяльністю Державної фіскальної служби України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 18 с.
355. Хрестоматія з історії держави і права України: у 2-х т. Т. 1: навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / за ред. В.Д. Гончаренка. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ: Ін Юре, 2000. 472 с.
356. Хриков Є. М. Методологія педагогічного дослідження: монографія. Харків: Панов А. М., 2017. 237 с.
357. Цивільний процес України. Академічний курс / за заг. ред. С. Я. Фурси. Київ: Фурса С. Я. : КНТ, 2009. 848 с.
358. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–41, 42. Ст. 492.
359. Цмоць У. О. Юридична герменевтика: антропологічна складова. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Юридична*. 2017. Вип. 3. С. 299–306.

360. Цуркан-Сайфуліна Ю. В. Чи є право самостійною силою? (до інструментального підходу в правознавстві). *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2015. № 35. Ч. II. Т. 3. С. 203–206.
361. Чанишев Р. І. Право на інформацію за трудовим законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2012. 20 с.
362. Чемодурова Н. О. Адміністративно-правові засади реалізації принципу незалежності суддів в адміністративному судочинстві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 18 с.
363. Чорна С. З. Принцип самостійності як важливий конституційний принцип організації та діяльності судової влади в Україні. *Право і суспільство.* 2020. № 2. С. 135–141.
364. Чуб О. О. Конституційне право громадян України на участь в управлінні державними справами. дис. ... канд. юрид. наук. Харків 2004. 232 с.
365. Шаптала Н. К. Конституційне право України: навч. посіб. Дніпро: Лізунов Прес, 2012. 472 с.
366. Шаркова І.М. Концепція дисперсії (дифузії) влади як ідей на засади деліберативної (дискурсивної) демократії: політико-правові аспекти. URL: http://projects.dune-hd.com/bitstream/handle/2010/36350/svsstp_21_6.pdf?sequence=1&isAllowed=y
367. Шейна А. М. Філософсько-правові засади принципу демократизму у праві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2016. 20 с.
368. Шеломанова Л. В. Независимость судей как конституционный принцип правосудия: дис. ... канд. юрид. наук. Орел, 2013. 157 с.
369. Шепітько М. В. Злочини у сфері правосуддя: еволюція поглядів та наукові підходи до формування засобів протидії: монографія. Харків: Право, 2018. 405 с.
370. Шишка Р. Б. Методологія досліджень за спеціальністю 12.00.03. *Вісник Київського університету права.* 2016. № 4. С. 150-152.
371. Шуліпа О. В. Міжнародні морально-етичні стандарти поведінки суддів. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України.* 2013. № 4. С. 131–135.
372. Шульгач Н. М. Принципи правосуддя, що забезпечують правовий статус судді в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2012. 20 с.
373. Шушанашвили А. А. Гласность в советском уголовном процессе. Тбилиси: Мецнирибеба, 1969. 106 с.
374. Юревич І. В. Принцип єдності судової влади: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2012. 20 с.

375. Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко та ін. Київ: Укр. енцикл., 1998. Т. 5: П-С. 2003. 736 с.
376. Юридична енциклопедія: у 6 т. / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2002. Т. 4: П-П. С. 607.
377. Юридичні терміни. Тлумачний словник / за заг. ред. В. Г. Гончаренка. Київ: Либідь, 2004. 320 с.
378. Юркевич О. М. Логічні аспекти юридичної герменевтики. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: *Філософія*. 2019. № 3. С. 34–44.
379. Ясечко С. В. Цивільно-правова відповідальність за порушення права на інформацію: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2011. 17 с.
380. Ясинок М. М. Принципи усності, безпосередності та безперервності у цивільному судочинстві: дис... канд. юрид. наук. Харків, 2004. 188 с.
381. Яценко І. С. Ідейно-теоретичні засади реалізації принципу поділу влади на прикладі Республіки Польща: історико-правовий аналіз: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2019. 18 с.
382. Яцура К. Г. Відкритість суспільства у контексті демократичних трансформацій: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Харків, 2015. 19 с.

Монографія

Анатолій КОРШУН

**ПРИНЦИП ГЛАСНОСТІ І ВІДКРИТОСТІ
ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ СУДОВОЇ ВЛАДИ**

Керівник видавничих проєктів Т. Ю. Чистякова

Формат 60x84/16. Підписано до друку 03.05.2022.
Друк офсетний. Папір офсетний. Гарнітура Таймс.
Обл.-вид. арк. 11,81. Ум. друк. арк. 11,04.
Наклад 300 прим.

Видавництво «Хай-Тек Прес»
Тел./факс (067) 466-73-24
e-mail: books@htpress.com.ua
www.htpress.com.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і книгорозповсюджувачів
видавничої продукції: серія ДК № 2688 від 15.11.2006 р.